

KIADVÁNYAINK

„A kényes úrfi s a rongyos baka”: Tanulmányok két halhatatlan pápai diákról (Petőfi Sándor, Jókai Mór). (Szerkesztette Mezei Zsolt). Pápa, 2001. 278 oldal. 1500.– Ft

Félezer év. A Pápai Református Gyűjtemények milleniumi emlékkönyve (Szerkesztette Hudi József és Mezei Zsolt). Pápa, 2000. 58 oldal. 400.– Ft

Források Pápa város 1848/49. évi történetéből (Válogatta, szerkesztette, a tanulmányokat és a jegyzeteket írta Hudi József). Pápa, 2001. 400 oldal. 2500.– Ft

Francsics Károly visszaemlékezései (Sajtó alá rendezte és szerkesztette Hudi József). Pápa, 2001. 293 oldal. 1800.– Ft

Köblös József: A Dunántúli Református Egyházkerület Levéltárának magyar vonatkozású középkori oklevelei 1265–1525. Pápa, 1997. 122 oldal + 25 kép. 950.– Ft

Hudi József: Fábián-emlékkönyv. Fábián József (1761–1825) református esperes pályafutása. Pápa, 2002. 143 oldal. 1400.– Ft

Dunántúli egyházleírások a XVIII. századból. A Dunántúli Református Egyházkerület 1774-ben. Pápa, 2002. 572 oldal + 6 térkép. 3500.– Ft

Hunkár Antal visszaemlékezése és iratai. (Sajtó alá rendezte és szerkesztette Hudi József). Pápa, 2004. 300 oldal. 2000.– Ft

Nemes Székely János csöglei közbirtokos naplója 1808–1866. (Sajtó alá rendezte és szerkesztette Hudi József). Pápa, 2004. 302 oldal. 2000.– Ft

Köblös József: A pápai reformátusok küzdelmei a szabad vallásgyakorlatért. Pápa, 2005. 142 oldal. 1400.– Ft

A pápai református kollégium diákjai 1585–1861. (Szerkesztette Köblös József) Pápa, 2006. 1072 oldal. 4000.– Ft

A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai. I. 1585–1760. (Szerkesztette Köblös József) Pápa, 2009. 760 + VII oldal + CD-melléklet. 4000.– Ft

A kiadványok megrendelhetők vagy megvásárolhatók a következő címen:

PÁPAI REFORMÁTUS GYŰJTEMÉNYEK
8500 Pápa, Pf. 48. Tel.: 89/324–240
e-mail: ref.lib@papacollege.hu

A PÁPAI REFORMÁTUS GYŰJTEMÉNYEK KÖZLEMÉNYEI PUBLICATIONS BY THE CALVINIST COLLECTIONS OF PÁPA

XI. évfolyam, 2011/3–4. szám

A TARTALOMBÓL

HUDI JÓZSEF: Fekete Gábor szintársulatának működése 1841-ben – GERENCSÉR TIBOR: A Magyar Mickiewicz Társaság második évtizede – KARLINSZKY BALÁZS: A balatonfüzfői római katolikus egyházközségek a két világháború között – NASZÁLYI JÁNOS önéletírása – VOYTA ADOLF visszaemlékezései (folytatás) – HORVÁTH ELEK: Pápa amerikai szemmel – SZEMLE

ACTA PAPENSIA (AP)

A PÁPAI REFORMÁTUS GYŰJTEMÉNYEK KÖZLEMÉNYEI
PUBLICATIONS BY THE CALVINIST COLLECTIONS OF PÁPA

ISSN 1587-6292

Főszerkesztő
Dr. Hudi József

Szerkesztő
Mezei Zsolt

Munkatársak
Dr. Köblös József, Kránitz Zsolt

Felelős kiadó
Köntös László gyűjteményi igazgató
Dunántúli Református Egyházkerület
Tudományos Gyűjteményei

Szerkesztőség
8500 Pápa, Március 15. tér 9.
Postafiók: 48.
Tel/fax: (89) 324-240
e-mail: ref.lib@papacollege.hu

Megjelenik évente négy szám két kötetben.

Egy összevont szám ára: 700.- Ft
Megrendelhető és előfizethető
a szerkesztőség címén.
Előfizetési díj: 1400.- Ft / év

E számunk kiadását Pápa Város Önkormányzata támogatta.

TARTALOM

MŰHELY

- HUDI JÓZSEF: Fekete Gábor szintársulatának működése 1841-ben 145-160
- GERENCSÉR TIBOR: A Magyar Mickiewicz Társaság második évtizede 161-201
- KARLINSZKY BALÁZS: A balatonfüzfői római katolikus egyházközségek a két világháború között 203-222

FORRÁSKÖZLÉS

- HUDI JÓZSEF: Naszályi János önéletírása 223-233
- HUDI JÓZSEF: Voyta Adolf visszaemlékezései II. (folytatás) 235-270

ÚJRAOLVASÓ

- HORVÁTH ELEK: Pápa – amerikai szemmel 271-278

SZEMLE

- KERÉNYI Ferenc: Színek, terek, emberek. Irodalom és színház a 18-19. században (*Hudi József*) 279-282
- JAKAB Réka: Levéltárismerető. Vezető az állandó kiállításához (*Dominkovits Péter*) 282-285
- VÖLGYESI Orsolya: Írók, szerepek, stratégiák (*Hudi József*) 285-289

Szerzőink

HUDI JÓZSEF

Fekete Gábor színtársulatának működése 1841-ben

A MAGYARORSZÁGI SZÍNÉSZET történetében a későrendi és polgári korokban egyaránt különös hely illel meg azokat a kisebb-nagyobb fürdőhelyeket, amelyeket a színtársulatok rendszeresen fölkerestek. Közülük kiemelkedik Balatonfüred, amely a reformkorban az ország elsőrendű gyógyfürdői között tartottak számon.¹ Az 1834. évi nagy tűzvész után újjáépült fürdőteleptől ugyanazt a városi színvonalú szolgáltatást várták az előkelő és művelt fürdővendégek, amelyet Pozsonyban, Pest-Budán és az ország más nagyobb városaiban megszoktak. A szabadidő eltöltése szerves részének tekintették a színházlátogatást, amelyet gyakran zenés estek, bálók, társasági összejövetelek, kártyacsaták követtek.

A reformkori fürdőhelyi tudósítások, a vendégnévsorok és az Écsy László fürdőfelügyelő által vezetett fürdőhelyi számadások egyaránt megerősítik, hogy az 1840-es években a füredi fürdőkultúrában *funkcióváltás* ment végbe: a *gyógyfürdő* mellett megnövekedett a *balatoni fürdőzés* (az ún. hidegfürdő) jelentősége, a gyógyítás mellett a szórakozás, hasznos időtöltés vált hangsúlyossá.² Az 1836–1840 között vezetett vendégekönyv olvastán is meggyőződhetünk arról, hogy a fürdővendégek elégedetlenek voltak a kulturális kínálattal: nem elégítette ki őket a fürdés, a csónakázás, vitorlázás, a parkbeli séta, a tihanyi és környékbeli kirándulás.³ Persze, volt olyan szolgáltatás, amit feleslegesnek éreztek. A kényes úri ízlést a nagyvárosi prostituáltak nyári kitelepülése igencsak zavarta.

A magasabb igényeknek kívánt megfelelni az 1831-ben társadalmi összefogással felépített füredi állandó színház, az 1847-ben Kossuth és Széchenyi

---

¹ A füredi fürdőéletet is bemutató összefoglalások: SÖRÖS 1911., ZÁKONYI 1988., LICHTNECKERT 1999., SÓLYMOS 2003., a részletes bibliográfiát lásd: HUDI 2008. 329–345.

² Erre a lényeges változásra elsőként hívtam fel a figyelmet a reformkori fürdőélet bemutatása, a fürdőnévsor társadalomtörténeti elemzése során: HUDI 1989.

³ A vendég- és panaszkönyv tartalmát ismerteti: KULCSÁR 1940.

szervezőmunkájának eredményeként megindított gőzhajózás, amely egyszerre célozta az idegenforgalom fellendítését és a régió gazdasági fejlődését.⁴

A mintegy 400 személyes színház működtetését kezdetben a dunántúli színi kerületi rendszer (1828–1834) keretében működő Komlóssy Ferenc-féle szintársulat biztosította, amely vállalta, hogy a szerződés szerint Győr, Sopron, Vas, Veszprém és Zala vármegyéket ellátása mellett a nyári szezonban Füredre tette át székhelyét és az alapítók szándéka szerint kizárólag magyar nyelven előadott darabokkal szórakoztatta az igencsak változatos társadalmi összetételű fürdőközönseget.⁵

A nyári színjátszás lehetőségeit befolyásolta a folyton változó fürdőközönység, amelynek magja úgy szervezte programját, hogy a szezon csúcsát jelentő Anna-nap táján itt lehessen. De jelentékenyen befolyásolta a változékony időjárás, amelyet a fürdőorvos jelentéseiből ismerünk.⁶ Annyi bizonyos, hogy rossz idő esetén az igényesebb fürdővendégek szívesebben választották a kikapcsolódásnak ezt a nemesebb formáját. A nyári nagy melegben ugyanis a már megépítése pillanatában elavult berendezésű, gyengén megvilágított színház füstös, kellemetlen szagokat árasztó belső tere kevésbé vonzotta a nézőket. Nem véletlen, hogy 1842-től jó idő esetén már inkább az arénában tartották az előadásokat.

A külsődleges szempontok mellett a repertoár, a színészek felkészültsége és tehetsége is vonzerőt gyakorolt. Az igazgatók korán felismerték, hogy a pesti Magyar, majd (1840-től) Nemzeti Színház híres színészei egyikének-másikának szerződtetése, illetve a fővárosban már bevált darabok színre vitele önmagában is garantálja a sikert.

A színház főigazgatójának, Kisfaludy Sándornak haláláig (1844) meghatározó szerepe volt a szintársulatok szerződtetésében, s ezáltal a nyári évad kínálatának kialakításában. A költő hiúságától az sem állt távol, hogy időnként saját (nem éppen kimagasló) műveit is előadta.

A színház átadása után még úgy tűnt, hogy Komlóssy Ferenc kiváló társulatára hosszabb távon is számítani lehet. Mégsem így történt: Komlóssy 1834-től a biztosabb egzisztenciát jelentő kassai színház bérletét választotta, majd néhány év múltán a pesti Nemzeti Színház meghívásának tett eleget. A vidéki

---

⁴ A balatoni gőzhajózás kezdetéről: BÍRÓ 1971. 33–41.

⁵ A színikerület történetéről: KERÉNYI 1990. 161–166.

⁶ A fürdőorvosok éves jelentései fontos adalékokat tartalmaznak az időjárás változásáról, a fürdő fejlesztéséről. Az 1832. évi jelentést lásd: HUDI 2009a.

színházi létből ezen az úton lehetett kiemelkedni, de ezzel az időnként felkínált lehetőséggel nem mindenki élt, mivel sokan – s nem is alaptalanul – úgy érezték, hogy a más játékmódot kívánó Nemzeti Színházban háttérbe szorulnak. A dunántúli színi kerületi rendszer felbomlása után Füreden viszonylag jó színvonalú, közepes nagyságú társulatok váltották egymást.⁷ 1835-ben, 1836-ban a Komlóssy vezette kassai, 1837-ben a kassaival egyesült budai társulat, 1838-ban ismét Komlóssy társulata lépett fel. 1839-ben viszont már Hubenay Ferenc társulata, 1840-ben pedig Erdős János pécsi társulata jött a fürdőre. A következő négy nyári évadban Fekete Gábor győri társulata szórakoztatta a közönséget.⁸

Fekete Gábor színész, színigazgató életrajzát kevésbé ismerjük. Az újabb színháztörténeti lexikon szerint már 1829-ben kisebb társulatokban játszott, s még 1873-ban is igazgatóként működött; ha néha színpadon szerepelt, minden játéktípusban otthonosan mozgott, főként idősebb karaktereket alakított. A lexikon kiemeli, hogy játszott Győrött, Székesfehérváron és Pozsonyban is – az utóbbi helyen 1843. évi országgyűlés idején ő építtette fel a ligetújfalui arénát. Különleges egyéniségét mutatja, hogy Szigligeti Ede a *Vándorszínészek* c. vígjátékában róla mintázta a *Kék* nevű színigazgatót.⁹

Füredi színháztörténeti kutatásunk során – eredeti források szűkében – kezdetben az archontológiai adatsor, a színtársulat-igazgatók névsorának összeállítása, majd a repertoár rekonstruálása is nehézséget jelentett. Már az is új eredménynek számított, hogy sikerült megállapítani, hogy Fekete Gábor társulata 1841-ben, s a következő három évben Füreden játszott. A kutatás során az is világossá vált, hogy Fekete Gábor ekkor már jól ismerte Füredet, hiszen 1840-ben Erdős János pécsi társulatának tagjaként megfordult a fürdőhelyen.¹⁰

---

⁷ A közepes nagyságú társulatok a reformkorban általában 15–25 tagból álltak. Az operát is játszó színtársulatok létszáma meghaladta a 25 főt. Vö. KERÉNYI 1990. 341.

⁸ HUDI 2008. 69–78.

⁹ SZÉKELY 1994. 210. Más adatok szerint Fekete társulata 1832-ben tűnik fel először. Vö. KERÉNYI 2000. III. 1437. A színházművészeti lexikon szócikkírója véletlenül eltevesztette az egyik évszámot. Az általa felhasznált forrás, *A színház* c. lap 1873. évfolyama 31. száma Fekete reformkori működéséről, 1837. évi győri társulatáról tudósított. *1873-ban biztosan nem volt igazgató*. Így működése a reformkorra szűkül. Későbbi társulatairól nincs adatunk. (A lexikon cédulaanyagának átnézését és a baráti tájékoztatást dr. Rajnai Edit színháztörténésznek, az OSzK Színháztörténeti Tár tudományos munkatársának ezúton is köszönöm.)

¹⁰ HUDI 2008. 76.

Már a monográfia összeállításakor sikerült tisztázni, hogy Fekete a népes társulatot 1841-ben két részre bontotta: feleségét Erdős János rendezővel Komáromba küldte, ahol a nyári színpártolóban léptek föl.¹¹ A társulat másik része Füreden, majd Pápán játszott. A pápai fellépés szintén új adat, hiszen a város színészetet feldolgozó monográfiában ebből az évből nincsenek információk.¹²

A füredi kötet megjelenése óta új források is felbukkantak. A Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Könyvtárának kézirattárából előkerült egy datálatlan részvényesi névsor, amelynek a keletését az 51 részvényes életrajzának egyenkénti feltárással sikerült megállapítani.¹³ Kiderült, hogy a részvényjegyzést 1841-ben végezheték, vagyis a színtársulat fele Füredről a fürdőszezon végén valóban Pápán át vonult Győrbe, ahol a Komáromból visszatérőkkel egyesülve október 10-én lépett fel először.¹⁴

A lista ezek után a pápai színházpártoló közönség azonosítására is alkalmassá vált. Az elemzés kimutatta, hogy a részvényjegyzők két jellegzetes csoportra oszlottak: az egyik a nagyjából protestánsokból, kisebb részt katolikusból álló, nemes és nem nemes származású *értelmiség*, a másik az izraelita kereskedők, a modern értelemben vett *polgárság* volt. Mindkettő képviselőit ott találjuk a Pápai Kaszinóban, így joggal feltételezhetjük, hogy az aláírási ívet a kaszinó vezetősége köröztette. Feltételezésünk helyességét Fekete azóta előkerült, a kaszinó elnökéhez intézett levelei is megerősítették.¹⁵ A részvényesek listája azt is bizonyítja, hogy a nemzeti jelentőségű ügyekben a hagyományos rendi elkülönülés, vallási-felekezeti szembenállás már nem érvényesült.

Fekete Gábor sikeres tevékenységének háttérében a *színészet* bizonyos fokú *rendezettsége* állt. Szuper Károly naplójában úgy vélekedett, hogy ebben az időben „magyar honban Fekete Gábor volt a legnevezetesebb igazgató, három megye által pártolva és biztosítva.”¹⁶

Tudjuk, hogy Győrben 1841. január 5-én kötött szerződést „a nemzeti színészet pártolására alakult részvényes társasággal” (egyesülettel), amely a

---

¹¹ HUDI 2008. 77.

¹² NÁDASDY 1981. 24.

¹³ Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Könyvtárának Kézirattára (DREKK) O.866. A pápai színpártoló részvényesek jegyzéke. [Pápa, 1841.] A forrás társadalomtörténeti elemzését lásd: HUDI 2010.

¹⁴ Fekete társulata 1841. október–december, majd 1842. február–március hónapokban játszott Győrben. BANA–MÁRFI 2007. 145.

¹⁵ DREKK O.866. A pápai színpártoló részvényesek jegyzéke. [Pápa, 1841.]

¹⁶ SZUPER 1889. 13.

tavaszi és őszi szezonra 56 előadás ellenében összesen 2000 ezüstforintot biztosított a társulatnak és nagyvonalúan magára vállalta a színház működtetési költségeit, továbbá a napipénztár kezelését. A szerződésben azt is kikötötték, hogy a társaság igazgató választmánya a pesti Nemzeti Színház tagjai közül legalább egy színészt hívjon meg vendégszereplésre.¹⁷

A pápai részvényesek 1841-ben szintén kikötötték, hogy a színigazgató jó társulatot állítson össze és a Nemzeti Színház jeles színészeit is hívja meg vendégszereplésre. Az aláírók ennek fejében vállalták, hogy amennyiben a tervezett 20 előadásból nem jön be 500 pengőforint tiszta bevétel, a hiányzó részt a fejenként befizetendő 5–5 pengőforint részvényből fedezik.¹⁸

A korabeli sajtó azt is közölte, hogy Fekete társulata „köztudomás szerint három megyében van szerződve; télen t. i. Fehérben, ősszel és tavasszal Győrben, nyáron pedig Komáromban.”¹⁹

1841. május 22-én a Fekete Gábor vezetése alatt működő társulat az igazgató szerint 36 „játészó személyből” állt.²⁰ A fehérvári évadból 22 férfiszínészből, 12 női színész és 2 gyermekszínész nevét ismerjük.²¹ A *férfiak* közé tartozott: Békési Imre, Benke Albert, Darvas Károly, Egedi Károly, Egressy Benjámin, Erdős János, Fehér János, Fekete Soma, Ferenczy Ferenc (súgó), Fitos János (táncművész), Gyöngyösi Pál, Komáromy Sámuel, Marosi Lajos, Munkácsi Pál, Pázmán Mihály, Sárosi József, Szabó Dózsa, Török Benjámin és a naplóíró Szuper Károly. Vendégszereplő volt Fánicsy Lajos, Komáromy Alajos és Lendvay Márton (az utóbbi június 20-tól lépett fel).

A *nők* csapata jórészt színész-feleségekből állt. A tagok közt találjuk a következőket: „Antónia leányasszonyt”, Boérné (Boér Jánosné) asszonyt²², Erdősné (Erdős Jánosné Dain Teréz) asszonyt, Feketéné (Fekete Gáborné Mórócza Mária) asszonyt, Gál Terézia leányasszonyt, Komáromyné (Komáromy Sámuelné Csorba Zsuzsa) asszonyt, Munkácsiné Mészáros Annát, Nagy An-

¹⁷ A szerződés és a részvénytársaság alapszabályai olvashatók: N. N.: Szin-ügy. = Győri Közlöny VI (1862) 4. sz. (június 12.) 185–186.

¹⁸ DREKK O.866. A pápai színpártoló részvényesek jegyzéke. [Pápa, 1841.]

¹⁹ N. N.: Vidéki színtárcza. = Regélő 1842. 52. sz. (június 30.) 6.

²⁰ DREKK O.866. A pápai színpártoló részvényesek jegyzéke. [Pápa, 1841.] A jegyzék elején olvasható, hogy Fekete „magyar színész-társasága” 36 személyből áll. Bizonyosra vehető, hogy a Fehérváron szereplő színészek jó része Füreden és Pápán is fellépett.

²¹ CENNER 1972. 137–138. Cenner adattára a vendégszereplőknél kívül név szerint 18 férfit említ, de a szereplők között Török Benjámin jutalomjátékáról is szó esik, tehát ő a 19. férfiszínész.

²² 1839–1842 között Boér János is Fekete társulatában játszott. SZÉKELY 1994. 102.

tónia „leányasszony”, Pázmánné (Pázmán Mihályné) asszonyt, Telepiné (Telepiné Bohus Jozefa) asszonyt²³ és a két gyermekszínészt: Vikit és Idát. Vendéjátékos volt Zöhrer kisasszony (dalszínésznő) és Laborfalvi Róza (az utóbbi június 13-tól lépett fel).

A társulat a tavaszi idényt Győrben töltötte; a megkötött szerződés szerint február 25-től április 3-ig kellett játszaniuk. Feladatuknak eleget is tettek, mert április 12-én már Székesfehérváron léptek fel – valószínűleg a nagyobb kényelmet biztosító Pelikán fogadóban.²⁴ Jó idő esetén május végétől az arénában is játszottak. A „Győr–Székesfehérváron honosult Színész Társaság” fehérvári műsora június 20-án Lendvay Márton első vendégszereplésével, Raupach: *Saluzzoi Corona* c. darabjával ért véget. Vendéjátékával rajta kívül még Fánecs Lajos, Komáromy Alajos és Laborfalvi Róza gyönyörködtette a közönséget.²⁵

A székesfehérvári repertoár ismeretében megállapítható, hogy a műfajok közül a vígjátékok vezettek, de a korábbi ízlést tükröző szomorújátékokat, tündérbohózatot is előadtak. A németből és franciából fordított régebbi színművek mellett előtérbe kerültek a magyar szerzők: Gaál József (*A feleskei nótárius*), Kisfaludy Károly (*Csalódások, Három egyszerre, Hűség próbája*), dr. Kovács Pál győri orvos egyfelvonásos vígjátéka (*Magának akart, másnak kért*), Kuthy Lajos (*Fehér és Fekete*), Szigligeti Ede (*Gyászvitézek, Micbán családja, Rózsa*).

Összességében elmondható, hogy a 38 este közül 11 alkalommal (29 %) magyar szerző művét vitték színpadra. A hazafias jelleg a színművek témaválasztásában, a zenében és a színészek öltözködésében is megnyilvánult. A kor szokása szerint egy színművet egyszer adtak elő. Csupán Raupach *Saluzzoi Corona*, Scribe *Méregkeverő* és Szigligeti Ede *Rózsa* c. színművével tettek kivételt.²⁶ Ezeket – nyilván a közönség kívánságára – egyszer megismételték.

²³ Telepiné Bohus Jozefa énekes színésznő volt, kisebb szerepeket játszott, idősebb női karaktereket alakított. 1828–1829-ben Kolozsvárott, 1829–1833 között Kassán, 1833–1836 között a budai Várszínházban találjuk. 1836-ban elhagyta családját és Esztergomba költözött. 1840–1842 között a Dunántúlon játszott. Vidéki vándortársulatokban 1856-ig követhető nyomon pályája. SZÉKELY 1994. 792.

²⁴ A társulat 1842-ben is a karzattal ellátott *Pelikánban* lépett fel, csak a farsangi táncestélyek idejére szorultak a *Fekete Sas* fogadóba. CENNER 1972. 71–73.

²⁵ CENNER 1972. 138–139.

²⁶ A *Saluzzo(i) Corona* c. színművet 1837. május 3-án már Kassán is előadták, tehát egy jól bevált darabról volt szó. Vö. KERÉNYI 2000. III. 1295. Scribe és Cartil Blage *Méregkeverő* c. darabját a pápai születésű Pály Elek (1796–1841) fordította magyarra. Kolozsváron 1835. decem-

A rövidebb előadásokat néhányszor *bűvészek*, máskor *énekesnők* vagy *táncművész* felléptetésével egészítették ki. Fehérváron az est második részében Rhigas és Abdallah bűvészek mutatványai, Fitos János táncművész „nemzeti táncai”, illetve Zöhrer kisasszony „dalszínésznő” és bizonyos Thomas asszony hangversenye egészítették ki (pontosabban: helyettesítették) a valódi színpadi teljesítményt.

1841. június végén Fekete társulata már Füreden lehetett, ahol augusztus elejéig szerepelt.²⁷ A repertoár – némi változtatással – azonos lehetett a fehérvárral.²⁸ Innen ment Pápára, majd Győrbe, ahol hamarosan az őszi idényt is megkezdte. A társulat december 31-én érkezett ismét Fehérvárra.²⁹

A füredi idényre Fekete 3 pesti színészt szerződtetett, akiknek összesen 1000 váltóforintot fizetett.³⁰ Bár nevüket nem említi, közülük az akkor férfiszépsége és színészi tehetsége teljében lévő *idősebb Lendvay Márton* (1807–1858) énekes-színész és *Szakácsy István* azonosíthatók.³¹ Meghívások nem volt véletlen. Neves vendégszereplő esetén több bevételre lehetett számítani: az esti helyáratat ugyanis ilyenkor duplájára – 20-ról 40 ezüstkrajcára – szokták emelni.³² Fekete mégis csalódott, mert a színügy nagy mecénása, „Füred királynéja”, Ráday Gedeonné váratlan elhunytja miatt elesett a szokásos támogatástól.³³

---

ber 19-én mutatták be. Vö. FERENCZI 1897. 519. – A *Rózsa* c. vígjátékot bemutatója 1840-ben volt Kolozsvárott, így újdonságnak számított. Vö. HUDI 2009b. 193.

²⁷ Ezt jelezte, hogy Lendvay Márton már augusztus 2-án elutazott Füredről. KATONA 2008.

²⁸ Slachta Etelka (1821–1876) húszéves soproni úrikisasszony és beteg édesanyja 1841. július 15-től augusztus 3-ig tartózkodott a fürdőn, színházban is volt, de a látott darabról (darabokról) nem írt naplójában. Számára ekkor Szekrényessy József pesti ügyvéd (későbbi férje) udvarlása és kibontakozó szerelmük volt a legfontosabb. A fürdőélet mindennapjait megörökítő feljegyzései azonban így is értékesek. KATONA 2008.

²⁹ CENNER 1872. 71.

³⁰ DREKK O.261/1. Fekete Gábor levele a pápai kaszinó elnökéhez. Balatonfüred, 1841. július 29.

³¹ NÉVSOR 1841. 16., 18. A nyomtatott fürdővendég-névsor szerint Lendvay július 14-én, Szakácsy július 20-án egyedül, kíséret nélkül jelentkezett be a fürdőigazgatónál. Őket említi Slachta Etelka naplója is: KATONA 2008. 59., 61., 64., 77., 88–89. Szakácsy István 1841-ben a Nemzeti Színház tagja volt, különben 1833-tól az 1840-es évekig vidéki színházi központokban (Kassa, Kolozsvár, Debrecen, Nagyvárád, Miskolc) játszott. Életrajzi adatait hiányosan ismerjük. SZÉKELY 1994. 719.

³² VÖRÖS 1965. 119.

³³ DREKK O.261/1. Fekete Gábor levele a pápai kaszinó elnökéhez. Balatonfüred, 1841. július 29. A levélben említett gróf Ráday Gedeonné sz. gr. Teleky Borbála (1811–1841) volt.

Fekete a győri, fehérvári, komáromi és pápai részvényesek támogatásával üzletileg sikeres évadokat zárt, de ez közel sem jelentette azt, hogy színházi vállalkozását felvirágoztatta. Bár kiváló direktor hírében állt, a pénzzel könnyelműen bánt, így nemegyszer kellett szembenézni szigorú hitelezőivel.

1841 július végén már előleget kért a pápai részvényesektől, hogy az augusztus 3-ára tervezett fellépésre az útiköltséget biztosítani tudja.³⁴ 1842 tavaszán, amikor ismét Székesfehérváron játszottak, Pápa városa 329 váltóforint 30 krajcár vendéglői számlájának kiegyenlítését követelte tőle, s ehhez a szabad királyi város tanácsától kért segítséget.³⁵ 1843-ban a pozsonyi országgűlés idején jelentős bevételre tett szert, mégis akkora adósságot hagyott hátra, hogy Pozsony vármegye polgári törvényszéke csődeljárást kezdeményezett ellene.³⁶

Ha figyelembe vesszük, hogy csak kevés vezető színész és még kevesebb színigazgató gyűjtött vagyont pályája során, azt mondhatjuk, hogy Fekete Gábor sorsa inkább tipikus, mintsem különös. Fekete márcsak természeténél fogva sem tartozhatott a jelentős vagyonszerzők közé. Működése így élesen rávilágít azokra a nehézségekre, amelyekkel minden társulatalapító színházi vállalkozónak szembe kellett néznie a magyar színészet hőskorában.

IRODALOM

- BANA–MÁRFI 2007 = BANA József–MÁRFI Attila (szerk.): Források és ritkaságok a győri színjátszás történetéből a 17. század elejétől 1849-ig. I. Győr, 2007.
- BÍRÓ 1971 = BÍRÓ Zoltán: Hajók a Balatonon. Tihany, 1971.
- CENNER 1972 = CENNER Mihály: Magyar színészet Székesfehérvárott és Fejér megyében. Székesfehérvár, 1872.
- FERENCZI 1897 = FERENCZI Zoltán: A kolozsvári színészet és színház története. Kolozsvár, 1897.
- HUDI 1989 = A balatoni fürdő kultúra a reformkorban. = Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiból 1988. Szerk.: Bilkei Irén. Zalaegerszeg, 1989. 109–135.
- HUDI 1995 = HUDI József: Pápa város önkormányzata a későfeudalizmus időszakában (1730–1847). Pápa, 1995. (Fejezetek Pápa város történetéből 2.)

---

³⁴ DREKK O.261/1. Fekete Gábor levele a pápai kaszinó elnökéhez. Balatonfüred, 1841. július 29.

³⁵ DREKK O.885. Pápa város levélmásolati jegyzőkönyve 1839–1850. 1842. nr. 143. A követelő fél ezúttal nemes Szöllősi Antal pápai vendéglős volt.

³⁶ Székesfehérvár Megyei Jogú Város Levéltára IV. 1002.c. Acta politica. 1844. Nr. 126.

- HUDI 2001 = Források Pápa város 1848/49. évi történetéből. Válogatta, szerkesztette, a tanulmányokat és a jegyzeteket írta Hudi József. Pápa, 2001. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések 2.)
- HUDI 2008 = HUDI József: A balatonfüredi színházak és színészet története (1831–1861). Balatonfüred, 2008. (Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadványai 42.)
- HUDI 2009a = HUDI József: A balatonfüredi fürdőorvos jelentése 1832-ből. = Zalai történeti tanulmányok 2009. Zalai gyűjtemény 67. Szerk.: Paksy Zoltán. Zalaegerszeg, 2009. 121–130.
- HUDI 2009b = HUDI József: A veszprémi színjátszás kezdetei (1723–1879). Veszprém, 2009.
- HUDI 2010 = HUDI József: A pápai színészet támogatói a reformkorban. = Megtalálható-e a múlt? Tanulmányok Gyáni Gábor 60. születésnapjára. Szerk.: Bódy Zsombor, Horváth Sándor, Valuch Tibor. Bp., 2010. 306–315.
- KATONA 2008 = KATONA Csaba: „Füreden az idén először nékem hozatik szerenád...” Slachta Etelka balatonfüredi naplója (1841). Balatonfüred, 2008. (Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadványai 37.)
- KERÉNYI 2000 = A magyar színikritika kezdetei 1790–1837. I–III. Bp., 2000.
- KULCSÁR 1940 = KULCSÁR Adorján: Százéves balatonfüredi panaszkönyv. = Irodalomtörténeti Közlemények 1940. 183–185.
- LICHTNECKERT 1999 = LICHTNECKERT András (szerk.): Balatonfüred és Balatonarács története. Veszprém, 1999. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 14.)
- NÁDASDY 1981 = NÁDASDY Lajos: A pápai kőszínház története (1817–1931). Veszprém, 1981. (Horizont Kiskönyvtár 5.)
- NÉVSOR 1841 = Névsora a' t. cz. Balaton Füredi fürdő vendégeknél 1841-dik évben. Jesztány Totth János ny., Veszprém, [1841.]
- SÓLYMOS 2003 = SÓLYMOS Szilveszter OSB: Balatonfüred-fürdő bencés kézben 1743–1949 között. Tihany, 2003.
- SÖRÖS 1911 = SÖRÖS Pongrác: A tihanyi apátság története II. Tihany mint fiókapátság 1701-től napjainkig. Bp., 1911. (A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története IX.)
- SZÉCHENYI 1982 = SZÉCHENYI István: Napló. Válogatta, szerkesztette, a fordítást ellenőrizte, a jegyzeteket és a szerkesztői utószót írta: Oltványi Ambrus. 2. kiadás. Bp., 1982.
- SZÉKELY 1994 = SZÉKELY György (főszerk.): Magyar színházművészeti lexikon. Bp., 1994.
- SZUPER 1889 = SZUPER Károly színészeti naplója. Sajtó alá rendezte: Váli Béla. Bp., 1889.
- VÖRÖS 1965 = VÖRÖS Károly: Füred vendégei 1838 egy nyári hetében. = Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 3 (1965) 113–123.
- ZÁKONYI 1988 = ZÁKONYI Ferenc: Balatonfüred. Adalékok Balatonfüred történetéhez a kezdetektől 1945-ig. Szerk.: Varga Béla. Veszprém, 1988.

***

FÜGGELÉK

Az alább közölt levelek átírásakor tartalmi hűségre törekedtünk. A megszólítások és aláírások, illetve az egyéni szóhasználatot (pl. botsánat, kassino, részvényes, egyesület, stb.) eredeti helyesírását meghagytuk, a közneveket kis kezdőbetűvel írtuk. A mondatok tagolásakor a mai helyesírás szerinti írásjeleket tettük ki. A hosszú és rövid magánhangzók, a különírás-egybeírás esetén is a mai szabályok szerint jártunk el. A korabeli gyakorlat szerint az összetett szavakat, az igekötős-igés szerkezetet is külön írták, ez jellemző Fekete Gáborra is. A kiegészítéseket szögletes zárójellel jelöltük.

1.

Székesfehérvár, 1841. május 22.

Fekete Gábor színigazgató levele a Pápai Kaszinó választmányának

[Külzeten:] Pápai Kasszinoi T. C. Igazgató Választmányának tartozó tisztelettel ajánlva.

Pápán³⁷

Tekéntetes Igazgató Választmány!

Előlegesen botsánatot kel[l] kérem jelen soraimért, s azon merényletért, mely szerént azokkal a Tekéntetes Igazgató Választmánynak terhére vagyok.

Teljesen meggyőződvn arról, hogy honunkban minden létező kassinók³⁸ tagjaiban özpontosul azoknak számok, kik a hon javát, [a] nemzeti nyelvet, s általában³⁹ a job[b] létet hatalmas karokkal előmozdíttyák, s mindent pártolnak, ki annak szellemi előhaladása bármely csekély eszköze – e tudattól lelkesítve merénylem⁴⁰ a tekéntetes urakat, mint [a] művészet méltányló pártolóit egész alázattal felkérni e következőkre.

Miután nemes Győr és Fejér megyékben, s azok középponti városaikban létesült egy részvényes⁴¹ színészetet pártoló társaság, mely évről évre társaságomat nyoltz és fél hónapokra⁴² kebelében honosítá, én mint ezen társaság tulajdonos igazgatója, óhajtanám jelenleg 36 játszó személyből ál[l]ó ipartellyes, s nem kontárkodó társaságom felét, jövőre való ajánlkozás végett

---

³⁷ A postabélyegző szerint a levelet 1841. május 22-én adták postára Fehérváron, május 29-én vették Pápán. Ezzel kapcsolatban a külzetre feljegyezték: „Jött Május 29^{én} 1841. fizettem 1 xt pp.” [Értsd: „fizettem 1 krajcárt pengő pénzben”.]

³⁸ értsd: kaszinók

³⁹ értsd: általában

⁴⁰ értsd: merészelem

⁴¹ értsd: részvényes

⁴² értsd: hónapokra

június hó 16^{ik} napján kegyes pártfogásukban ajánlani olly feltételek mellet[t], hogy B. Füreden létező társaságom másik részével egybe kaptsolva lévén, azt egymással felváltom a megesmerés végett, s a pesti elsőrendű vendégszerepeket adó színészekkel folytonosan ellátom; hogyha a tekéntetes kassinói egyesület társaságom biztosításául havonként 20 válogatott, s a lehetőségig új, s a tekéntetes urak által helyben hagyott színi előadásokra 100 előfizetési bérletet 5 p[engő] forintyával kegyeskednének kieszközleni, s arról engemet Sz. Fejérváron további intézkedéseim miatt feleletükre érdemesíteni – reménylem is bizton, miután művelt művészetet méltányló körükben számos évek olta oly színész társaság nem volt, mely figyelmet, s pártolást gerjeszthete, jelenleg ajánlott, s a jövő évekre rendelkezések alá kívánkozó társaságomat, hazafi részvétellel méltóztatnak fogadni.

Miután alázatos kérelmemet még egyszer megújítám, vagyok és maradok a tekéntetes urak elhatározó válaszukat óhajtva váró

alázatos szolgájok
Sastyinyi Fekete Gábor m. k.
színész igazgató

Költ Székes Fejérváron Máj. 22^{én} 1841.

FORRÁS: DREKK O.296/2. Fekete Gábor színigazgató folyamodása a pápai kaszinó választmányához. Székesfehérvár, 1841. május 22.

2.

Pápa, 1841. június 2.

A Pápai Kaszinó választmányi jegyzőkönyvének kivonata

1841^{ik} évi nyárelő (június) 2^{dik} napján tartott választmányi ülés jegyzőkönyvének kivonása.

35. p. a.⁴³ felolvastatott tek[intetes] Győr és Fehér megyékben honosult színésztársaság igazgatójának, Fekete Gábornak e' t. egyesülethez intézett azon levele, miszerint ez a' 36 személyből álló ipartellyes, 's nem kontárkodó társaságának fele által itt Pápán havonként 20 válogatott, 's a' lehetőségig új színdarabok elő adhatása végett 5 pftjával⁴⁴, aláírás útján 100 előfizetőket eszközteni, 's így társaságának⁴⁵ e' casinói egyesülettől való pártfogását kéri.

Mellynek következésébe 100 előfizetőnek aláírás útján való minél előbbi eszközlésére tek[intetes] Forintos János⁴⁶ aligazgató és t[ekintetes] Tarczi

---

⁴³ pont alatt

⁴⁴ pengőforintjával

⁴⁵ helyesen: társaságának

⁴⁶ Forintos János pápai ügyvéd, 1837–1838-ban a pápai Belsőváros jegyzője, 1838-ban a Pápai Kaszinó választmányi tagja, 1841-ben aligazgatója. HUDI 1995. 171., HUDI 2001. 27., 58.

Lajos⁴⁷ választmányi tag urak kéretnek meg; ez érdembeni jelentésük, a' nékik kiadott felszóllító levéllel együtt elváratik, 's a levélhordónak járó egy pengő xrajczár kifizettetni rendeltetik.

Kiadta
Ró'sa Dániel⁴⁸ m. p.⁴⁹
casinoi jegyző.

FORRÁS: DREKK O.261/5. A Pápai Kaszinó választmányi jegyzőkönyvének kivonata. Pápa, 1841. június 2.

3.

Székesfehérvár, 1841. június 17.

Fekete Gábor színiigazgató levele Stettner Györgyhez, a Pápai Kaszinó főigazgatójához

[A külzeten:] Tekéntetes Nemes Nemzetes és Vitézljő Stettner György Úrnak⁵⁰, a Magyar Tudós Társaság tagjának, a Nemzeti Cassinó főigazgatójának köteles tisztelettel.

Pápán.⁵¹

Tekéntetes Úr,
érdemem fölötti Pártfogóm!

Folyó hó 10^{én} folyamodásomra válaszul hozzám intézett sorai a Tekéntetes Úrnak nem kevésbé leptek meg, s olyanok valának, millyeket tsak a Tekéntetes Úrtól várhatni, 's a hazafi buzgalomban hasonshenyvüektől⁵², millyen a pápai honi job[b]lét előmozdító nemeslelkü testület, melynek nevében levele következtében ezen kivonat⁵³, önnek sorai oly meleg részvétet nyertek, hogy máris egy résztvényes⁵⁴ társaság alakult.

⁴⁷ Tarczy Lajos (1807–1881) 1833-tól 1839-ig a pápai református kollégium filozófia-, majd természettan tanára, Hegel magyarországi népszerűsítője, 1841-ben a képzőtársulat alapítója. 1838-ban a Pápai Kaszinó tagja, 1841-ben választmányi tagja. HUDI 2001. 27.

⁴⁸ Rózsa Dániel 1822–1825 között a pápai református kollégium akadémiai tagozatának hallgatója, 1841-ben a Pápai Kaszinó jegyzője.

⁴⁹ m. p. = manu propria (latin); saját kezűleg

⁵⁰ Stettner György (1799–1866) 1832-től 1848-ig a pápai főiskolai jogi tanszék alapító tanára, 1841-ben a kaszinó főigazgatója volt.

⁵¹ A levelet a postabélyegző szerint 1841. június 19-én adta fel Székesfehérváron. A kézhezvétel időpontját nem jegyezték fel a levélen.

⁵² értsd: hasonlóktól

⁵³ A választmány június 2-i ülésének jegyzőkönyvi kivonatáról van szó, melyet Stettner megküldött neki.

⁵⁴ értsd: résztvényes

E szavak olvasására örömkönnyek rezgettek szemeimben, s bántam, hogy átkozám sorsom, mely oly sok elvesztegetett évek, s elpazarolt ezereimbe került, mert láttam sikamló pályám nemtőjét⁵⁵ fölöttem lebegni, s elhatároztatá velem minden iparom feszítve oda fordítani, hogy oly bölts kezek által vezetettve, millyenek Pártfogó Uramé, magam kiképezve a meg nem érdemlett pártolásra érdemesíthessem. Ígérem is jelen soraimmal, úgy a Tekéntetes Úrnak, amiként az egész pártoló egyesületnek, hogy nemtsak kívánatukat tellyesíteni, de felülmúlni törekszek; azt mind színi, mind pedig polgári viseletével társaságonnak bebizonyítandó, mit levelem hála kiömlésemen túl tartalmaz.

Ím, ez alázatosan kijelentendő közleményem, miután a múlt hó 22^{én} bátor valék tellyes elbizottsággal folyamodásommal járulni a tekéntetes cassinoi egyesülethez fontolatlan valék, mert azt hívém, hogy e tárgy fölött egy törend páltzát, meg nem gondolván azt akkor, mit most álmétkodva tekintek, hogy olly rövid időn sikerülend, mely alatt magamat rendbe nem szedhetem, annyival is inkább, minthogy folyó hó 16^{án} vevém kezemben azon reám nézve igen fontos határozó választ, mellyet későbbi megfontolásom után még néhán[y] hetek múlva vártam; azért jelen intézkedéseim alázatos kérelmemmel párosítva nyújtom a tekéntetes igazgató választmányhoz, hogy méltóztass[on]⁵⁶ kevés türelemmel, s elnézéssel lenni azon tévesztésem fölött, mely e folyó hó végéig képtelenné tesz társaságomat megbetsülhetetlen körükbe vezethetni, mivel az egyiknek múlhatatlanul 23-án B. Füreden kel[l] lenni, másik pedig R. Komáromban a vál[l]alt bérletet lejátszani.

Mi a tekéntetes urak által kegyesen elhatározott pontokat illeti, azok egyike ellen azon alázatos véleményem, miután Győr–Komárom s Fejérvári szerződéseim 14 előadásokra 500 p[engő] forint, és azok közt adandó 4 vasárnapi jutalomjátékkal jövedelmeznek, nem leszek a lelkes közönség terhére, ha 6 előadással megtoldva ugyanazt bátorkodom kérni, miután ím így világosítom föl tekéntetes pártfogó uraimat azon öszveg oldalaslagos felosztásáról.

1 ^{ször}	Társaságom Pápára, s onnét vissza szál[l]ítása	250 f.
2 ^{ör}	Mint készpénzfizető igazgatónak 3 nap jövet, ugyanannyi menet, havi fizetés 1/30 ^{ad} rész 33 f. 30 x v. c. ⁵⁷	201 f.
3 ^{ör}	20 esti előadásért a kitűzött színházbér 6 v. f. ⁵⁸	120 f.
	Ugyanannyi előadásra színlapok nyomtatása 6 f.	120 f.
	Zene estvéneként 5 v. forintyával	100 f.

⁵⁵ nemtőjét = védangyalát

⁵⁶ A szó az első oldal alján befejezetlen maradt.

⁵⁷ x v. c. = krajcár váltó cédulában

⁵⁸ váltóforint

Világítás 4 v. for[int]	80 f.
Színlapok kihordása 2 forintyával	40 f.
[összesen]	811 f.

leszámítván saját tapasztalásuk s meggyőződésük után a tekéntetes urak e feladott öszveget, böltsen által méltóztatnak látni, hogy a fentmaradandó 414 v[áltó] forintot⁵⁹ felosztva 20 játékra, de a hóban foglaltató 30 napra, esik egy játéért 20 f. 45 x., naponként pedig 13 f. 40 x. váltó a társaság számára, melynek naponként esendő 33 f. 30 x. váltó fizetését velek tett szerződéseim tanúsítandják, ezen előterjesztett alázatos nyilatkozásom szerint bizonyos károm nélkül meg nem eshet ajánlkozásom, ámbár azt is képes leszek elviselni, csakhogy magamat a tekéntetes urak kegyére érdeemesíthessem, ámbár a vál[í]alat méltóságával csekély véleményem szerint így tartanám meggyeztethetőb[b]nek.

Miután a tekéntetes pártoló testület a hozzájárulásból szellemi hasznot akar húzni, s nemzeti célhoz járulni, én pedig figyelmükre s pártolásukra méltatni, nem kívánok egyéb hasznot, mint ha ebbeli célomat értem, s bizton reménylem, hogy jóttévő uraim sem. Azért a középútnak ezt látnám részemről kívánatosnak t. i.⁶⁰ ha a 20 előadásokból a t. c. részvényes társaság azt nem nyerte meg, hogy semmit sem fizet, akkor vonattassék le az azt fedező hiány az én fizetésemből az 500 p[engő] forintból, az azt felező öszveggel pedig rendelkezék kényyére a r. t.⁶¹, ha pedig annyi kijön, hogy mind a biztosító öszveg, mind pedig a költségek fedeztethetnek, tudom, nem nézendik el a tekéntetes urak, hogy azt sajátomból pótoljam.

Miután szerentsém van a t. c.⁶² részvényes társaság kegyes pártfogásába ajánlani magam, vagyok és maradok a Tekéntetes Úrnak kegyét esdeklő Sz. Fejérvárott Nyárelő 17én 1841.

alázatos szolgálja
Sastyini Fekete Gábor m. k.

FORRÁS: DREKK O. 296/3. Fekete Gábor levele Stettner Györgyhöz, a Pápai Kaszinó főigazgatójához. Székesfehérvár, 1841. június 17.

---

⁵⁹ A kért 500 pengőforint 1250 váltóforintot tesz ki, ebből vonta le a kiadásokat.

⁶⁰ t. i. = tudni illik

⁶¹ értsd: részvényes társaság

⁶² t. c. = tekintetes címzett

4.
Balatonfüred, 1841. július 29.
Fekete Gábor levele a Pápai Kaszinó főigazgatójához

B. Füred Julius 29^{én} 1841.

Tekéntetes Úr,
Kegyes Pártfogó Uram!

Előlegesen botsánatot kel[l] kérnem azon merényletért, mellyel jelenleg bátorokodom a Tekéntetes Úrnak, mint esmeretlen, alkalmatlankodni. De mivel Boer⁶³ úr, levelem általadója annyi jót beszéllet[t] a Tekéntetes Úrról, hogy felbátorkodván, bizodalmasan járulok kérelmemmel betses személyéhez.

Két társaságom, melynek egyikével szerentsés lehetek megbetsülhetetlen körükbe juthatni, a jövő hó 3-án itt B. Füreden, hol ezelőtt minden társaságok pengőbe⁶⁴ keresték ki havi fizetésüket, jelenleg megbukott. Én jó remény fejébe, a múlttól ítélve, a megerőltetésig áldozatokat tevék a job[b] remény fejébe azon hiedelemmel eltelve, hogy most is úgy lesz, mint eddig volt 3 pesti vendég tagnak felül fizettem 1000 v[áltó] forintot egy holnapra, de nem tudám, midőn velök szerződék, hogy Füred királynéja, gróf Rádai Gedeonné⁶⁵ elhúnyant, s vele a nemzeti színészet boldogsága is eltemettetik.

Most tehát megbukván mintegy 500 p[engő] forintig, s nem valék egészen felkészült reá, kiszámításom, mely most mindkét társaságomat bizonyos fizetés alá juttattya, tovább nem tartott, mint idáig, azért pirulva bár, de sürgető körülményeim által késztetve esedezem alássan, hogy méltóztatnék Tekéntetes Úr előlegesen számomra a lelkes résztvényes pártoló uraktól 40 résztvény árát megbízottam, Boer úr által elősegedelmül⁶⁶ elküldeni, vagy ha Tekéntetes Úr annyira érdemesíteni méltóztatna, hogy más, talán még nemesebb úton felsegélni kegyeskednék, legközelebb esendő fizetésemből azon öszveg levonását for[r]ó köszönetem mellett ten kényére bízám.

Bővebb biztosításául legközelebbi oda menetelemnek, küldöm 3 nemes megyék eredeti szerződéseit, mellyek tanúsítandják ál[l]áspontomat. Miután még egyszer botsánatot kérnék vakmerő bizalmamért, vagyok s maradok a Tekéntetes Úrnak

---

⁶³ Boer úr = Boér János (1815–1885) színész. 1836-ban Marosvásárhelyen kezdődött pályája. 1848-ig főként Erdélyben játszott. 1858-ban vendégként a Nemzeti Színházban is fellépett. KERÉNYI 2000. III. 1646.

⁶⁴ Arra utal, ha jól ment a szezon, pengőforintban kerestek annyit, mint másutt váltóban számítva.

⁶⁵ Gróf Ráday Gedeonné gr. Teleki Borbála (1811–1841) a magyar színészet bőkezű támogatója volt. Széchenyi naplója szerint 1841. május 30-án hunyt el. Vö. SZÉCHENYI 1982. 944.

⁶⁶ értsd: előlegként

alázatos szolgája
Sastyini Fekete Gábor m. k.
Győr, Komárom, Fejérvárott honosult
társaságok igazgatója

FORRÁS: DREKK O.296/1. Fekete Gábor színigazgató levele a Pápai Kaszinó főigazgatójához.
Balatonfüred, 1841. július 29.

SUMMARY

József Hudi Gábor Fekete's Theatrical Company in 1841

In the history of the Hungarian theatrical art, health resorts play a significant role as venues for touring theatrical companies to give performances to the guests in the high seasons. Balatonfüred, located in the Dunántúl region, was among the most outstanding health spas in Hungary before 1848, which healed sick people with its springs of mineral water. Those being healthy could take a bath in the bathing cabins set up on lake Balaton, could row and sail in the lake or had the chance to take trips in the surroundings.

In the high season, lasting from May to September, those that stayed at the spa belonged to the political élite and to the middle-class of the country, and they enjoyed the performances in the evenings at the theatre with 400 seats built in 1831. Gábor Fekete's theatrical company consisted of 36 members in 1841 and was able to perform operas, as well. They performed in the towns of Győr, Székesfehérvár, Komárom and Pápa and also in Balatonfüred health resort. They mostly performed comedies and musical plays, but they also presented illusionists and dancers. They rarely performed a play twice so their repertoire was broad.

The study introduces the company, their route, and performances. Also, it includes four letters written by director Gábor Fekete which help us take an insight into the everyday life of organizing the theatre, and the life of the artists.

(Translated by Károly Horváth)

GERENCSÉR TIBOR

A Magyar Mickiewicz Társaság második évtizede

AMAGYAR MICKIEWICZ TÁRSASÁG a két világháború közötti és a második világháború utáni időszakban fontos szerepet játszott a magyar–lengyel kulturális és – áttételesen – a politikai kapcsolatokban. A lengyel romantika legnagyobb alakjáról elnevezett egyesület működésének első évtizedét korábban már e folyóirat hasábjain bemutattuk.¹ Második közleményünkben a Társaság második világháború alatti és utáni időszakát kívánjuk vázolni.

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBAN

„A mai világ gyors léptekkel rohan egy történelmi katasztrófa felé...”²

A második világháború kitörése jelentősen megváltoztatta a Társaság működését és célkitűzéseit. Arra a tényre, hogy a magyar–lengyel határt több tízezer menekült lépte át a szeptemberi hadjárat alatt és után, a Társaságnak kész válaszokat kellett adnia és alkalmazkodnia kellett az új viszonyokhoz. Elérkezett a pillanat, amikor gyakorlati tettekre volt szükség a két nemzet barátsága érdekében. A menekültek érkezésével egyre több teendője akadt a magyar adminisztrációnak, s az itt maradók részére biztosítani kellett egy hosszabb távú magyarországi tartózkodás legalapvetőbb feltételeit.

A lengyel ügyek irányítása elsősorban a lengyel követségen folyt. A követség a katonai képvisellel közösen szervezte a lengyel katonakorúak kijuttatását Magyarországról. A szökések iránya előbb Franciaország, majd annak német megszállása után a Közel-Kelet lett.³ Ezekről az akciókról a magyaror-

---

¹ GERENCSÉR 2010.

² „Świat dzisiejszy pędzi krokiem szybkim ku straszliwej katastrofie dziejowej...” In: ZDZIECHOWSKI 2001. 237.

³ N. N.: Lengyel menekültek Magyarországon a második világháború alatt. Bp., 1946. 24.

szági német apparátus is tudomást szerzett, és hangosan tiltakozott a kormányzat lengyelbarát tevékenysége ellen. A magyar kormánysszervek kényes helyzetben lévén, szigorú rendelkezések kiadására kényszerültek; 1940 nyarán beszüntették a lengyel követség működését. Az evakuáció azonban nem állt meg, irányítását átvette a Lengyel Menekülteket Védő Polgári Bizottság, melynek élén Henryk Sławik állt.⁴

A társadalmi szervezetek közül legjelentősebb a Magyar–Lengyel Menekültügyi Bizottság volt, amely a menekültek segélyezésében, ellátásában játszott fontos szerepet. A magyar kormányzat a Belügyminisztérium IX. Szociális Osztályának joghatósága alá rendelte a lengyel menekültek ügyét.⁵ Ezt a kormányhivatalt id. Antall József irányította, akit később a Magyar Mickiewicz Társaság érdemeinek elismeréseként dísztagjává választott.

A Mickiewicz Társaság közvetve és közvetlenül is részt vett a menekültek megsegítésében. Eleinte azért keresték meg az egyesületet több helyről is, hogy eltűnt családtag, ismerős, esetleg katona sorsa után érdeklődjenek kapcsolataik révén, vagy éppen a már megérkezett katonák, menekültek szociális helyzetén segítsenek.⁶ A Magyar Mickiewicz Társaság testületileg is kiállt a hazájukat veszített menekültek mellett, ugyanis 1939 szeptemberében a Magyar–Lengyel Főiskolai Diákszövetséggel, az Országos Magyar–Lengyel Cserkészszövetséggel és a Magyarországi Lengyel Legionisták Szövetségével együtt országos gyűjtést szerveztek, és segítségüket felajánlották a Belügyminisztériumnak.⁷ A lengyel menekülttáborokban speciális tanfolyamokat szerveztek. Ipolyszalkán és Ipolyhídvégen katonai énekkarok alakultak, amelyeket a Mickiewicz Társaság is támogatott.⁸

Noha a kérdéssel foglalkozó irodalom jobbára elhallgatja, korántsem szabad azt hinni, hogy a magyarországi lengyelbarát egyesületek mindegyikében osztatlan örömmel fogadták a sok ezernyi menekültet. A magyar–lengyel baráti társaságok egy része jobbnak látta inkább felfüggeszteni tevékenységét.⁹

⁴ CSOMBOR 1992. 129.

⁵ LAGZI 1975. 17.

⁶ Kollár Kálmán levele Palóczy Edgárnak. 1939. október 4. MTAK Magyar irodalmi levelezés. 4-r. 186. (a továbbiakban: Palóczy leveleskönyve 186.)

⁷ KAPRONCZAY 2009. 56.

⁸ TOKARSKI 1998. 91.

⁹ ANTONIEWICZ 1985. 82.

A Magyar Mickiewicz Társaság azonban továbbra is folytatta tevékenységét, s ebben egyre gyakrabban már a menekültek is részt kértek. A világháborús időkben a források tanulsága szerint a Társaság első felolvasóülése 1939. december 11-én volt. Ezen Lukács György megnyitója után Palóczy Edgár beszélt Lenau Miklósról, a lengyelek barátjáról. Máthéné Lakner Mária Lenau lengyel dalairól értekezett, majd Mányoky Vilma számolt be a párizsi Mickiewicz Múzeumban tett látogatásáról. Kertész János a műsor végén a Társaság új kihívásairól tartott előadást.¹⁰

A Társaság következő évi nagydíjának átadásáról már a fővárosi lengyel nyelvű sajtó is tudósított.¹¹ A Magyar Mickiewicz Társaság 1940. március 11-i ülésén Kollenbach kutatásai alapján a lengyel születésű Orosz Dezsóné beszélt Mickiewicz Maryla Wereszczakówna iránti szerelméről.¹² A cikk külön kiemelte, hogy ezt az előadást olyan könyvek alapján tartotta, amelyeket Lengyelországból kapott. Sziklay János a Pan Tadeuszban lévő szerelmi epizódokról beszélt. Missuray-Krúg Lajos Mickiewiczet dicsőítő költeményeit olvasta fel. Ezután átadták a Mickiewicz emléklapoktet Lukács Györgynek és Palóczy Edgárnak.

A *Wieści Polskie* fenti cikke kitért Kertész Jánosra, az egyesület titkárára, aki – mint írták – kilenc Lengyelországról szóló magyar nyelvű könyv szerzője és számos cikk írója volt már ekkor. *Hazátlanok* címmel írt könyvet a magyarországi lengyel menekültekkel készült interjúi alapján. Kertész elmondta, hogy a Magyar Mickiewicz Társaság mindig azon volt, hogy a két ország közötti kapcsolatokat szorosabbra fűzze. A Társaság célkitűzései közé tartozott, hogy a lengyel nemzetnek segítsen abban, amiben tud, hiszen volt idő, amikor a magyarok voltak bajban és akkor a lengyelek segítettek. A Társaság többek között a magyar nyelv megismerését is segítette a menekültek körében.

Az egyesület 1940. május 27-én választmányi ülést tartott, amelyen felolvasták Palóczy Edgár lemondó levelét. Megpróbálták marasztalni a távozó főtitkárt, de az elfoglaltságaira hivatkozva nem változtatta meg döntését.¹³

---

¹⁰ Meghívó a MMT december 11-én tartandó felolvasó ülésére. 1939. december 1. = Palóczy leveleskönyve 186.

¹¹ Wśród węgierskich przyjaciół Polski. In: *Wieści Polskie*. II (1940) 29. sz. (március 16.) 4.

¹² Az előadás szövege megjelent nyomtatásban is. Orosz Dezsóné: Mickiewicz Ádám, az ember és a költő. = *KERTÉSZ* 1943. 5–8.

¹³ A MMT levele Palóczy Edgárnak. 1940. május 31. = Palóczy leveleskönyve 186.

A Társaság október 7-én emlékezett meg tragikus hirtelenséggel autóbal-esetben elhunyt tagjáról, Pethő Sándorról.¹⁴ A bevezetőben Lukács György mutatta be Pethő munkásságát. Ezt követően Katona Jenő, a Magyar Nemzet munkatársa és a Jelenkor folyóirat szerkesztője – az elhunyt jóbarátja – beszélt az újságíróról, aki kényes politikai problémákról sem félt írni. Kertész János Pethő szerepét az ifjabb Andrassy gróféhoz hasonlította, mivel az újságíró halála előtt az államférfi életrajzán dolgozott. Pethő történész és újságíró, a Magyar Nemzet felelős szerkesztője, korábban külügyminisztériumi titkár, gróf Andrassy és a lengyelek barátja volt. Publicisztikai munkájában rendszeresen megemlékezett a lengyelekről, ezért választották be a Magyar Mickiewicz Társaságba.

Az Otthon Írók Körében 1940. december 9-én került sor a Társaság legközelebbi felolvasó ülésére. Ezen Csorba Tiborné, Bevilaqua-Borsodi Béla és Tábori Kornél tartottak előadásokat.¹⁵

A Magyar Mickiewicz Társaság 1941. február 10-én tartotta következő ülését, melyen Stanisław Vincenz tartott előadást Dante és Mickiewicz címmel. Őt követte Kazimierz Roupert krakkói egyetemi tanár, aki a fagyöngy kultúrájáról beszélt.¹⁶ Értekezését a lengyelül nem tudóknak magyar tolmácsolásban is felolvasták. Az előadó Adam Mickiewicz három olyan művét is felolvasta, amely a fagyöngyről szólt. A három művet Strassburger, Sziklay és Kertész István fordította le, előbbi németre, utóbbi kettő magyarra. Farkas László ezután Ady Endre lengyel témájú verseit ismertette. Missuray-Krúg Lajos és Palasovszky Béla fiatal magyar költők is bemutatkoztak az esten, Palasovszky Schubertről és Chopinról írt versei nagy tetszést arattak. Kertész János vezetésével a Magyar Mickiewicz Társaság ekkor egy Chopin estét is rendezett. A kulturált szórakozás mellett a Társaság a lengyel menekült írók számára is bemutatkozási lehetőséget biztosított, hogy a magyar közönség megismerje verseiket.¹⁷

Lukács György elnöklete alatt ismét az Otthon Írók Körében rendeztek március 3-án irodalmi estet, ahol először Supka Géza beszélt a lengyel nőkről,

¹⁴ Aleksander Pethő. In: *Wieści Polskie*. II. (1940) 118. sz. (október 10.) 4.

¹⁵ A Magyar Mickiewicz Társaság 1935–1945. évi működése. In: *Magyar Mickiewicz Társaság felosztása*. MOL XIX-B-1-h, II. sor 5633–331. (64. d.)

¹⁶ Az előadás szövege megjelent nyomtatásban is. Roupert, Kazimierz: *Fagyöngy*. In: *KERTÉSZ* 1943. 19–22.

¹⁷ *Polskie życie kulturalne na Węgrzech*. In: *Wieści Polskie*. III (1941) 19. sz. (február 13.) 4.

kiemelve a lengyel nemzet nagy női egyéniségeit. Aztán Orosz Dezsőné tartott előadást *Grammatica Poetica* címmel. Sármánci Sándor Krasińskit és Madáchot hasonlította össze, majd Kertész István beszélt Tuwimról és verseiről, ezenkívül felolvasta *Daloló sas* című versét, amit Mickiewicz emlékének ajánlott fel.¹⁸

A Társaság éves közgyűlését az Otthon Írók körében 1941. március 24-én tartotta meg.¹⁹ Ez volt az első alkalom, hogy nem osztották ki a Társaság nagydíját. Ugyanezen a napon az egyesület közbenjárására a kassai rádióban hangzott el a műsor Mickiewiczről.²⁰

Egy héttel később, 1941. március 31-én ismét ülést szerveztek az Otthon Írók Körében, este 7 órától, ahol először Horváth Béla olvasott fel verseket.²¹ Utána Bevilacqua-Borsodi Béla *Az 1846-os év és Petőfi költészete* címen értekezett, majd Kertész János Sienkiewicz születésnapja alkalmából tartott beszédet.²²

Ezután a Társaság működésében egy majdnem másfél éves szünet következett, aminek okairól nincs tudomásunk. Talán Jugoszlávia 1941. április 11-i megtámadása, majd az ország június 27-i belépése a második világháborúba okozhatták, hogy 1941 márciusa és 1942 decembere között mindösszesen egy rendezvényről maradtak fenn források. Csapláros István tanulmánya szerint 1942 januárjában a visszacsatolt Nagyváradon, a Szigligeti Társaság meghívására tartott előadást a Mickiewicz Társaság.²³

A *Wieści Polskie* 1942. december 18-i száma Mickiewicz kultusza Magyarországon címmel egy terjedelmes cikket közölt a költő hazai fogadtatásáról, melyben ismertette a nevét viselő társaság célkitűzéseit és múltjának fontosabb részleteit is.²⁴ Ennek apropóját az adta, hogy Kertész János Mickiewicz Ádám emlékezete Magyarországon címmel brosúrát adott ki. A cikk ismertet-

¹⁸ *Polskie życie kulturalne na Węgrzech*. In: *Wieści Polskie*. III (1941) 29. sz. (március 8.) 4.

¹⁹ A Magyar Mickiewicz Társaság 1935–1945. évi működése. In: Magyar Mickiewicz Társaság feloszlata. MOL XIX-B-1-h, II. sor 5633–331. (64. d.)

²⁰ KERTÉSZ 1941. 15.

²¹ Zebranie Towarzystwa im. Adama Mickiewicza. In: *Wieści Polskie*. III (1941) 38. sz. (március 29.) 4.

²² Az előadás szövege megjelent nyomtatásban is. Kertész János: Sienkiewicz Henrik születésének és halálának évfordulója. In: KERTÉSZ 1943. 13–17.

²³ CSAPLÁROS 1971. 144.

²⁴ Kult Mickiewicza na Węgrzech. In: *Wieści Polskie*. IV (1942) 151. sz. (december 18.) 2.

te röviden Kertész János művének szerkezetét és dicsérte a Társaság lengyelbarát kezdeményezéseit.

A Mickiewicz Társaság 1943 tavaszán Egerben a helyi lakosság számára koncertet szervezett, amelyen magyar és lengyel közönség vett részt, mivel a városban volt egy polgári és egy katonai menekülttábor is. A dalokat az egri tiszti és a budapesti akadémiai kórus adta elő.²⁵

Az Otthon Írók Körében 1943. március 25-én került sor legközelebb ülésre. Ekkor Lukács György, Witold Łuczyński, Adam Herman, Wanda Dziebowska, Noszti Elza és Zdzisław Antoniewicz működött közre.²⁶

A Társaság 1943. május 6-án a Fészek Klubban lengyel és magyar közönség előtt, többek között Rubinyi Mózes, a PEN Klub tagja, Istók János, a Bem-szobor alkotója, valamint Bardócz Árpád és Farkas László írók jelenlétében tartotta ülését. Lukács György elnök és Sziklay János, a Pan Tadeusz fordítója üdvözölte a megjelenteket. Az első előadást Bevilaqua-Borsodi Béla tartotta Krúdy és a lengyelek címmel. Ezután az ifjú művésznő, Antall Edit játszotta zongorán Liszt Szerelmi álom című szerzeményét. Tadeusz Fangrat Ady fordításait adta elő; a Szeretném, ha szeretnének, az Ócska konflisban és az Egyedül a tengerrel című alkotásokat hallhatták a jelenlévők. Az előadó olvasta a magyar szöveget, míg Wanda Dziebowska a lengyel verziót szavalta. Végül az amerikai függetlenségi háborúban való lengyel–magyar részvételről Tábori Kornél tartott előadást. Az 1943-as év első harmadában ez volt az egyik legjobban sikerült rendezvénye a Társaságnak.²⁷

A Magyar Mickiewicz Társaság 1943. június 6-án vasárnap, délelőtt 11 órakor az Otthon Írók Körében, az Erzsébet körút 49. szám I. emeletén tartotta következő rendezvényét.²⁸ Lukács György bevezető szavaiban a lengyel–magyar barátságról beszélt, majd a híres költőnő, Kazimiera Źhakowiczówna olvasta fel német nyelven Emlékeim²⁹ című alkotását. Ebben Kolozsvárt idézte meg, azt a helyet, ahol a második világháború alatt tartózkodott. Ezután a Mai Nap munkatársa, Parragi György tartott magyar nyelvű előadást a Balti-

---

²⁵ BUDZIŃSKI 2000. 406.

²⁶ A Magyar Mickiewicz Társaság 1935–1945. évi működése. In: Magyar Mickiewicz Társaság feloszlata. MOL XIX-B-1-h, II. sor 5633–331. (64. d.)

²⁷ Zebranie Węgierskiego Towarzystwa im. Adama Mickiewicza. In: Wieści Polskie. V (1943) 58. sz. (május 14.) 4.

²⁸ Komunikaty. In: Wieści Polskie. V (1943) 68. sz. (június 6.) 4.

²⁹ Moje wspomnienia.

tengertől a Fekete-tengerig címmel. Ebben az aktuális közép-európai politikai helyzetről beszélt. Gyóni Géza Csak egy éjszakára című költeményét Reznics Mária adta elő. A folytatásban Hortobágyi Erzsébet énekelte el a budapesti zeneszerző, Szily-Kováts László két dalát. Az első dal, a Ha volnék az éjszaka, a második egy Horthy-induló volt. Utóbbiban közreműködött a bariton Juni József is. Elhangzott még Kacsóh Pongác egy betétje a Gül Baba operából, a János vitéz és egy Arady Aladár dal is. Az éneket Kanitz Gézáné kísérte. A meghívottak és a Társaság tagjai közös ebéden vettek részt, amelyen Kertész János látta el a házigazda szerepét.³⁰

A Magyar Mickiewicz Társaság egyik legsikeresebb vidéki vándorgyűlésére 1943. október 17-én, vasárnap délelőtt került sor Esztergomban.³¹ Az ünnepségre különvonattal utaztak a Társaság tagjai Budapestről. Részt vett a gyűlésen az egyesület elnöke, Lukács György nyugalmazott miniszter, Sziklay János, Miklóssi Ferdinánd Leó feleségével, Kovács-Karap Ernő, vitéz Falvai Dezső, Gatlu Róbert és Medgyas István. Lengyel részről többek között a Polgári Bizottság képviselőiben Henryk Ślawik, Zbigniew Załęski, a budapesti Lengyel Intézet vezetője, Stanisław Lask tiszteletes, Danuta Bleicherówna és Roman Michalski, a Wieści Polskie szerkesztője jelent meg. Számos menekült is érkezett a rendezvényre különböző polgári és katonai táborokból. Az ünnepi rendezvénysorozat 10 órakor, a Vízivárosi templomban megtartott szentmisével kezdődött. Ezen részt vett Etter Jenő, Esztergom városának polgármestere is. Még a templom előtti tér is megtelt lengyel és magyar hívőkkel. A prédikáció lengyelül és latinul hangzott el, amit Stanisław Łaski tartott. Az ipolyszalkai tábor kórusa Jan Walter kapitány vezetésével lengyel egyházi dalokat énekelt, melyeket a Gaude Mater Poloniával vezettek be. A templomi ünnepség az Isten, ki Lengyelhont³² című lengyel dallal és a magyar himnusszal fejeződött be. Ezután a Duna menti sétányon gyűltek össze Sobieski emlékművénél, melyet a lengyel internáltak Kazimierz Morvay vezetésével megkoszorúztak. A Magyarországi Lengyel Legionisták képviselőiben Miklóssi Ferdinánd Leó mondott rövid beszédet, mely után mindkét ország him-

³⁰ Z Węgierskiego Towarzystwa im. A. Mickiewicza. In: Wieści Polskie. V (1943) 74. sz. (június 20.) 4.

³¹ Węg. Towarzystwo im. A. Mickiewicza na sesji wyjazdowej w Esztergomie. In: Wieści Polskie. V (1943) 43. sz. (október 15.) 8.

³² Boże, coś Polskę...

nuszát elénekelték. Déli 12 órakor a város Széchenyi termében Frey Vilmos esztergomi képviselő nyitotta meg a Magyar Mickiewicz Társaság ülését.

Lukács György magyar nyelvű referátumát tolmácsok fordították lengyelre. Ebben az elnök kiemelte, hogy a két ország közös határa mindkét nép számára a békét jelenti, amire történelmi példákat hozott fel. Hangsúlyozta, hogy a második világháborúban sem változtak a magyarok érzelmei a lengyelek iránt, s a magyarság abban kíván segítő kezet nyújtani, hogy a lengyelek szenvedéseiket lehetőleg elfelejtsék. Etter Jenő lengyel nyelven mondott beszédet, mivel amióta menekültek tartózkodtak a városban, megtanulta a nyelvüket. Bevezetőjében üdvözölte a megjelenteket és a Mickiewicz Társaságot. Ezután Kertész János a világháború alatti lengyel–magyar kulturális kapcsolatokról beszélt. Ezt az előadást Kovács-Karap Ernő fordította lengyelre. Az utolsó beszédet Henryk Sławik, a lengyel menekültekkel foglalkozó Polgári Bizottság vezetője mondta, aki megköszönte a Társaságnak és a városnak az ünnepély rendezését. Etter Jenő polgármesternek külön megköszönte mindazt, amit az Esztergomban és környékén élő menekültekért tett. Az ünnepséget Jan Walter kapitány ipolyszalkai tiszti kórusának előadásai kísérték. Elénekelték többek között Szopki Jelszavát³³, Wallek-Walewski Szerenádját³⁴, Lachman Mazuráját³⁵, Dunicki Katonadalát³⁶ és Moniuszko Katonaénekét.³⁷ A szünetben Danuta Bleicherówna Tadeusz Szantroch Magyarországra³⁸ című versét adta elő.

Az ülés után a meghívottak Esztergom egyik éttermében ebédeltek, ahol Etter Jenő, Kopács Jenő és Henryk Sławik mondtak pohárköszöntőt a lengyel–magyar barátságra.³⁹ Az ünnepség utáni napokban Sobieski esztergomi emlékművénél, ahol a Magyar Mickiewicz Társaság koszorúkat helyezett el októberi vándorgyűlése alkalmával, a lengyel tiszthelyettesek díszőrséget álltak.⁴⁰

---

³³ Hasło.

³⁴ Serenada.

³⁵ Mazura.

³⁶ Piosenka żołnierza.

³⁷ Pieś żołnierza.

³⁸ Węgry.

³⁹ Sesja wyjazdowa Węgierskiego Towarzystwa im. A. Mickiewicza w Esztergomie. In: *Wieści Polskie*. V (1943) 56. sz. (november 14.) 4.

⁴⁰ Echa uroczystości w Esztergomie. In: *Wieści Polskie*. V (1943) 57. sz. (november 17.) 8.

A Magyar Mickiewicz Társaság 1943 novemberében a kőbányai lengyel kolónia részére felolvasásokat rendezett. Az elsöre ezek közül november 21-én került sor a Lengyel Házban. Ezen Lukács György, Miklóssi Ferdinánd Leó és Kovács-Karap Ernő beszélt a Magyarországon élő lengyelségről. Az ülés végén a Társaság titkára, Kertész János megköszönte Wincenty Danko tiszteletesnek, hogy a termet rendelkezésükre bocsátotta, majd Władysław Chowaniec, a lengyel templom vikáriusa köszönte meg a megjelentek nevében a Társaság előadását.⁴¹

A Magyar Mickiewicz Társaság az Otthon Írók Körében 1943. november 23-án Nyáry Albert emlékülést rendezett. Jelen volt többek között Nyáry Gyula, az ünnepelt testvére, Hankiss János, az Oktatási Minisztérium titkára, a Magyarországi Lengyel Legionisták Szövetségének vezetője, Miklóssi Ferdinánd Leó, Csorba Tibor, Csapláros István magyar–lengyel kutatók és a vilnai korábbi magyar lektor, Szabó Dénes. Lengyel részről a Polgári Bizottság tagja, Stefan Filipkiewicz, a magyarországi lelképásztorok vezetője, Piotr Wilk-Witosławski, lengyel újságírók és költők látogattak el a rendezvényre. Lukács György elnök és Sziklay János alelnök nyitották meg a rendezvényt, s üdvözölték a vendégeket. Czettler Jenő tartott előadást először Nyáry Alberttről, a sokoldalú személyiség lengyelbarátságáról, ami nemcsak szavakban, hanem tettekben is megnyilvánult. Ahogy Czettler mondta: „Nyáry nem csak írta a történelmet, hanem formálta is.” Utána gróf Csáky Alfonz olvasta fel vázlatát a báró életéről. Ezt követte Zbigniew Załęski, a budapesti Lengyel Intézet igazgatójának magyar nyelvű beszéde, amit Zdzisław Antoniewicz fordított lengyelre. Az ülés végén Sziklay János köszönte meg az előadásokat és a vendégek részvételét. A rendezvény után kötetlen beszélgetés vette kezdetét, amelyen Kovács-Karap Ernő volt parlamenti képviselő, Stefan Filipkiewicz, Jan Niwiński, Zdzisław Antoniewicz és Jan Blum voltak jelen.⁴²

A Társaságnak 1944. január 10-én volt éves közgyűlése, amelyet Lukács György nyitott meg.⁴³ Ezen a jövő programjairól egyeztettek. Kertész János a nehéz körülmények ellenére sikeresen megszervezett programokról számolhatott be, valamint arról, hogy a Társaság segíti a Magyarországon tartózkodó

⁴¹ Kronika. In: *Wieści Polskie*. V (1943) 61. sz. (november 26.) 8.

⁴² *Węgierskie Towarzystwo im. Adama Mickiewicza ku czci ś. p. barona Alberta Nyáry*. In: *Wieści Polskie*. V (1943) 64. sz. (december 3.) 7.

⁴³ KORKOZOWICZ, Jan: *Titkos tevékenységem*. In: *Menekült-rapszódia*. Szerk.: Szenyán Erzsébet. Bp., 2000. 467–468.

fiatal lengyel költőket. A jövő tervei közt vidéki vándorgyűlések szervezését említette, mely négy területen érintette volna a lengyel–magyar kapcsolatokat. A történelmi kérdéskört Divéky Adorján professzorral, az irodalmi, sajtó és gazdasági kérdéskört pedig Zilahy Lajos költőre kívánták bízni. Megemlítette, hogy a Társaság főtitkára, Bevilaqua-Borsodi Béla gyűjtést szervezett a balatonboglári iskoláskorúak részére.⁴⁴

Pár héttel később, 1944. február 5-én ismét vándorgyűlést szervezett az egyesület, ezúttal Egerben, a Kaszinó helyiségében. Itt az elnöki megnyitót Lukács György tartotta, majd Fleszar őrnagy beszélt a lengyelek és a Magyar Mickiewicz Társaság kapcsolatáról. Az előadások között több zeneszám is elhangzott, így például a jelenlévők több Moniuszko dalt is hallhattak. Jócsik Lajos a magyar–lengyel barátság erkölcsi alapjairól tartott előadást, majd utána Zbigniew Załęski beszélt. A programot lengyel dalok zárták.⁴⁵

Az Otthon Írók Körében 1944. február 21-én tartották a Magyar Mickiewicz Társaság következő rendezvényét.⁴⁶ Lukács György üdvözlő beszéde után Jócsik Lajos szerkesztő olvasott fel a lengyel–magyar barátság morális alapjairól. A történelmi múlt felidézésével arra a megállapításra jutott, hogy a magyar–lengyel barátság kialakulásának egyik fő oka a szabadságért való folytonos küzdelmek voltak. Ezt követték Waldapfel József műfordításai, mivel magyarra fordította Rej Állatkertjét⁴⁷, Mickiewicz egyik alkotását a Krími szonettek közül, Ujejski Utolsó strófáját⁴⁸, illetve Hłakowiczówna egyik emigrációs költeményét, az Emlékezni fogunk⁴⁹ címűt, valamint Tadeusz Fangrat alkotását, a Nagymama halálát.⁵⁰ Waldapfel utolsóként egy Konopnicka mesét olvasott fel. Csapláros István a magyarországi lengyel táncokról beszélt. A program végén Kertész János Mickiewiczet olvasott fel magyarul; a fordítást Boba Imre készítette el.⁵¹

Ez az utolsó program, melyre törvényes keretek között kerülhetett sor, 1944. március 19. után ugyanis már nem folytathatta a Társaság működését,

⁴⁴ Imprezy budapeszteńskie. In: Tygodnik Polski. 1944. január 23. 16.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Z Węg. Towarzystwa im. A. Mickiewicza w Budapeszcie. In: Wieści Polskie. VI (1944) 26. sz. (március 3.) 7.

⁴⁷ Zwierzyniec.

⁴⁸ Ostatnia strofa.

⁴⁹ My będziemy wspominać.

⁵⁰ Śmierć babki.

⁵¹ Z zebrań budapeszteńskich. In: Tygodnik Polski. 1944. március 19. 16.

mivel a németek mindenféle lengyelbarát mozgalmat üldöztek.⁵² A lengyel menekülttáborok feletti irányítást átvették a németek. Fel kellett számolni az addig rendszeresen tartott lengyel–magyar irodalmi esteket, kulturális összejöveteleket, mert a lengyelekkel szimpatizáló magyarokat is üldözték. A Magyar Mickiewicz Társaság számára az elkövetkezendő egy év a borzalmak időszaka volt. Többen vállaltak szerepet az ellenállásban, így Miklóssi Ferdinánd Leó, akit hamarosan a Gestapo letartóztatott, s id. Antall Józseffel egy börtönben raboskodott.⁵³ Palóczy Edgárt a Gestapo ölte meg 1944-ben.⁵⁴ Bajcsy-Zsilinszky Endrét halálra ítélték, és 1944. december 24-én Sopronkőhidán kivégezték. Kertész Jánost, aki szintén bűjtatott, szöktetett lengyeleket, 1947-ben találták meg egy füzesabonyi tömegsírban.⁵⁵

Nagy áldozatot hozott a Magyar Mickiewicz Társaság a fasizmus alatt, tetteiket viszont nem felejtették el, s azokat még Lengyelországban is számon tartották.⁵⁶ A háború befejeztével viszont egy újabb fejezet nyílt a Társaság történetében, az új idők pedig új kihívások elé állították az egyesületet.

1945-TŐL A MEGSZŪNÉSIG

*„Politikai helyzetünk a legveszélyesebb, amit el lehet képzelni;
két hatalmas és szörnyű óriás között állunk...”⁵⁷*

A Magyar Mickiewicz Társaság tagjai a német fegyveres erők kiűzése után egy rendkívül nehéz és gyászos éven voltak túl. Az ország 1944. március 19-i német megszállása után működésüket közel egy évig fel kellett függeszteni, és senki sem tudta, mi fog következni akkor, amikor megérkezik a Vörös Hadsereg.

⁵² PORCSALMY 1979. 65.

⁵³ ANTONIEWICZ 1985. 77.

⁵⁴ A MMT levele a belügyminiszternek. 1945. augusztus 21. In: A Magyar Mickiewicz Társaság feloszlata. MOL XIX-B-1-h, II. sor 5633–331. (64. d.)

⁵⁵ Kertész János dr. In: Magyar–Lengyel Kurír. XXIV (1947) 4–7. sz. (július 31.) 2.

⁵⁶ Lengyel lap beszámolója a Magyar Mickiewicz Társaság működéséről. In: Magyar–Lengyel Kurír. XXIV (1947) 1. sz. (január 31.) 8.

⁵⁷ „Nasza sytuacja polityczna jest najniebezpieczniejsza, jaką wyobrazić sobie można; stoimy sami między dwoma potężnymi i groźnymi kolosami...” In: ZDZIECHOWSKI 2001. 215.

A Társaság célkitűzései szükségszerűen megváltoztak a háborús időkhöz képest. A kulturális, irodalmi és történelmi kapcsolatok ápolására volt szükség akkor, amikor azokat a két ország közötti államközi egyezmény nem szabályozta.

Az egyesület 1945 tavaszán hozzálátott sorainak újjászervezéséhez. Művészek és előadók részvételével már 1945 tavaszán lengyelországi utat terveztek, ennek sikerességéről azonban nincs információ.⁵⁸ A munkát nehezítette, hogy a régi tagság aktív részének jó néhány tagja nem élte túl a második világháborút, ráadásul az ügyvezető elnök, Lukács György is betegeskedett⁵⁹, így egy időre Aggházy Kamill látta el az elnöki tisztséget.⁶⁰

A bizonytalanság és a mindennapi élet nehézségei miatt ünnepekre és megemlékezésekre az 1945-ös év során a szokottnál ritkábban került sor. Csúppán két adatot találunk a Társaság tevékenységét illetően. A grünwaldi csata 535. évfordulója alkalmából 1945. július 15-én emlékülést tartott a Magyar Mickiewicz Társaság, amelyen Parragi György újságíró, a Magyar Nemzet munkatársa emlékezett meg. Parragi pár hónappal azelőtt még Mauthausenben volt, mivel a németek antifasiszta publikációs tevékenysége miatt elhurcolták, de sikerült épségben hazatérnie. Utána Roman Michalski beszélt, aki a megszállás előtt a *Wieści Polskie* című lengyel nyelvű budapesti újságnál dolgozott.⁶¹

A következő rendezvény egy felolvasóülés volt augusztus 14-én a Fészek Klubban. Ezen Csorbáné Millerówna Hanka adott elő *Magyarok a lengyel tükörben* címmel, majd ezt követően Csapláros István beszélt a magyar konyha lengyel ételeiről. Előadásukat társas vacsora követte azon menekültek tiszteletére, akik hazautazhattak Lengyelországba.⁶²

Könyvformában, magyar és lengyel nyelven többször is megjelent már 1945-től kezdve folyóiratuk, a *Magyar-Lengyel Kurír*. A Társaság és az újság a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium anyagi támogatását élvezte.

---

⁵⁸ A VKM tájékoztatása a KÜM részére a magyar–lengyel kulturális kapcsolatok helyzetéről. In.: GÖNYEI 1988. 494.

⁵⁹ *Magyar–Lengyel Kurír*. XXIII (1946) 10. sz. (november 30.) 5.

⁶⁰ A MMT levele a belügyminiszternek. 1945. augusztus 21. In: A Magyar Mickiewicz Társaság feloszlata. MOL XIX-B-1-h, II. sor 5633–331. (64. d.)

⁶¹ A Magyar Mickiewicz Társaság 1935–1945. évi működése. In: A Magyar Mickiewicz Társaság feloszlata. MOL XIX-B-1-h, II. sor 5633–331. (64. d.)

⁶² Uo.

A háború után ismét megnyitotta kapuit a németek által bezárt és kifosztott Lengyel Intézet, mellyel a Társaság mindig is jó kapcsolatokat ápolt. Hosszú egyeztetések után a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemmel összefogva kezdte meg működését, gondnokául decemberben Szabó Dénes tanársegédet nevezték ki. Feladata volt felkutatni és visszaszerezni az Intézet könyvtárát és iratait, de nem járt sikerrel. Lengyel lektor 1945-ben nem volt az egyetemen. A lerombolt Varsóban egyelőre nem működhetett Magyar Intézet, csak Krakkóban.⁶³ Mindez jelzi, hogy a lengyel–magyar kapcsolatok ápolása a háború után komoly nehézségekbe ütközött.

A Társaság első előadó ülését 1946-ban Adam Mickiewicznek szentelte halálának 90. évfordulója alkalmából. Az elnöklő Lukács György bevezetője után Kamocsay Jenő ismertette a költő első magyar életrajzát, majd Supka Géza beszélt Mickiewicz életéről és költészetéről. Március 11-én Csapláros István az 1846-os krakkói parasztlázadás magyarországi visszhangjáról beszélt, Zdzisław Antoniewicz lengyelországi benyomásairól tartott előadást, és Sławomir Rudnik adott elő lengyel népdalokat. A május 3-i lengyel nemzeti ünnep alkalmából Csapláros István, Kováts László és Czettler Jenő tartottak előadásokat. Június 16-án Czettler Jenő elnöklésével Márkus László Jan Ciepliński 25 éves művészi jubileuma alkalmából mondott beszédet. Ascher Oszkár verseket mondott, majd Csapláros István tartott előadást Lengyel művészet a magyar színpadon címmel. Szeptember 12-én Supka Géza elnöklésével Nyáry Albert ügyvezető elnök halálának évfordulója alkalmából Márkus László emlékbeszéde hangzott el, majd Witold Warkaflo Európa kis embe-
re vádol címen értekezett.⁶⁴

A Társaság első nagyszabású rendezvényét 1946 végén tartotta, amikor Henryk Sienkiewicz születésének 100 éves évfordulója alkalmából november 15-én ülést tartott a Fészek Klubban. Az ülésen Czettler Jenő egyetemi tanár elnökölt; a közönség soraiban többek között Jan Bikart budapesti lengyel konzul, a Külügyminisztérium részéről Csordás István minisztériumi osztálytanácsos, a Kultuszminisztérium részéről Balázs János és Apor István miniszterelnökségi osztálytanácsosok jelentek meg. Az elnöki megnyitó után Balogh Éva adta elő Sík Sándor A lengyelekhez című versét. Ezután Sík Sándor költő

---

⁶³ A VKM tájékoztatása a KÜM részére a magyar–lengyel kulturális kapcsolatok helyzetéről. In.: GÖNYEI 1988. 493.

⁶⁴ A Magyar Mickiewicz Társaság Közgyűlése. In: Magyar–Lengyel Kurír. XXIV (1947) 4–7. sz. (július 31.) 20.

tartotta meg előadását Sienkiewiczről. Ebben megemlékezett arról a kapcsolatról, ami Mickiewicz és Sienkiewicz között állt fenn, majd ezután részletesen ismertette a trilógia tárgyát és szereplőit, kiemelve Sienkiewicznek jellemfestő erejét. Sík Sándor tanulmánya után lengyel részről Witold Warkalło lengyel nyelven szólott hozzá a témához. Mint elmondta, a *Nobel-díjnál* sokkal *értékesebb* díjat kapott Sienkiewicz a lengyelektől, mégpedig a „*Zsúptető díjat*”. A két remekmű ugyanis behatolt a zsúptetők alá, megtalálta a lengyel tömegek lelkéhez vezető utat.⁶⁵ Szerinte Sienkiewicz szelleme továbbra is él, amit a háború is bizonyított; a lengyel nép ugyanis Quislingek⁶⁶ helyett a „heroici furori”-t⁶⁷ választotta. A hozzászólás után Irena Słomińska saját, lengyel nyelvű verseit adta elő, majd Czettler Jenő bezárta az ülést.

A Mickiewicz Társaság, mint a Magyar–Lengyel Kurír kiadója az újság 1946. november 30-i számában felemelte hangját azok ellen a rendőri intézkedések ellen, melyek akkoriban a repatriálásra⁶⁸ váró budapesti lengyelséget érintették kellemetlenül. Mint írták, több alkalommal vád nélkül őrizetbe vettek lengyeleket – köztük koncentrációs táborokból megmenekült aggasztányokat –, akiknek 1946 karácsonyát a toloncházban kellett tölteniük. A Magyar Mickiewicz Társaság határozottan elítélte ezt a bánásmódot, s aggodalmának adott hangot, hogy a fasizmus gyötrelmes ideje alatt kialakult jó barátságot az ilyen ügyek elrontják.⁶⁹

A Magyar Mickiewicz Társaság 1946. december 7-én a Fészek Klubban ismét előadóülést tartott, melyen Bevilaqua-Borsodi Béla, a Társaság főtitkára értekezett az 1846. évi galíciai parasztlázadról. Az előadás során elhangzott, hogy a magyar vármegyék, a napi sajtó és az irodalom rokonszenvezett ezzel a függetlenedési törekvéssel. Kiemelte: „*Karl Marxot ez a lázadás inspirálta a Lumpen proletariát és a történelmi materializmus megfogalmazására. A lázadás oka ugyanis a Lengyelországban akkor még [az] új burgonyabetegség volt, mely az éhező parasztokat közvetlenül indította lázadásra. Ebből jut Marx arra a gondolatra, hogy a társadalmi mozgalmaknak gazdasági, mate-*

⁶⁵ A Magyar Mickiewicz Társaság ülése Henryk Sienkiewicz emlékezetére. Magyar–Lengyel Kurír. XXIII (1946) 10. sz. (november 30.) 2.

⁶⁶ Quisling, Vidkun (Fyresdal, 1887–Oslo, 1945) norvég katonatiszt, politikus, Hitler kiszolgálója Norvégiában. Quisling neve összeforrt az elnyomó hatalommal való feltétlen együttműködéssel.

⁶⁷ hősiesség düh (latin)

⁶⁸ A lengyel menekültek hazaszállítását nevezték így a második világháború után.

⁶⁹ Tiltakozunk. Magyar–Lengyel Kurír. XXIII (1946) 10. sz. (november 30.) 3.

*riális okai vannak.*⁷⁰ A tanulmányt követően Csapláros István tartott előadást Kościuszko a magyar irodalomban címmel, a lengyel szabadsághős születésének 200. évfordulója alkalmából. Hangsúlyozta, hogy a magyar irodalomban Kościuszko neve szorosan összefügg népével és hazájával. A témához fűződő verseket és prózai betétet Besztercey Mária, Molnár Mária, Horváth Imre és Zdzisław Antoniewicz mondták el magyar és lengyel nyelven.

A Magyar–Lengyel Kurír hasábjain a Társaság egyes tagjai is véleményt formálhattak valamilyen időszerű politikai kérdésben. Lukács György egyszer a lengyel–német határvitában foglalt állást: *„Azok az óriási szenvedések, melyeken a lengyel nép a második világháborúban keresztülment, rendkívül megokolttá teszik, hogy a lengyelek területi kárpótlásban részesüljenek a hitleri Németországtól, amely a második világháború szörnyűségeit rájuk zúdította.*”⁷¹

A lapban megszólaltak aktív politikusok is. Antall József Henryk Sławikról⁷², Szakasits Árpád az 1944. évi németellenes munkásfelkelésről és a magyarországi lengyelek szerepéről⁷³ írt egy-egy alkalommal.

Mivel az újság két nyelven jelent meg, és folyamatosan közölte a Magyar Mickiewicz Társaságról írt lengyel sajtóvisszhangot, valószínűsíthető, hogy a Magyar–Lengyel Kurírt Lengyelországba is elküldték népszerűsítő, propagandisztikus céllal. Ez mindenképp hasznos lépésnek bizonyult, mivel számra egyre több lengyel lap írt valamilyen tudósítást a Mickiewicz Társaság, vagy a magyarországi menekültek helyzetéről. Ezekben rendszerint megemlékeztek a magyarok háború alatti áldozatkészségéről, és kiemelték a Magyar Mickiewicz Társaság tetteit.⁷⁴

A Társaság 1947-ben először február 21-én tartott előadóülést Czettler Jenő elnöklésével. Az elnöki megnyitó után Gál István A lengyel–angol történelmi

⁷⁰ A Magyar Mickiewicz Társaság előadó ülése. Magyar–Lengyel Kurír. XXIII (1946) 11. sz. (1946. december 31.) 2.

⁷¹ Vélemények a „Visszaszerzett területekről”. In: Magyar–Lengyel Kurír. XXIV (1947) 1. sz. (január 31.) 4.

⁷² Polonia semper fidelis! – id. Antall József Henryk Sławikról. In: Magyar–Lengyel Kurír. XXIV (1947) 8–10. sz. (október 15.) 4.

⁷³ Szakasits Árpád beszél az 1944. évi tervezett németellenes munkásfelkelésről és a magyarországi lengyelek szerepéről a mozgalomban. In: Magyar–Lengyel Kurír. XXIV (1947) 1. sz. (január 31.) 1.

⁷⁴ Lengyel lap beszámolója a Magyar Mickiewicz Társaság működéséről. In: Magyar–Lengyel Kurír. XXIV (1947) 1. sz. (január 31.) 8., A lengyel sajtó a Magyar Mickiewicz Társaságról. Uo. XXIV (1947) 4–7. sz. (július 31.) 12.

kapcsolatokról, különös tekintettel Magyarországra címmel tartott előadást. Ebben végighaladt a két nép egész történelmén, rámutatva azokra az eseményekre, amelyek magyar szempontból is döntően befolyásolták a két nemzet sorsának alakulását. Ezután a megjelenésben akadályoztatott Szimonidesz Lajos Magyar–lengyel kapcsolatok a XVII. században című tanulmányát olvasta fel Csapláros István. A tanulmány Moschovinus Polóni Jánossal foglalkozott, aki turóci származású evangélikus volt, lelkeszi képzettséggel. Kivándorolt Lengyelországba, ott felvette az unitárius vallást, s mikor visszatért Magyarországra, eretnekséggel és istentagadással vádolták. Az evangélikus zsinat bűnösnek találta, a világi hatóságok mégsem végezték ki a lengyel–magyar barátságra hivatkozva.

Március 12-én ugyancsak a Fészek Klubban tartott ülést a Társaság Miklóssi Ferdinánd Leó elnökletével. Ezen Nádor Jenő újságíró a magyar és lengyel szabadságharcokról tartott a jelenlévőknek beszámolót. Végighaladt a két ország történelmén és többek között a következőket mondta: „*Piłsudski szocialista módon fogott hozzá az ország és a nép felszabadításához, míg nálunk ugyanakkor alkotmányos vitákkal próbáltak valamit elérni. Piłsudski azonban később egy nacionalista-militarista rendszert valósított meg, megteremtette az ezredesek Lengyelországát.*” – Arról a Pílsudskiról nyilatkozott így Nádor Jenő, akiről pár évvel azelőtt a Társaság még monográfiát is megjelentetett. Ezen a két mondaton tetten érhető, hogy mekkorát fordult a történelem 1939 óta, és hogy mennyire más lett a közhangulat magában a Mickiewicz Társaságban is.

A háború utáni egyesületben viszont kétségkívül pozitív változás volt az, hogy hangsúlyosabb szerepet kaptak a hölgyek. Egy okos lépéssel ebbe a Hölgybizottságba jobbra olyan nőket hívtak meg, akiknek férje hivatalban lévő politikus volt (Szakasits Árpád, Rónai Sándor). Önálló Hölgybizottságot alapítottak a Társaságon belül, ami meglehetősen nagy autonómiával rendelkezett. Többnyire jótékonyági esteket és gyűjtéseket rendeztek a menekültek, illetve a lengyelországi szegény sorsúak javára.⁷⁵

A Magyar Mickiewicz Társaság 1947. április 8-án tartotta évi közgyűlését a Fészek Klubban. A közgyűlésen a lengyel követség képviselőjében Zbigniew Udziela sajtóattasé jelent meg. Az elnöklő Lukács György bevezetőjében rámutatott a magyar–lengyel sorsközösségre és történelmi kapcsolatokra.

---

⁷⁵ Magyar–Lengyel Kurír. XXIV (1947) 4–7. sz. (július 31.) 5.

Bevilaqua-Borsodi Béla felvetette annak lehetőségét, hogy a lengyel–magyar együttműködést a Társaságban kiterjesszék más nemzetekre is. Erről a közgyűlés egy szándéknyilatkozatot is tett. Emellett bizottság alakult, melynek feladata volt előkészíteni az 1848–49-es forradalom és szabadságharc centenáriumának ünnepségeit.

Ezután Bieliczki István, a Magyar Mickiewicz Társaság Sportügyi Osztályának vezetője nyilatkozott az egyesület által kiépített sportkapcsolatokról, és arról, hogy a lengyel sajtóban (Trybuna Robotnicza, Naprzód, Illustrowany Kurier Polski, Dziennik Łódzki, Robotnik, Głos Ludu) milyen visszajelzések jelentek meg a Mickiewicz Társaság sportügyi tevékenységéről. Az ülés végén Wölgyi Nándor olvasta fel a pénztári jelentést, s tolmácsolta a Társaság nehéz anyagi helyzetét, ami kihatott a Magyar–Lengyel Kurírra is. Mint elmondta, a lap munkatársai, a fordítók nem részesültek megfelelő honoráriumban, a szerkesztők pedig még a deficitet is saját zsebükből voltak kénytelenek fedezni.⁷⁶

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc évfordulójára készülve a Magyar Mickiewicz Társaság részéről Lukács György, Miklóssi Ferdinánd Leó, Szimonidesz Lajos és Ungvári Jenő több ízben felkeresték Piotr Szymański budapesti lengyel követet, akivel a centenáriumi munkatervet beszéltek meg. A követ biztosította a Magyar Mickiewicz Társaságot, hogy a maga részéről mindent megtesz a program megvalósításának és sikerének érdekében.⁷⁷

Április 22-én Lukács György elnöklésével a Fészek Klubban ülésezett a Társaság, amelyen Bevilaqua-Borsodi Béla főtitkár az 1871-es párizsi kommuné lengyel vértanújáról, Jarosław Dąbrowskiról tartott előadást. Utána Gáldi László egyetemi tanár a magyar és lengyel humanizmus sugárzó erejéről beszélt.⁷⁸

Május 2-án a lengyel nemzeti ünnep alkalmából tartott ülést a Társaság Lukács György elnöklése mellett. Várnai Zseni költőné bevezető felszólalásában felidézte Zofia Nałkowskával, a Budapesten járt írónővel való találkozását. Elmondta, hogy a lengyel nép büszke lehet arra, hogy írói közül mindössze ketten álltak a háború alatt a németek oldalára, míg Magyarországon

⁷⁶ A Magyar Mickiewicz Társaság közgyűlése. Magyar–Lengyel Kurír. XXIV (1947) 4–7. sz. (július 31.) 20–22.

⁷⁷ A Magyar Mickiewicz Társaság közgyűlése. Magyar–Lengyel Kurír. XXIV (1947) 4–7. sz. (július 31.) 27.

⁷⁸ Az előadás szövegét lásd: Magyar–Lengyel Kurír. XXIV (1947) 4–7. sz. (július 31.) 24–27.

sokan bedőltek a „német maszlagnak”. A költőnő ezután két versét mondta el, majd Irena Słomińska adta elő új verseit lengyel nyelven, melyeket Radó György fordításában Várnai Zseni mondott el. Az elnöklő Lukács György ezután Antall József miniszter előadását jelentette be, kiemelve Antall érdekeit a legsötétebb üldöztetések idején.

„Az emberek, éppúgy a népek is tele vannak emlékezéssel – kezdte beszédét Antall József. *Csak azok a népek tudnak felülemelkedni, amelyek kutatva tekintenek a múltba, felfogják a hibák tanulságait, és kiértékelik a nagy tetteket.*” Antall József Lengyelország történeti fejlődéséről beszélt az 1791. május 3-i alkotmánytól az 1795-ös felosztásig.⁷⁹

Az előadás után Szimonidesz Lajos, a Társaság alelnöke kapott szót, aki a lengyel alkotmányosság kezdeteit állította párhuzamba a magyar Habsburg-ellenes függetlenedési törekvésekkel. Beszéde után Lukács György a magyar és a lengyel nép közös szenvedéseiről és harcáról beszélt, majd az ülést bezárta.

A Magyar Mickiewicz Társaság rendezésében június 3-án a Fészek Klub nagytermében lengyel–magyar művészet zajlott. A megjelentek között ott voltak a budapesti lengyel követség és konzulátus tisztviselői, Piotr Szymański lengyel követ, Tadeusz Fangrat követségi titkár, Oskar Kozmiński kereskedelmi attasé, Henryk Kościński konzul. Rajtuk kívül a Magyar Külügyminisztérium is képviseltette magát.

Az estélyt Piotr Szymański lengyel követ beszéde nyitotta meg, aki köszönetet mondott a Magyar Mickiewicz Társaságnak a szervezőmunkáért. Ezt követően Márkus László, a Mickiewicz Társaság alelnöke bevezetőjében a magyar–lengyel barátság jelentőségét méltatta. A műsor elején Kristóf Lajosné szavalta el Szép Ernő Lengyelország, valamint Julian Tuwim Tiéd vagyok és Szélúrfiak hancúroznak című verseit. Utána Jan Trybus operaénekes Moniuszko Halka és Öreg káplár című operáiból adott elő részleteket, majd Votisky Emmy zongoraművésznő Chopin dalokat játszott. Jemnitz Sándor zeneszerző Chopinről, Szymanowskiról és Wieniawskiról tartott előadást. Irena Słomińska saját, lengyel nyelvű verseit mondta el. M. Noszti Elza operaénekesnő Rubinstein Harmat csillog és Jan Gall Piros ajkú leányka című dalait adta elő. Lengyel Gabriella hegedűművésznő Szymanowski Chant de Roxane és Wieniawski Polonaise de Concert című számait játszotta. A zongor-

⁷⁹ A Magyar Mickiewicz Társaság előadó ülései. In: Magyar–Lengyel Kurír. XXIV (1947) 4–7. sz. (július 31.) 18.

rakíséretet Kály Mária és Lengyel Attila látták el. A műsort Szimonidesz Lajos szavai zárták.⁸⁰

Világosan látszik, hogy a lengyel követség és a Magyar Mickiewicz Társaság kitűnő viszonyban volt egymással, és minden bizonnyal alaptalan az az ÁVO-jelentésben megjelent rágalom, mely szerint a követség nem állt ki a Magyar Mickiewicz Társaság mellett.⁸¹

A Magyar Mickiewicz Társaság ott volt a Magyar–Lengyel Társaság alakuló ülésén 1947. június 13-án az Országház delegációs termében. Örömmel üdvözölték az új egyesület megalakulását: (...) „*a Magyar Mickiewicz Társaság ezt az alakulást a legőszintébb örömmel üdvözli, és meg van győződve arról, hogy az új társaság, mely a legszebb kilátások mellett indul, s amelynek az első és az alakulásnál jelen lévő tagjait nagy százalékban ő maga szolgáltatja, ugyanazokat az érzelmi és reális kapcsolatokat ápolja a felszabadulás és az új alapokon felvirágzó új élet jegyében, amelyeket mi képviseltünk az illegális elmúlt húsz esztendeje és különösen a háború alatt majdnem teljesen magára hagyatottan*”.⁸² Ekkor még senki sem sejtette, hogy hamarosan felsőbb utasításra éppen ebbe az új egyesületbe kell majd beolvadniuk.

Az újonnan megalapított Magyar–Lengyel Társaság tagsága meglehetősen vegyes képet mutatott: elnökké Mihályfi Ernő tájékoztatásügyi minisztert választották meg, de rajta kívül Gerő Ernő, Szentgyörgyi Albert és Erdei Ferenc is a tagok között volt. A Magyar Mickiewicz Társaságból ekkor Csapláros István, Szabó Dénes, Kniezsa István, Bottló Béla és Tadeusz Fagrat lett a Magyar–Lengyel Társaság tagja. A szokásoknak megfelelően az új egyesület táviratban üdvözölte Bierut lengyel köztársasági elnököt.⁸³

Június 30-án Miklóssi Ferdinánd Leó elnöklése mellett tartott ülést a Társaság, melyen a Kultuszminisztérium képviselőjében Nemes József osztályfőnök és Pogonyi Karola jelentek meg. Bóka László államtitkár Bronisław Hubermann hegedűművészről mondott emlékbeszédet. Besnyő Miklós A

⁸⁰ A Magyar Mickiewicz Társaság művészestje. In: Magyar–Lengyel Kurír. XXIV (1947) 4–7. sz. (július 31.) 6.

⁸¹ A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának jelentése a Magyar Mickiewicz Társaság működéséről. 1948. február 26. In: Magyar Mickiewicz Társaság feloszlata. MOL XIX-B-1-h, II. sor 5633–331. (64. d.)

⁸² Megalakult a Magyar–Lengyel Társaság. In: Magyar–Lengyel Kurír. XXIV (1947) 4–7. sz. (július 31.) 5.

⁸³ Bierut, Bolesław (Lublin, 1892–Moszkva, 1956) lengyel kommunista politikus, aki 1947–1952 között volt köztársasági elnök.

magyar és lengyel társadalom fejlődésének párhuzamai címen értekezett. Kifejtette, hogy a két társadalom hasonlóságának oka abban rejlik, hogy gyakran alakult ki politikai kapcsolat a két ország között, s hogy mindkét ország történelmében meghatározó szerep jutott az ott élő idegen nyelvű kisebbségeknek. A fokozódó adóterhek miatt azonban röghöz kötötték a jobbagyságot, mely Magyarországon a hódoltságához, Lengyelországban pedig a felosztásokhoz vezetett. Az előadások után Magyar-Csík Józsefné számolt be lengyelországi tapasztalatairól.⁸⁴

A Magyar Mickiewicz Társaság 1947. július 22-én tartott újabb ülést a Fészek Klubban, annak évfordulóján, hogy 1944-ben a földalatti Lengyel Felszabadító Bizottság ezen a napon kiáltvánnyal fordult a lengyel néphez, meghirdetve a hadsereg és a nép harcát. A követséget Stanisław Findor, a Külügyminisztériumot Mészáros István, a Kultuszminisztériumot Apor István képviselte az ünnepélyen. Szimonidesz Lajos alelnök bevezetőjében kitért arra, hogy a lengyel összeomlás hat esztendeje alatt a Társaság az itt második hazát találó lengyelek mellett állt ki. Csorbáné Millerówna Hanka A magyarság a lengyel tükörben címen tartott előadást. Rajtuk kívül még Maria Jankowska, a Lengyel Könyvtár (Biblioteka Polska) vezetője, valamint a Lengyel Repatriálói Bizottság részéről Zbigniew Grotowski újságíró beszélt.⁸⁵ Végül Zbigniew Kościuszko, a *Wieści Polskie* volt szerkesztője tartott előadást. A lengyel követség az ünnepen vendégül látta a budapesti lengyel kolóniát a követség épületében.⁸⁶

A lengyel himnusz születésének 150. évfordulóján, 1947 októberében a Magyar Mickiewicz Társaság ünnepi estét rendezett a Fészek Klub nagytermében. Az estélyen Alfred Fiderkiewicz vezetésével megjelent a lengyel követség és konzulátus teljes tisztikara, a Budapesten időző lengyel kereskedelmi delegáció több tagja, a vallás és közoktatásügyi miniszter képviselőjében Basola Zoltán, Pogonyi Karola referens, valamint Kuti Sándor, a Kulturális Egyesületek Szövetségének elnöke. Supka Géza kétnyelvű megnyitója után Alfred Fiderkiewicz követ mondott beszédet, melyet Sándor Éva fordított

⁸⁴ A Magyar Mickiewicz Társaság előadó ülései. In: Magyar–Lengyel Kurír. XXIV (1947) 4–7. sz. (július 31.) 19.

⁸⁵ A *Biblioteka Polska* a második világháború alatt Budapesten megjelenő könyvsorozat volt, mely biztosítani kívánta a lengyel menekültek legalapvetőbb irodalmi és kulturális igényeit, valamint a magyarországi lengyel nyelvű oktatást segítette.

⁸⁶ A lengyel felszabadulás ünnepe. In: Magyar–Lengyel Kurír. XXIV (1947) 4–7. sz. (július 31.) 15.

magyarra. Ezután Márkus László beszélt a himnusz jelentőségéről, különösen azokban a napokban, amikor a németek körülzárták Varsót, s már nem volt menekvés. A beszéd után Janusz Moszczeński követségi referens a Nemzeti himnuszról a Kościuszko indulóig címmel tartott előadást. Ungvári Jenő fordította le a beszédet, miközben betétdalok hangzottak el hanglemezzel. Ezután a Szalmás kórus Szabados Zádor vezényletével adta elő a lengyel himnusz magyar és lengyel nyelven. Az ünnepi beszédet Alexits György vallás és közoktatásügyi államtitkár tartotta. Utána a Szalmás kórus kuruc népdalokat adott elő, majd Csapláros István Nincs még veszve Lengyelország a magyar irodalomban címmel tartott előadást. Ezt követően Magyar-Csik Józsefné Magyar nők hódolata a lengyel himnusz iránt címmel mondott beszédet. Közkívánatra újból a Szalmás kórus lépett a pódiumra, és a Köztársaság indulóját adták elő, végül Szimonidesz Lajos záróbeszédében rámutatott a két népsorsközösségre. Az ünnepi estről a budapesti rádió hangfelvételt készített.⁸⁷

A Magyar Mickiewicz Társaság 1947. szeptember 6-án Nyáry Albert alapító ügyvezető elnök halálának évfordulója alkalmából tartott ülést a Fészek Klubban. A közönség soraiban Alfred Fiderkiewicz budapesti lengyel követtel az élen a követség és a konzulátusi tisztviselők több tagja megjelent. A Kultuszminisztérium képviselőjében Pogonyi Karola és Basola Zoltán, a Külügyminisztérium kulturális osztályának képviselőjében pedig Tassy Ferenc osztályvezető jelent meg. Baranski Gyula magyar és lengyel nyelven köszöntötte a megjelenteket, majd átadta a szót Dulin Jenő államtitkárnak, aki emlékbeszédében felidézte az egykori elnök életének legfontosabb mozzanatait. Beszéde után Ungvári Jenő, a Társaság titkára a lengyel ellenállás költészetéről értekezett, a beiktatott verseket Kristóf Lajosné adta elő. Lawrence B. Bevilaqua Horváth washingtoni egyetemi tanár, a Társaság kültagja angol és magyar nyelven köszöntötte a Társaságot. Csapláros István lengyel nyelvű beszédében ismertette a Magyar Mickiewicz Társaság működését, majd Alfred Fiderkiewicz reflektált az elhangzottakra, kiemelve, hogy a háború szenvedéseiből rengeteg jutott Lengyelországnak, s feladatának tekinti ápolni a magyar-lengyel barátságot.

Az ülés után a Fészek Klub kerthelyiségében a Magyar Mickiewicz Társaság vacsorát adott Fiderkiewicz lengyel követ és felesége tiszteletére, amelyen

---

⁸⁷ A 150 éves lengyel himnusz ünneplése a Magyar Mickiewicz Társaságban. In: Magyar-Lengyel Kurír. XXIV (1947) 8–10. sz. (október 15.) 11–14.

Szimonidesz Lajos mondott pohárköszöntőt: „Azt hiszem, s úgy látom, hogy eddig az egész Mickiewicz Társaságot áthatotta Nyáry Albert szelleme; mi nem nézünk sem jobbra, sem balra és nem a magunk hasznát és előnyeit keressük, nem ezért ápoljuk lengyel testvéreinkkel a barátságot, hanem azért, mert az életünket is rátettük, és ha kell megint rátesszük a meggyőződésünkre, amelyek közé az is odatartozik, hogy az igazságtalanul üldözöttekért akkor is ki kell állni, ha ez nem előnyös, vagy hasznot sem hoz...”⁸⁸

A fenti idézet az utolsó nyomtatott információ a Magyar Mickiewicz Társaság működéséről. A Magyar–Lengyel Kurírnak nem jelent meg következő száma, és már több kiadvány sem látott napvilágot. A Magyar Mickiewicz Társaságot ekkor szőlítették fel, hogy olvadjon be az újonnan alakult Magyar–Lengyel Társaságba. A beolvastás körülményeire a levéltári források világítanak rá.

A MEGSZŪNÉS FOLYAMATA

A Magyar Mickiewicz Társaság megszűnése a levéltári források tanulsága szerint hosszú folyamat volt, melyre az egyesületet és a tagokat vizsgáló sorozatos nyomozások sem találtak ésszerű indítékot.

A második világháborúnak még alig volt vége, de a Társaság már jelentkezett a Belügyminisztériumnál, hogy tevékenységét folytatni kívánja.⁸⁹ Ebben, és az ezt követő beadványokban a vezetőség hangsúlyozta, hogy működése irodalmi és kulturális síkra terjed ki, és semmilyen pártérdek nem befolyásolja. Külön kiemelték, hogy az utolsó évek rezsimeinek mentalitásától távol tartották magukat. Ezt azzal támasztották alá, hogy a Társaság tagja volt Bajcsy-Zsilinszky Endre országgyűlési képviselő, akit a németek rémuralma ítél halálra. Rajta kívül is voltak mártírjai az egyesületnek, mint például Kertész János volt titkár és Palóczy Edgár egykori főtitkár. Pontos kimutatást viszont nem tudtak adni a tagságról, mert a Társaság irattára a harcokban megsemmisült.⁹⁰

⁸⁸ A Magyar Mickiewicz Társaság ülése – Nyáry Albert emlékezete. In: Magyar–Lengyel Kurír. XXIV (1947) 8–10. sz. (október 15.) 19.

⁸⁹ A Magyar Mickiewicz Társaság levele a belügyminiszternek. Budapest, 1945. július 10. In: Magyar Mickiewicz Társaság feloszlata. MOL XIX-B-1-h, II. sor 5633–331. (64. d.)

⁹⁰ A Magyar Mickiewicz Társaság levele a belügyminiszternek. Budapest, 1945. augusztus 21. In: Magyar Mickiewicz Társaság feloszlata. MOL XIX-B-1-h, II. sor 5633–331. (64. d.)

A Társaság működési engedélyéhez szükség volt Budapest székesfőváros polgármesterének véleményére is, aki ezt 1945 szeptemberében terjesztette fel a belügyminiszternek. Ebben a polgármester megbízottja azt írta, hogy noha az illetékes kerületi adminisztráció nem emelt kifogást a Magyar Mickiewicz Társaság működése ellen, de *„arra való tekintettel, hogy az egyesület alapszabályszerű céljait a már működő Magyar–Lengyel Szövetség, vagy Magyar–Lengyel Egyesület kereteiben is megvalósíthatja, ennél fogva a Társaságnak nevezett egyesületek valamelyikébe való beolvadását javasolja”*.⁹¹

A Társaság beolvasztásának gondolata tehát már 1945-ben megfogalmazódott. A Belügyminisztérium megkapta ezt az állásfoglalást, de tekintettel arra, hogy a Társaság az előző rendszerben véráldozatot hozott, valamint a törvényben és alapszabályában foglaltakat mindig betartotta, a polgármesteri állásfoglalás ellenére 1945-ben engedélyezték további működését.⁹²

A Társaság meghurcoltatása viszont csak ezután következett. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság parancsára 1946 áprilisában felülvizsgálták az egyesületet, mivel a fegyverszüneti egyezmény 15. pontja szerint fel kellett oszlatni minden olyan szervezetet, ami hitlerbarát, vagy fasiszta politikai, katonai, vagy egyéb propagandát folytatott az Egyesült Nemzetek ellen.⁹³ Ezt a felülvizsgálatot 1947 októberében újra elvégezték.⁹⁴ Miután a felülvizsgálat részeként a Belügyminisztérium birtokába jutott a Társaság tagnévsora, megtudták a tagok foglalkozását, lakhelyét, születési adatait és szüleinek neveit, az illetékes belügyminisztériumi osztálytanácsos pedig az egyesület működéséhez szükséges engedély kiadása előtt ÁVO vizsgálatot rendelt el.⁹⁵

A vizsgálat eredménye szerint az ÁVO nyilvántartásában a közel 60 tag közül egyedül Supka Géza országgyűlési képviselő neve szerepelt.⁹⁶ A részletes ÁVO jelentés ugyanakkor a tagok múltja mellett az egyesület működését

⁹¹ Budapest székesfőváros polgármesterének levele a belügyminiszterhez. Budapest, 1945. szeptember 5. In: Magyar Mickiewicz Társaság feloszlata. MOL Uo.

⁹² A Magyar Mickiewicz Társaság felülvizsgálata. Budapest, 1945. november 15. In: Magyar Mickiewicz Társaság feloszlata. MOL Uo.

⁹³ A Magyar Mickiewicz Társaság felülvizsgálata. Budapest, 1946. április 2. In: Magyar Mickiewicz Társaság feloszlata. MOL Uo.

⁹⁴ A Magyar Mickiewicz Társaság felülvizsgálata. 1947. október 25. In: Magyar Mickiewicz Társaság feloszlata. MOL Uo.

⁹⁵ A Magyar Mickiewicz Társaság felülvizsgálata. Budapest, 1947. december 15. In: Magyar Mickiewicz Társaság feloszlata. MOL Uo.

⁹⁶ A Magyar Mickiewicz Társaság felülvizsgálata. Budapest, 1948. február 18. In: Magyar Mickiewicz Társaság feloszlata. MOL XIX-B-1-h, II. sor 5633–331. (64. d.)

is vizsgálta.⁹⁷ A nyomozati jelentés számos pontatlanságot tartalmaz; a Bem-szobor felállítását a Mickiewicz Társaság kezdeményezésének vélte⁹⁸, ezenkívül Budapest lengyel utca neveit is a Társaság tevékenységének tudta be, holott láttuk, hogy az egyesület éppen ezen a területen volt sikertelen.⁹⁹ A jelentés nem hallgatta el, hogy politikai szempontok is érvényre jutottak a Társaság vezetésében, ám helyesen állapította meg azt is, hogy működésüket alapvetően a lengyel–magyar irodalom és művészet terén fejtették ki. A nyomozati anyag elismerte, hogy a Társaság az alapszabályaiban körülírt céljait és működését betartotta, a közrendet és közbiztonságot, valamint a tagok vagyoni érdekeit nem veszélyeztette. A céljai megvalósításához szükséges keret rendelkezésére állt, mivel nemcsak a magyar hatóságoktól, hanem a lengyel követségtől is számíthatott forrásra. Kiemelte viszont az írás, hogy a Társaság vezetőségében helyet foglaló politikusok érdemben nem befolyásolták a szervezet működését, azok viszont, akik az egyesületet tulajdonképpen irányították, „nem a haladó szellem hívei, s felfogásuk nem minden esetben egyezik a demokratikus felfogással.”¹⁰⁰ Ezt arra alapozta, hogy a Magyar–Lengyel Társaság vezetése az erők egységesítése céljából javasolta a Mickiewicz Társaság velük való egyesülését. Ez a jelentés szerint a Társaság „demokratizálását” jelentette volna. A Mickiewicz Társaság vezetősége, noha az egyesülés kérdésének megbeszélésén nem támasztott ellenvetést, első adandó alkalommal a lengyel követségre ment, és ott a Magyar–Lengyel Társaság erőszakkal történő egyesülési szándékáról tett jelentést. Itt a beszámoló írója ismét kiemelte, hogy a két egyesület közül a Magyar–Lengyel Társaság felelt meg jobban a demokratikus követelményeknek.¹⁰¹ A jelentéshez csatoltak még egy beszámolót, amely a Mickiewicz Társaság befektetésére törekedett. Ebben a következők olvashatóak: „Bizalmas nyomozásom során megtudtam, hogy az egyesületet egy Rubniczky nevű lengyel vezérkari ezredes irányítja, természetesen

⁹⁷ A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának jelentése a Magyar Mickiewicz Társaság működéséről. Budapest, 1948. február 26. In: Magyar Mickiewicz Társaság feloszlata. MOL Uo.

⁹⁸ A Bem-szobor felállítása a Magyar–Lengyel Egyesület kezdeményezésére történt 1934-ben.

⁹⁹ Sem a János-hegyet nem sikerült Sobieski János király-hegynek átkeresztelniük 1936-ban, sem a Kertész utcát nem sikerült átnevezniük Mickiewicz utcára 1937-ben.

¹⁰⁰ A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának jelentése a Magyar Mickiewicz Társaság működéséről. Budapest, 1948. február 26. In: Magyar Mickiewicz Társaság feloszlata. MOL XIX-B-1-h, II. sor 5633–331. (64. d.)

¹⁰¹ A nyomozás során Bevilacqua-Borsodi Bélát és Ungváry Jenőt kérdezték ki.

*a háttérből. Rubniczky személyével kapcsolatban ellenőrizhetetlen hírek keringenek, így pl. hogy a felszabadulás előtt vagy a kémelhárító osztálynak dolgozott, vagy maga is kémkedett a lengyelek részére. Személye a lengyel követség előtt sincs tisztázva.*¹⁰²

A jelentés a továbbiakban azt részletezte, hogy a lengyel követség tartózkodott állást foglalni a Mickiewicz Társaság ügyében. Ezzel a beszámoló azt sugalmazta, hogy a követség magatartása szokatlan az ügyben, mivel a lengyelbarát törekvéseket mindig támogatni szokták. Mint olvasható, a Mickiewicz Társaság apró kedveskedésekkel igyekezett megnyerni a követet, így például az egyesület nőosztálya a követ feleségének virággal kedveskedett születésnapja alkalmából. A nyomozók kiemelték még, hogy az egyesület működését befolyásolták azok a körök is, amelyek nem akartak visszatérni Lengyelországba.¹⁰³

A fenti információknak valószínűleg nem tulajdonítottak jelentőséget, mivel az ÁVO vezetősége az egyesülettel szemben nem látta indokoltnak megtorló intézkedéseket foganatosítani.¹⁰⁴

Az egyesület tagjai viszont ekkor szembesülhettek azzal, hogy az ÁVO megfigyelése alatt álltak. Valószínűleg arról sem volt elképzelésük, hogy a karhatalom tervez-e lépéseket ellenük. Minden bizonnyal ezért, és a nagyobb baj elkerülése érdekében az egyesület az 1948. május 6-án tartott közgyűlésén autonómiájának teljes fenntartásával tagként belépett a Magyar–Lengyel Társaságba.¹⁰⁵ A Társaságba való belépése után viszont már nem tartott üléseket. A Magyar Mickiewicz Társaság utolsó hivatalos gyűlése tehát 1948. május 6-án volt. Az egyesületi vagyont valószínűleg szétosztották a tagok közt, mivel egy polgármesteri jelentésben azt nyilatkozták, hogy a Társaságnak nincs vagyona.¹⁰⁶

A Magyar–Lengyel Társaság egy évvel később, 1949-ben önként feloszlott. Mivel a Magyar Mickiewicz Társaság autonómiáját megtartva lépett be a

¹⁰² A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának jelentése a Magyar Mickiewicz Társaság működéséről. Budapest, 1948. február 26. In: Magyar Mickiewicz Társaság feloszlása. MOL XIX-B-1-h, II. sor 5633-331. (64. d.)

¹⁰³ Uo.

¹⁰⁴ A Magyar Mickiewicz Társaság felülvizsgálata. Budapest, 1948. március 4. In: Magyar Mickiewicz Társaság feloszlása. MOL XIX-B-1-h, II. sor 5633-331. (64. d.)

¹⁰⁵ Jelentés Budapest székesfőváros polgármesterének az egyesületek működéséről. Budapest, 1949. március 31. In: Magyar Mickiewicz Társaság feloszlása. MOL Uo.

¹⁰⁶ MOL Uo.

Magyar-Lengyel Társaságba, annak megszűnésekor a Magyar Mickiewicz Társaság jogilag még létezett. Feloszlani magától nem kívánt, azt tehát a belügyminiszternek kellett elrendelnie.¹⁰⁷ Ezt egy Kádár János által jegyzett, 1949. december 23-án kiadott belügyminiszteri utasítás tette meg. Ezzel az aktussal a Magyar Mickiewicz Társaságot törölték a működő egyesületek lajstromából. Az egyesület vagyonát zár alá kívánták venni, s ennek fogantatására rendőri erőket is rendelkezésre bocsátottak. Mint említettük, ekkor viszont az egyesületnek már semmi nemű ingó vagy ingatlan vagyona nem volt. A rendelet indoklása jobbára valótlan tényeken alapult, mint például köz- és erkölcsrendészetbe ütköző kártyajáték, csendháborítás, részegeskedés és dorbézolás. Komolytalan vádak egy olyan egyesület ellen, melyben jobbára meglett, idős emberek ültek.¹⁰⁸ A BM rendelet értelmében a VIII. kerületi előjáróság 1950 februárjában oszlatta fel jegyzőkönyvileg az egyesületet.¹⁰⁹

A Társaság nem fellebbezett a döntés ellen, mindenki előtt nyilvánvaló volt, hogy a magyar–lengyel barátság ápolását a megszokott formában tovább nem folytathatják. Az egyesület profilja egyszerűen már nem fért bele az új ideológia keretei közé, s ezzel pont került egy 20 éves Társaság történetének végére.

A TÁRSASÁG KIADVÁNYAI

A történet végén ismerkedjünk meg a Társaság kiadványaival. Minthogy előző közleményünkben a témát csak érintettük¹¹⁰, most az 1945 előtti időszakra is ki kell térnünk. Annál is inkább, mert a publikációk szempontjából ez volt a legtermékenyebb periódus az egyesület életében.

A Magyar Mickiewicz Társaság kiadói tevékenysége a viszonylag szerényebb tanulmányoktól a komoly monográfiákon át a folyóirat megjelentetésig széles skálán mozgott. A Társaság történetét áttekintve megfigyelhetjük, hogy működésében üresjáratok és rendkívül tevékeny időszakok egyaránt voltak. Ennek megfelelően változó intenzitással, terjedelemben és színvonalon

¹⁰⁷ A Magyar Mickiewicz Társaság működésének felülvizsgálata. Budapest, 1949. december 13. In: Magyar Mickiewicz Társaság feloszlata. MOL XIX–B–1–h, II. sor 5633–331. (64. d.)

¹⁰⁸ Belügyminiszteri rendelet a Magyar Mickiewicz Társaság feloszlata. Budapest, 1949. december 23. In: Magyar Mickiewicz Társaság feloszlata. MOL Uo.

¹⁰⁹ Nagy-budapesti I. ker. Rendőr-főkapitányság Bűnügyi Ügyosztályának jelentése. Budapest, 1950. március 8. MOL Uo.

¹¹⁰ GERENCSÉR 2010. 198–199.

jelentettek meg munkákat. A monográfiák között voltak gyengébb színvonalú, propagandisztikus jellegűek, de olyanok is, amelyek akár ma is megállnák a helyüket. Ezt alátámasztja az is, hogy a lengyel kritika is méltatta a Magyar Mickiewicz Társaság kiadványait.¹¹¹

Az egyesület működésének kezdeti időszakában csak ritkán találunk a szervezet neve alatt megjelent alkotást. Palóczy Edgár magánkezdeményezésésként 1929 elején indította meg a *Magyar–Lengyel Könyvtár* elnevezésű kiadványsorozatot Woroniecki Korybut Mieczysław herceg életrajzával.¹¹² Ezt a dolgot a poznaí lengyel jubileumi kiállítás nagy díszoklevéllel tüntette ki.¹¹³ A Mickiewicz Társaság újjáalakulása után felkarolta Palóczy vállalkozását, így a lengyel témájú füzetek, bibliográfiák, életrajzok, tanulmányok a Magyar–Lengyel Könyvtárban már a Társaság nevével ellátva jelentek meg.¹¹⁴ Ettől kezdve beszélhetünk az egyesület önálló kiadói munkájáról.

A közös munka első eredménye 1934-ben volt, amikor Kertész Jánosnak megjelent *Hungaria et Polonia* című bibliográfiája, ami a magyar–lengyel kapcsolatokat kutatta.¹¹⁵ A munkát Palóczy Edgár, a Magyar–Lengyel Könyvtár szerkesztőjének előszava vezette be. Ez még csak egy kezdetleges irodalmi összeállítás volt, amit maga Kertész is elismert későbbi komolyabb, 1938-as bibliográfiájában. Mindössze kiindulópont kívánt lenni a lengyel–magyar kutatásokhoz. Anyaga a legrégebbi időktől 1934-ig tárgyalta a két nemzet kapcsolatát. A tételek csoportosítva voltak benne, először a könyveket, majd a cikkeket közölte betűrendes sorrendben. A könyvek ezen belül is csoportosítva voltak bel- és külpolitikai, magyar–lengyel kulturális kapcsolatok, történelem és gazdasági szempontok szerint. A 21 oldalon mintegy 500 tételt talál a kutató. A kötet borítóján fel voltak tüntetve az előkészületben lévő tanulmányok, ezek közül azonban csak Palóczy Lengyel királyok Magyarországon című műve jelent meg.¹¹⁶

¹¹¹ Organizacje filopolskie na Węgrzech. In: Przegląd Polsko-Węgierski, 1939. május 25. 11–12.

¹¹² PALÓCZY Edgár: Woroniecki Korybut Mieczysław herceg. Bp., 1929.

¹¹³ KERTÉSZ János: Palóczy Edgár huszonöt éves irodalmi munkássága. Magyar bibliográfia. 1. szám. Bp., 1935. 10.

¹¹⁴ A Magyar–Lengyel Könyvtár szerkesztője továbbra is Palóczy Edgár maradt. A szerkesztőség a főtitkár lakásán, az V. kerület Széchenyi utca 1. szám IV/5. alatt működött. A Könyvtár főbizományosa a Danubia Rt. volt.

¹¹⁵ KERTÉSZ János: Hungaria et Polonia. Magyar–lengyel kapcsolatok bibliográfiája. Bp., 1934.

¹¹⁶ Előkészületben volt VÉGH Jenő: A magyar–lengyel gazdasági kapcsolatok, PALÓCZY Edgár: Lengyel királyok Magyarországon, PALÓCZY Edgár: Magyarok Danzigban, PALÓCZY

Az 1935-ös év kiadványa, Józef Piłsudski életrajzának megjelenését az indokolta, hogy az államférfi azon év május 12-én hunyt el. Lipcsei Steiner Mihály, a lengyel hadsereg századosa és Nemes Erdeős László magyar királyi százados műve 61 oldalon ismerteti az államférfi és hadvezér pályafutását.¹¹⁷ Nemes Erdeős László írt hozzá bevezetőt, melyben arról informált, hogy megírásához Piłsudski tábornagy emlékiratait és Stefan Pomarański lengyel vezérkari őrnagy munkáját használták fel. Az életrajz a kor elvárásaihoz híven meglehetősen elfogult és propagandisztikus lett. A kötet Piłsudski gyermekkorától, az iskolai évein keresztül az első világháborús harcokon és fogságon át kíséri végig a hadvezér életét. A kötet a kor színvonalához képest igényes fotókkal van illusztrálva.

Az 1935-ös évhez jegyezhető fel Palóczy Edgár *Lengyel királyok Magyarországon* című füzeté.¹¹⁸ Az előszóból megtudjuk, hogy a szerző milyen forrásokra támaszkodott, s hogy a mű megjelenését a Magyar Nemzeti Bank is támogatta. A kiadvány mintegy 20 oldalon tárgyalja a lengyel királyok magyarországi kapcsolatait. Ír a Piastokról, a Jagellókról és Sobieskiről. Az értekezés meglehetősen szerény, viszont jó forrásokat használt és a leírtak jó megállapításokat tartalmaznak. Az utolsó oldalon olvasható a Magyar Mickiewicz Társaság ránk maradt legrégebbi tagnévsora.

Szintén 1935-ben jelent meg Olay Ferencnek a lengyel–magyar kulturális egyezményről írt füzeté.¹¹⁹ A Magyar Nemzeti Szövetség anyagi támogatásával megjelent 22 oldalas füzet propagandisztikus céllal taglalja az 1934-i évi lengyel–magyar kulturális egyezmény létrejöttét. Az első világháborút lezáró versailles-i békeszerződésnél kezdi az eseményeket, de kitér más régebbi, közös lengyel–magyar vonatkozású eseményekre is (pl. az 1848/49-es forradalomra és szabadságharcra). Keveset lehet megtudni az egyezmény létrejöttének hátteréről, ehelyett a közös történelmi múlt és a két nemzet testvériségét taglalja. Közli a kulturális egyezmény szövegét és az egyezmény 1935-ig

---

Edgár: Petőfi első lengyel fordítója. Tervben voltak: Lengyel vonatkozású emlékművek Magyarországon; Lengyel hőseink az 1848/49-i szabadságharcban; A lengyel irodalom története; Magyar–lengyel nyelvtan; Magyar–lengyel szótár; A lengyel barátság a magyar költészetben (antológia); Lengyel nemesi családok Magyarországon.

¹¹⁷ Lipcsei STEINER Mihály–Nemes ERDEŐS László: Piłsudski József. Bp., 1935.

¹¹⁸ PALÓCZI Edgár: Lengyel királyok Magyarországon. Bp., 1935.

¹¹⁹ OLAY Ferenc: A lengyel–magyar kulturális egyezmény és a két nemzet barátsága. Bp., 1935.

megvalósult szerény eredményeit.¹²⁰ Az utolsó oldalon itt is megtaláljuk a Társaság tagnévsorát.

Az 1936-os év kiadványaként Kertész Jánosnak jelent meg egy előadása Lengyelország és az Andrásyok kapcsolatáról.¹²¹ A szerző munkáját segítette, hogy azt átnézte és kiegészítette özvegy Andrásy Gyuláné.¹²² A mindössze 15 oldalas, a szokásos tagnévsort is közlő füzet ifjabb Andrásy Gyula híres, 1915. december 7-én a lengyel kérdésről tartott beszédéről is megemlékezik.

A következő évben jelent meg az egyesület egyik büszkesége, Veress Endre Báthory monográfiája.¹²³ Ez a Magyar Mickiewicz Társaság egyik legimpozánsabb és legterjedelmesebb kiadványa, kis híján 400 oldal, mely a király halálának 350. évfordulójára készült. A kötet megjelenése rendkívül igényes, színes és fekete fehér fényképek, térképek, metszetek és festmények díszítik. A végén név- és tárgymutatót tartalmaz, ezen kívül közli a nyomtatott források jegyzékét. A mű nem történeti, tényfeltáró munka, sokkal inkább egy, a történeti tényeket magába foglaló irodalmi elbeszélés, mely tartalmaz ugyan források által alátámasztott tényeket, azonban vannak benne olyan párbeszéddek is, amiket már kétségtelenül az író fűzött a történethez, mintegy regényesítve azt. Ezzel a szerző olvasmányosabbá, érdekesebbé szerette volna tenni a művet.

A műfaji sajátosságok miatt a könyv nincs jegyzetelve. Az írás 12 fejezetre tagolódik, melyek a következők: Zborowski Sámuel, Báthory István, Küzdelem egy trónért, A hit dolga, A nagy út, Jagelló Anna, Dancka, Rettenetes Iván, Griseldis, A kardinális, A bölény, Apoteozis. Az utószóban megjegyezte, hogy a könyv a Magyar Mickiewicz Társaság neve alatt jelent meg, de a költségeket a szerző és támogatói – például Hóman Bálint – vállalták. Tervben volt, hogy a művet lefordítják lengyelre is.¹²⁴ A Mickiewicz Társaság elnöksége olyannyira büszke volt erre a kiadványára, hogy egy példányt Ignacy Mościcki lengyel köztársasági elnöknek, egyet pedig Horthy Miklós kormányzónak adományozott.

¹²⁰ A lengyel–magyar kulturális egyezményt 1934. október 21-én írták alá Varsóban, azóta pedig nem volt még elég idő a jegyzékben foglaltak megvalósítására.

¹²¹ KERTÉSZ János: Lengyelország és az Andrásyok. Bp., 1936.

¹²² KERTÉSZ János levele Palóczy Edgárnak. 1936. március 18. = Palóczy leveleskönyve 186.

¹²³ VERES Endre: Báthory István király. Bp., 1937.

¹²⁴ Palóczy Edgár, a Magyar Mickiewicz Társaság főtítkárának jelentése az 1938. április 11-én tartott rendes évi és tisztújító közgyűlés óta történt társulati munkáról, valamint a magyar–lengyel szellemi együttműködés terén végbement eseményekről. In: Palóczy Edgár: A Magyar Mickiewicz Társaság iratai. MTA Kézirattára, Tört. 2-rét, 319/1–2.

Kertész János 1938-ban Horthy Mikós kormányzó lengyelországi útjának visszhangjáról írt.¹²⁵ A témában rejelő hírverés lehetőségét felismerte mindkét ország kormányzata, ugyanis megjelenését magyar és lengyel anyagi támogatással sikerült biztosítani.¹²⁶ A műből értesülünk arról a páratlan fogadtatásról, melyben a kormányzó részesült 1938 februárjában.

Szintén 1938-as kiadású Julian Tuwim *Hetedik Ősz* című kötetének műfordítása Bardócz Árpád tollából.¹²⁷ A fordító bevezetőjében ismerteti Tuwim pályafutását, költészetét, kiemeli, hogy ez az első magyar Tuwim-fordítás. A költő 49 versét ültette át magyarra, mintegy 80 oldal terjedelemben. Bardócz Árpád a kötet végén címszavakban ismerteti a szerző életművét, végül pedig saját könyveinek listáját olvashatjuk.

Kertész János második lengyel tárgyú bibliográfiája 1938-ban jelenik meg.¹²⁸ Ez a gyűjtemény a Magyar Mickiewicz Társaság neve alatt, de már a Lengyel Intézettel közös vállalkozásban jön létre. A lengyel és magyar kultuszminisztérium anyagilag is segíti. A 94 oldalas bibliográfiai anyagot Zbigniew Załęski, a Pázmány Péter Tudományegyetem lektorának, a budapesti Lengyel Intézet igazgatójának előszava vezeti be. Az anyag Horthy Miklós lengyelországi utazásának visszhangjával zárul. Különösképp az első világháború utáni lengyel–magyar összeköttetésekre nézve hasznos. Divéky Adorján lengyelországi kutatásával segítette a gyűjtemény létrejöttét.

Nyáry Pál írása az Anjouk lengyelországi kapcsolatairól ugyancsak 1938-ban látott napvilágot.¹²⁹ Palóczy Edgár előszava vezeti be, melyben Kassa visszacsatolásának ürügyén „magyar feltámadásról” beszél, és Horthy Miklós kormányzót, valamint Ignacy Mościcki köztársasági elnököt élteti. A Magyarország Istenétől kéri, hogy a közös lengyel–magyar határ létrejöhessen. A mű 1301-től, az Árpád-ház kihalásától indít. Károly Róbert lengyel külpolitikájától, lengyel rokonságától kezdve, a lengyel szerzők Károly Róbertről írt krónikáin át a visegrádi királytalálkozóig minden benne van, ami a kor lengyel kapcsolataiban említésre méltó. Ebből bontja ki Nagy Lajos lengyel királysá-

¹²⁵ KERTÉSZ János: Horthy Miklós kormányzó lengyelországi útja. Bp., 1938.

¹²⁶ Palóczy Edgár: A Magyar Mickiewicz Társaság főtitkári jelentése az 1938. április 11-én tartott rendes évi és tisztújító közgyűlés óta történt társulati munkáról, valamint a magyar-lengyel szellemi együttműködés terén végbement eseményekről. In: Palóczy Edgár: A Magyar Mickiewicz Társaság iratai. MTA Kézirattára, Tört. 2-rét, 319/1–2.

¹²⁷ TUWIM, Julian: *Hetedik ősz*. Ford.: Bardócz Árpád. Bp., 1938.

¹²⁸ KERTÉSZ János: *Lengyelország a magyar sajtóban*. Bp., 1938.

¹²⁹ NYÁRY Pál: *Lengyelország és az Anjouk*. Bp., 1938

gát és Hedvig uralkodását. A mű végén Nyáry Pál más munkáinak jegyzéke található a Társaság tagnévsorával, külön feltüntetve a tiszteletbeli és az elhunyt tagokat, valamint a Társaság díjazottjait. A kiadvány borítóján ismét megtalálható a Magyar–Lengyel Könyvtár szerkesztősége által tervezett monográfiák jegyzéke, melyek közül sajnos egy sem valósult meg.¹³⁰

A Társaságnak 1939-ben és 1940-ben nem jelent meg kiadványa, Kertész János 1941-es írása viszont hézagpótlónak mondható, ugyanis Adam Mickiewicz magyarországi emlékezetét dolgozza fel. Igaz, a munka mindössze 27 oldalas, a magyar Mickiewicz-kultusz kutatóinak viszont nélkülözhetetlen irodalom. A lengyel költő itthoni fogadtatásáról, a Magyar Mickiewicz Társaság létrejöttéről és működéséről olvashatunk részleteket, valamint néhány olyan verset is közöl a mű, melyeket már magyar költők írtak Mickiewicz ihletésére. Az értekezés végén a lengyel poétáról szóló könyvek, tanulmányok, cikkek jegyzéke található.

Nyáry Pál 1943-ban a lengyel festészetről írt egy tanulmányt, melyhez a Mickiewicz Társaság elnöke, Lukács György írt előszót.¹³¹ Szerény, mindössze 24 oldalas értekezése a lengyel festészet történetének teljes egészét felöleli. Jegyzeteletlen, de a munka végén fel vannak tüntetve a fontosabb források a szerző korábban megjelent munkáival együtt. Az egész kiadványban mindösszesen hat metszet szolgál illusztrációul, ebből egyik Jan Matejko Szent Hedvig királynéről festett képe. A mű erénye az adatgazdagság; a lengyel festészet panteonja említés szintjén kétségtávolyan megtalálható a műben. A kortárs festészetről annyi szót ejt, hogy a lengyel menekültek Budapesten rendeztek kiállítást 1943. június 29. és július 1. között, s itt magyar témájú alkotásokat is megcsodálhatott a közönség.

A Magyar Mickiewicz Társaság utolsó kiadványa volt a második világháború idején Kertész János *Mickiewicz, Paderewski, Sienkiewicz* című füzeté.¹³² Ebbe kerültek azoknak az előadásoknak a szövegei, amelyek a Társaság egyes

¹³⁰ Előkészületben volt: Nemes ERDEŐS László: A lengyel légiók Magyarországon 1848/49-ben, VERESS Endre: A mecénás Báthory István király, PALÓCZI Edgár: Mickiewicz Ádám élete és munkái; Vitéz Galánthay GLOCK Tivadar: Szent Kinga. Tervbe volt véve: JAROSZEWSKA Bolesława: Jagiellonka na tronie węgierskim, PALÓCZI Lipót: Zur Ethnographie Polens. Lengyelország néprajzához (1871), továbbá: Lengyel vonatkozású emlékművek Magyarországon, Lengyel hőseink az 1848/49-i szabadságharcban, A lengyel barátság a magyar költészetben, Lengyel nemes családok Magyarországon, Magyarok Danckában.

¹³¹ NYÁRY Pál: A lengyel festészet. Bp., 1943.

¹³² KERTÉSZ János: Mickiewicz, Paderewski, Sienkiewicz. Bp., 1943.

ülésein hangzottak el 1941 folyamán. Ezeket kiegészíti még egy rövid írás a szentesi múzeumban őrzött festményről, mely Bem tábornokot ábrázolja.

A Társaság több tanulmányt, monográfiát története során már nem adott ki, viszont a második világháború utáni időkből ránk maradt az egyesület hivatalos lapja, a *Magyar–Lengyel Kurír*, mely szintén említést érdemel. Ennek 1945 után Ungváry Jenő volt a főszerkesztője, míg a szerkesztői tisztséget Miklóssi Ferdinánd Leó látta el. Munkatársuk volt még Bevilaqua-Borsodi Béla, akinek lakásán, a X. kerület, Delej utca 34-ben volt az újság szerkesztősége. A lap havonta jelent meg, de gyakran voltak késések, ami azt eredményezte, hogy általában egy kiadvány több számot foglalt magában. A kiadási költségek fedezése érdekében reklámokat is közöltek. Az újság elég jó minőségben jelent meg, ritkán fényképeket, rajzokat is tartalmazott. A Magyar–Lengyel Kurír lengyel nyelvű verzióját a Társaság vagy a követség valószínűleg továbbította a lengyel sajtónak, mivel varsói, krakkói lapok rendszeresen reflektáltak egy-egy cikkére. Többnyire gazdasági hírek jelentek meg benne az újjáépítésről, de sok visszaemlékezés is napvilágot látott hasábjain a háborús idők megpróbáltatásairól. Olyan közismert személyiségek írtak a Magyar–Lengyel Kurírba, mint Varga Béla, Antall József vagy Szakasits Árpád. Lengyel politikai hírek is megjelenhettek benne, magyar politikáról viszont csak áttételesen és ritkán írtak. Az újság természetesen rendszeresen beszámolt a Magyar Mickiewicz Társaság működéséről, üléseiről, közgyűléseiről, ünnepeiről, s nem ritkán az előadások teljes szövegét is közölték. Utolsó száma 1947. október 15-én jelent meg.

ÖSSZEGZÉS

A Magyar Mickiewicz Társaság olyan lengyel–magyar baráti egyesület volt a két világháború között, amely kulturális és irodalmi téren próbálta a két nemzet kapcsolatát szorosabbra fűzni. Megalakulásának első éveiben sem a két ország viszonya, sem a Társaság belső szervezeti felépítése nem tette lehetővé, hogy hatékony munkát fejtessen ki.

A Mickiewicz Társaság értékelhető gyakorlati tevékenységet csak az 1930-as évek közepétől, az 1934-es lengyel–magyar kulturális egyezmény aláírását és az egyesület 1935-ös újjáalakulását követően folytatott.

A zárt taglétszám és a tagok tudományos munkásságának köszönhetően a Magyar Mickiewicz Társaság rövidesen megkerülhetetlen tényezővé vált a

magyar–lengyel kulturális kapcsolatok terén. A két ország barátságát publikációkkal, műfordításokkal és lengyel–magyar találkozók szervezésével ápolták. A Társaság egyik tagja, Sziklay János lefordította Adam Mickiewicz verses regényét, a *Pan Tadeuszt*, mely azonban kéziratban maradt.

A második világháború kitörésével a szervezetet új kihívások érték, mivel Lengyelországból több ezer lengyel menekült érkezett, akik közül sokan egészen a második világháború végéig Magyarországon maradtak. A lengyelek gondozását több hazai szervezet is felkarolta; ebből a munkából a Mickiewicz Társaság is kivette a részét. Noha kulturális téren nem tudott versenyre kelni a Lengyel Intézet és a magyarországi lengyel nyelvű sajtó kiadványaival, lehetőséget biztosított a hazánkban élő lengyel íróknak, költőknek – akik közül többen megtanultak magyarul is –, hogy a Társaság rendezvényein bemutassák műveiket.

A tudományos működés mellett meg kell említeni azt az áldozatvállalást is, amit a nyilas terror idején tanúsítottak; többen a Társaság tagjai közül részt vettek a hazai ellenállásban, és lengyeleket bújtattak. A világháború borzalmai ugyanakkor a Társaságot sem kímélték, több tag – így például Bajcsy-Zsilinszky Endre, Kertész János, Palóczy Edgár – az erőszak áldozata lett. A német megszállás és a nyilas rezsim időszakában a Társaság jogszerűen nem folytathatta tevékenységét.

A világegést követően a nehézségek ellenére ismét megkezdte munkásságát a Társaság, melynek tagjai még nem tudták, hogy a megszálló hatalom és a kialakuló új politikai elit egyaránt ferde szemmel tekint törekvéseikre. Annak ellenére, hogy a Társaság erre semmiféle okot nem adott, még retorikájában is alkalmazkodott a mindenkori kormány politikai irányvonalához.

Az 1940-es évek végén a Társaság kétoldalú kulturális egyezmény hiányában Magyarországon szinte az egyetlen olyan kulturális szervezet volt, amelyik a magyar–lengyel barátság elmélyítésén fáradozott. Az egyesület kitűnő munkakapcsolatban állt a hazai lengyel közösség képviselőivel, a lengyel követséggel és az intézettel, melyeknek anyagi támogatását és élvezte.

A Magyar Mickiewicz Társaság megszűntetése komoly veszteségnek tekinthető. Noha az egyesület egyes tagjai külön-külön folytatták a szervezet által megkezdett munkát, ennek határfoka azonban intézményi háttér hiányában messze elmaradt a korábbi évekétől. Tudjuk, hogy sok tag nem beszélt lengyelül, nem volt jártas a lengyel irodalomban, kultúrában, viszont pusztán szimpátiából fordult a lengyel nép felé és öntevékenyen támogatta a két nép

barátságát. Lelkes munkájukra a baloldali kormányhatalom 1948-ban már nem tartott igényt, ezért nem kerülhetett sor a tervezett nagy volumenű 1848–49-es centenáriumi ünnepségsorozat megrendezésére sem.

A Magyar Mickiewicz Társaság megszűnt, de a magyarok nem felejtették el Lengyelországot, és erről 1956 őszén tettek tanúbizonyságot. A forradalom napjaiban a két nemzet ismét közel került egymáshoz. Az 1980-as években Lengyelországban kibontakozó reformfolyamatok ismét ösztönzőleg hatottak a magyar ellenzéki mozgalmakra. Nem véletlen, hogy az államszocializmus kormányai nem nézték jó szemmel a magyarországi lengyel szerveződések.

A rendszerváltás után ismét lehetőség nyílt ápolni a lengyel–magyar szellemi hagyományokat, így a kulturális diplomáciát összefogó Nemzetek Háza keretében 1991-ben megalakult a Magyar–Lengyel Mickiewicz Társaság, amely a Mickiewicz Társaság eszmei jogutódjának tartotta magát.¹³³ Az egyesület elnöke Kapronczay Károly történész, alelnökei Janusz Bańczerowski nyelvész és Szokolay Katalin történészek lettek. Ez a szervezet 1993 októberében ellátogatott Esztergomba, s ott a Magyar Mickiewicz Társaság vándorgyűlésének 50., és Esztergom visszavételének 310. évfordulóján a lengyel–magyar hagyományokról és kapcsolatokról tartottak előadásokat. A Magyar–Lengyel Mickiewicz Társaság azonban több vidéki és budapesti tudományos ülés megszervezése után forráshiány miatt megszűnt.

Jelenleg a lengyel kisebbségi önkormányzatok és néhány kisebb civil szerveződést leszámítva nincs olyan jelentős súlyú társadalmi szervezet, mint amilyen a Magyar Mickiewicz Társaság volt 1929 és 1948 között. Ennek megvalósítása a jövő feladatai közé tartozik.

* * *

---

¹³³ HOPP 1994. 1–2. 255.

FÜGGELÉK

A Magyar Mickiewicz Társaság tagjainak névsora

A Társaság tagnévsorának összeállítása során levéltári anyagokra, levelezésekre, a fennmaradt kevés névjegyzékre támaszkodtunk. Mivel olyan dokumentum nem készült, vagy maradt fenn, amely a Társaság teljes működésére vonatkozóan állított volna fel listát a tagokról, így az alábbi felsorolás az első, ami erre kísérletet tesz. Az itt következő 144 személy tehát a Magyar Mickiewicz Társaság fennállásának majdnem két évtizede alatt hosszabb-rövidebb ideig volt rendes, külső vagy dísztagja az egyesületnek. A személyek adatainak tisztázásához a Magyar Életrajzi Lexikont (szerk.: Kenyeres Ágnes, Bp., 2001.) vettük igénybe. Az egyelőre azonosíthatatlan személyeket kérdőjellel jelöltük.

- Aggházy Kamil:** honvédezered, katonai író, a második világháború után rövid ideig a Mickiewicz Társaság ügyvezető elnöke.
- Ádám Éva:** író.
- Antall József, id.:** jogász, miniszter, a második világháborúban a lengyelek pártfogója, Antall József miniszterelnök apja, a Magyar Mickiewicz Társaság dísztagja.
- Ascher Oszkár:** Kossuth-díjas színész, szavalóművész.
- Bajcsy-Zsilinszky Endre:** publicista, politikus, a második világháború idején a nemzeti függetlenségért folytatott harc vezető egyénisége és vértanúja.
- Balassa Imre:** író, újságíró, dramaturg, zenekritikus.
- Bán Aladár:** költő, műfordító, irodalomtörténész, folklorista.
- Baranski Gyula:** ügyvéd, gyorsíró.
- Bardócz Árpád:** műfordító.
- Berényi János:** újságíró.
- Berzevics Albert:** kultúrpolitikus, miniszter, esztéta és történetíró, az MTA elnöke.
- Betlen (Bettelheim) Oszkár:** újságíró, történész, a történelemtudományok kandidátusa.
- Bevilaqua-Borsodi Béla:** író, múzeumi segédőr.
- Bevilaqua Horváth Béla:** washingtoni egyetemi tanár, publicista, az egyesület kültagja.
- Bieliczki István:** röplabdaedző, a Társaság Sportügyi Osztályának titkára.
- Bottló Béla:** levéltáros, történész.
- Czettler Jenő:** közgazdász, egyetemi tanár, agrárpolitikus, az MTA levelező tagja.
- Cs. Szabó László:** Baumgarten-díjas író, esszéista, a Rádió irodalmi osztályának vezetője.
- Csánki Dezső:** történetíró, levéltáros, az MTA tagja.
- Csapláros István:** irodalomtörténész, a lengyel–magyar irodalmi kapcsolatok kutatója, a Varsói Egyetem Magyar Tanszékének vezetője, egyetemi tanár.
- Csekey István:** jogi író, egyetemi tanár.
- Csók István:** Kossuth-díjas festő, kiváló művész.
- Dessewffy Gyula:** publicista, a Kis Újság főszerkesztője, parlamenti képviselő.
- Dessewffy István:** író, újságíró.
- Divéky Adorján:** történész, egyetemi tanár, az MTA levelező tagja, a Varsói Magyar Intézet igazgatója.

- Domanovszky Sándor:** történetíró, egyetemi tanár, az MTA tagja.
Erdeős László: őrnagy, katonai szakíró.
Faluhelyi Ferenc: nemzetközi jogász, egyetemi tanár.
Fangrat, Tadeusz: író, költő, műfordító. Lengyel lapok szerkesztője Magyarországon a második világháború alatt, majd követségi titkár, sajtóattasé, az egyesület kültagja.
Farkas Imre: költő, operettíró, zeneszerző.
Farkas László: vegyész, egyetemi tanár.
Füst Milán: Kossuth- és Baumgarten-díjas író, költő.
Gáldi László: nyelvész, az MTA levelező tagja, a nyelvészeti tudományok doktora.
Garamszeghy Sándor: színész.
Gerevich Tibor: művészettörténész, egyetemi tanár, az MTA tagja.
Gergely István: újságíró, szerkesztő.
Gyarmath B. János: író, publicista.
Gyulai Ferenc: fényképész, szakíró.
Havas István: történész, tanár, a Petőfi Társaság főtítkára.
Hóman Bálint: történetíró, egyetemi tanár, kultúrpolitikus, az MTA tagja, a Mickiewicz Társaság tiszteletbeli elnöke.
Horváth Béla: költő, műfordító, szerkesztő.
Horváth Henrik: műfordító.
Hubay Jenő: hegedűművész, pedagógus és zeneszerző, az MTA tiszteletbeli tagja.
Istók János: szobrász, érdemes és kiváló művész.
Jędrzejewicz, Janusz: a Lengyel Irodalmi Társaság elnöke, a Társaság tiszteletbeli tagja, miniszterelnök.
Jócsik Lajos: író, közgazdász, publicista.
Kaden-Bandrowski, Juliusz: prózaíró, publicista, a varsói felkelés mártírja, a Magyar Mickiewicz Társaság tiszteletbeli tagja.
Kállay Miklós: író, kritikus, műfordító, lapszerkesztő.
Kamocsay Jenő: miniszteri segédtitkár, szociálpolitikus.
Katona Jenő: író, újságíró, politikus.
Kelecsényi Ferenc: újságíró.
Kenedi Géza: ügyvéd, publicista, író.
Kerekesházy József: író, történész.
Kertész János: bibliográfus, statisztikus, publicista, a Magyar Mickiewicz Társaság titkára, második világháborús mártír.
Kiss Menyhért: költő, író, a Társaság első főtítkára.
Klebelsberg Kunó: kultuszminiszter, az MTA tagja.
Knieszsa István: nyelvész, egyetemi tanár, az MTA tagja, Kossuth-díjas.
Kóbor Tamás: író, publicista.
Kościuszko, Zbigniew: lengyel lektor Budapesten, és a Wieści Polskie című napilap főszerkesztője a második világháború idején.
Kossányi Béla: történész, levéltáros.
Kovács László: író, irodalomtörténész, szerkesztő.
Kovács-Karap Ernő: országgyűlési képviselő, külügyi szakértő, fordító.
Kovai Lőrinc: lengyel származású író, műfordító.

- Kozocsa Sándor:** író, bibliográfus, könyvtáros.
- Köveskúti Jenő:** pedagógus, kritikus, tanítóképző intézeti igazgató.
- Kuzsinszky Bálint:** régész, ókortörténész, numizmatikus, muzeológus.
- Lampérth Géza:** költő, író.
- Lechner Jenő:** építész, építészettörténeti író.
- Lepkowski, Stanisław:** a Lengyel Köztársaság elnökének polgári kabinetfőnöke, budapesti lengyel megbízott, a Társaság tiszteletbeli tagja.
- Lőrinczy György:** tanfelügyelő, író.
- Lukács György:** jogász, kultuszminiszter, a Magyar Mickiewicz Társaság harmadik, egyben utolsó ügyvezető elnöke, a Magyar Revíziós Liga ügyvezető elnöke.
- Lukinich Imre:** történész, egyetemi tanár, az MTA tagja.
- Luther János:** katonatiszt.
- Magyar-Csík Józsefné:** fővárosi bizottsági tag 1947-ben.
- Mányoky Vilma:** író.
- Marczali Henrik:** történetíró, egyetemi tanár, az MTA levelező tagja.
- Márkus László:** főiskolai tanár, író, rendező, színházi szakíró, kritikus.
- Melich János:** nyelvész, egyetemi tanár, a nyelvészeti tudományok doktora, az MTA tagja.
- Mezey István:** ügyvéd, a török követség jogtanácsosa, a Magyar Nippon Társaság elnöke.
- Miklósi Ferdinánd Leó:** gazdasági szakértő, újságíró, a Magyar–Lengyel Kurír szerkesztője, a Mickiewicz Társaság alelnöke.
- Missuray-Krúg Lajos:** író, költő, történész.
- Mohácsi Jenő:** költő, író, műfordító.
- Molnár Sándor:** ?
- Nádor Jenő:** hírlapíró.
- Nagy Iván:** kultúrpolitikus, újságíró.
- Nagysolymosi József (Gábor Géza):** irodalomtörténész, a „Lengyel irodalom” című könyv (1934) szerzője.
- Németh Antal:** színházi rendező, kritikus, színházesztéta.
- Nógrádi László:** író, irodalomtörténész, főgimnáziumi tanár, folklorista, pedagógiai szakíró.
- Nyáry Albert:** festőművész, történész, régész, a Magyar Mickiewicz Társaság alapítója és első ügyvezető elnöke, a lengyel függetlenségi törekvések, majd a lengyel–magyar kapcsolatok pártfogója.
- Nyáry Pál:** író, publicista, történész.
- Olay Ferenc:** az irredenta mozgalom közírója, miniszteri tanácsos.
- Ortutay Gyula:** művelődéspolitikus, vallás- és közoktatásügyi miniszter, néprajztudós, az MTA tagja.
- Pakots György:** újságíró.
- Palóczy Edgár:** kultúrtörténész, tanár, a Magyar Mickiewicz Társaság főtákará 1935-től 1940-ig.
- Parragi György:** Kossuth-díjas újságíró.
- Pátzay Pál:** Kossuth-díjas szobrász, művészpédagógus, kiváló művész.
- Pekár Gyula:** író, politikus, miniszter, az MTA tagja, Nyáry Albert halála után a Magyar Mickiewicz Társaság ügyvezető elnöke.
- Pervomajszkij, Leonid:** költő, a szovjet Vörös Hadsereg katonája, az egyesület kültagja.

- Peterdi Andor:** költő, műfordító, újságíró.
Pethő Sándor: újságíró, történész.
Petri Mór: költő, tanár, minisztériumi tisztviselő, tanfelügyelő.
Pintér Jenő: tanár, tankerületi főigazgató, irodalomtörténész, az MTA tagja.
Pollak, Roman: a poznańi egyetem tanára, a Mickiewicz Társaság tiszteletbeli tagja.
Pomian Kruszyński, Tadeusz: kanonok, a Jagelló Egyetem tanára, a lengyel múzeumok főfelügyelője, a Társaság tiszteletbeli tagja.
Radó György: író, fordító.
Rónai Sándorné: Rónai Sándor miniszter (1945-50) felesége, a Magyar Mickiewicz Társaság Hölgybizottságának tagja.
Sándor Tivadar: ?
Serédi Jusztinián: hercegprímás, a Társaság első tiszteletbeli elnöke.
Sidló Ferenc: szobrász, főiskolai tanár.
Sieroszewski, Waclaw: a lengyel légiók veteránja, író, a Lengyel Irodalmi Akadémia elnöke, a Társaság tiszteletbeli tagja.
Soltész Adolf: újságíró, az Országos Iparegyesület igazgatója.
Somogyváry Gyula: író, újságíró, parlamenti képviselő.
Supka Géza: régész, művészettörténész, publicista, a Világ főszerkesztője, az MTA levelező tagja.
Świętosławski, Wojciech: biofizikus, egyetemi tanár, a Mickiewicz Társaság tiszteletbeli tagja.
Szabad Antal: ?
Szabó Csapó Márton: festőművész.
Szabó Dénes: egyetemi adjunktus, a háború után a Lengyel Intézet gondnoka.
Szabó Lőrinc: Kossuth- és Baumgarten-díjas költő.
Szabolcsi Bence: Kossuth- és Baumgarten-díjas zenetörténész, az MTA tagja.
Szadeczky-Kardoss Lajos: történész, egyetemi tanár, az MTA tagja.
Szakasits Árpádné: Szakasits Árpád miniszter, köztársasági elnök felesége, a Magyar Mickiewicz Társaság Hölgybizottságának tagja.
Szathmáry István: költő.
Sziklay János: újságíró, költő, a *Pan Tadeusz* fordítója.
Szilády Zoltán: zoológus, természettudományi író.
Szimonidesz Lajos: evangélikus lelkész, művelődéstörténész.
Sztrakosz-Buzek Pálné Erdélyi Nelli: műfordító.
Tábori Pál: író.
Tomcsányi János: műfordító, publicista, tanfelügyelő, a Belügyminisztérium lengyel referense.
Trencsényi-Waldapfel József: irodalomtörténész, egyetemi tanár, az MTA tagja.
Tuba Károly: baloldali költő, író, újságíró.
Ungváry Jenő: irodalomtörténész, újságíró, a Magyar–Lengyel Kurír főszerkesztője, a Magyar Mickiewicz Társaság utolsó titkára.
Valéry, Paul: francia költő.
Vályi Nagy Géza: író, költő, hivatásos katonatiszt.
Vámos László: a Magyar Mickiewicz Társaság Sportügyi Osztályának vezetője.

- Veress Endre:** minisztériumi osztálytanácsos, történész.
Vikár Béla: etnográfus, műfordító, az MTA levelező tagja.
Wlassics Gyula: jogász, egyetemi tanár, miniszter, kultúrpolitikus, az MTA tagja.
Wölgyi Nándor: számvizsgáló, a Magyar Mickiewicz Társaság utolsó pénztárosa.
Zádor Stettner Tamás: író.
Zajti Ferenc: író, festőművész, a Fővárosi Könyvtár Keleti Gyűjteményének vezetője.
Załęski, Zbigniew: egyetemi lektor, a budapesti Lengyel Intézet első igazgatója.
Zdziechowski, Marian: lengyel tudós, történész, a vilnai egyetem rektora, az egyesület dísztagja.
Zilahy Lajos: író, publicista, az MTA tagja.
Zulawski Andor: székesfővárosi fogalmazó, irodalomkritikus, publicista, a Társaság főtítkára 1935-ig.

RÖVIDÍTÉSEK

AP	= Acta Papensia
KÜM	= Külügyminisztérium
MOL	= Magyar Országos Levéltár
MTAK	= Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára
MMT	= Magyar Mickiewicz Társaság
N. N.	= név nélkül
VKM	= Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium

LEVÉLTÁRI ÉS KÉZIRATTÁRI FORRÁSOK

- Magyar Mickiewicz Társaság feloszlata. MOL XIX-B-1-h, II. sor, 5633–331. (64. d.)
Palóczy Edgár: A Magyar Mickiewicz Társaság iratai. MTAK, Tört. 2-rét, 319/ 1–2.
Palóczy leveleskönyve 186. = MTAK, Magyar irodalmi levelezés. 4-r. 186.

HÍRLAPOK ÉS FOLYÓIRATOK

- Magyar–Lengyel Kurír. 1946. november 30.; 1946. december 31.; 1947. január 31.; 1947. március 31.; 1947. július 31.; 1947. október 15.
Przeгляд Polsko–Węgierski. 1936. november–december; 1939. május 25.
Tygodnik Polski. 1944. január 23.; 1944. március 19.
Wieści Polskie. 1940. március 16.; 1940. október 10.; 1941. február 13.; 1941. március 8.; 1941. március 29.; 1942. december 18.; 1943. május 14.; 1943. június 6.; 1943. június 20.; 1943. október 15.; 1943. november 14.; 1943. november 17.; 1943. november 26.; 1943. december 3.; 1944. március 3.

IRODALOM

- ANTONIEWICZ 1985 = ANTONIEWICZ, Zdzisław: Igaz barátok között. In: Barátok a bajban: Lengyel menekültek Magyarországon, 1939–1945. Szerk.: Antal László. Bp., 1985. 63–104.
- BUDZIŃSKI 2000 = BUDZIŃSKI, Franciszek: Lengyelek a magyar főiskolákon. In: Menekült-rapszódia. Szerk.: Szenyán Erzsébet. Bp., 2000. 396–407.
- CSAPLÁROS 1971 = CSAPLÁROS István: Historiede la Societé Hongroise de Mickiewicz. In: Slavica 1971. 135–151.
- CSOMBOR 1992 = CSOMBOR Erzsébet: Lengyel katonai menekültek Esztergomban a II. világháború idején. In: Komárom–Esztergom Megyei Levéltár évkönyve 1992. Szerk.: Ortutay András. Esztergom, 1992. 128–150.
- GERENCSÉR 2010 = GERENCSÉR Tibor: A Magyar Mickiewicz Társaság első évtizede. = AP X (2010) 3–4. sz. 185–226.
- GÖNYEI 1988 = GÖNYEI Antal: Dokumentumok Magyarország nemzetközi kulturális kapcsolatainak történetéből, 1945–1948 Bp., 1988. (Források a magyar népi demokrácia történetéhez 8.)
- HOPP 1994 = HOPP Lajos: A Magyar–Lengyel Mickiewicz Társaság vándorgyűlése. Esztergom, 1993. október 30. In: Helikon 1994. 1–2. sz. 255.
- KAPRONCZAY 2009 = KAPRONCZAY Károly: Lengyel menekültek Magyarországon. Bp., 2009.
- KERTÉSZ 1934 = KERTÉSZ János: Hungaria et Polonia. Magyar–lengyel kapcsolatok bibliográfiája. Bp., 1934.
- KERTÉSZ 1935 = KERTÉSZ János: Palóczy Edgár huszonöt éves irodalmi munkássága. Magyar bibliográfia. 1. szám. Bp., 1935.
- KERTÉSZ 1938a = KERTÉSZ János: Horthy Miklós kormányzó lengyelországi útja. Bp., 1938.
- KERTÉSZ 1938b = KERTÉSZ János: Lengyelország a magyar sajtóban. Bp., 1938.
- KERTÉSZ 1938c = KERTÉSZ János: Lengyelország és az Andrássyak. Bp., 1936.
- KERTÉSZ 1941 = KERTÉSZ János: Mickiewicz Ádám emlékezete Magyarországon. Bp., 1941.
- KERTÉSZ 1943 = KERTÉSZ János: Mickiewicz, Paderewski, Sienkiewicz. Bp., 1943.
- KORKOZOWICZ 2000 = KORKOZOWICZ, Jan: Titkos tevékenységem. In: Menekült-rapszódia. Szerk.: Szenyán Erzsébet. Bp., 2000. 465–474.
- LAGZI 1975 = LAGZI István: Lengyel menekültek Zala megyében a második világháború idején. Zalaegerszeg, 1975.
- LIPCSEI–ERDEŐS 1935 = LIPCSEI Steiner Mihály–ERDEŐS László: Pilsudski József. Bp., 1935.
- Magyar Életrajzi Lexikon 1000–1990. Szerk.: Kenyeres Ágnes. Bp., 2001.
- N. N.: Lengyel menekültek Magyarországon a második világháború alatt. Bp., 1946.
- NYÁRY 1938 = NYÁRY Pál: Lengyelország és az Anjouk. Bp., 1938.
- NYÁRY 1943 = NYÁRY Pál: A lengyel festészet. Bp., 1943.
- OLAY 1935 = OLAY Ferenc: A lengyel–magyar kulturális egyezmény és a két nemzet barátsága. Bp., 1935.
- PALÓCZI 1929 = PALÓCZI Edgár: Woroniecki Korybut Mieczysław herceg. Bp., 1929.
- PALÓCZI 1935 = PALÓCZI Edgár: Lengyel királyok Magyarországon. Bp., 1935.
- PORCSALMY 1979 = Ádámné PORCSALMY Éva: A II. világháború lengyel sajtója a magyarországi menekültekről. Adalékok. In: Tanulmányok a magyarországi lengyel emigráció történetéből 1939–1945. Szerk.: Lagzi István. Budapest–Szeged, 1979. 59–68.

- TOKARSKI 1998 = TOKARSKI, Adam: W gościnie u bratanków Węgrów: Menedék magyar testvéreinknél. Toruń, 1998.
TUWIN 1938 = TUWIN, Julian: Hetedik ősz. Ford.: Bardócz Árpád. Bp., 1938.
VERESS 1937 = VERESS Endre: Báthory István király. Bp., 1937.
ZDZIECHOWSKI 2001 = ZDZIECHOWSKI, Marian: Węgry i dookoła Węgiei. Warszawa, 2001.

STRESZCZENIE (SUMMARY)

TIBOR GERENCSÉR

Ostatnie dziesięć lat Węgierskiego Towarzystwa im. Adama Mickiewicza

W pierwszej połowie XX wieku w Budapeszcie działało towarzystwo noszące imię Adama Mickiewicza, którego zadaniem było rozwijanie współpracy polsko-węgierskiej na polu intelektualnym, poprzez organizowanie uroczystości, wykładów i przedstawień, a także odsłanianie tablic pamiątkowych i pomników.

Cel towarzystwa zmienił się znacząco po wybuchu drugiej wojny światowej, ponieważ po kampanii wrześniowej wspólną granicę polsko-węgierską przekroczyło wiele tysięcy polskich uchodźców cywilnych i wojskowych. Nadszedł czas na konkretną pomoc w ramach przyjaźni dwóch narodów.

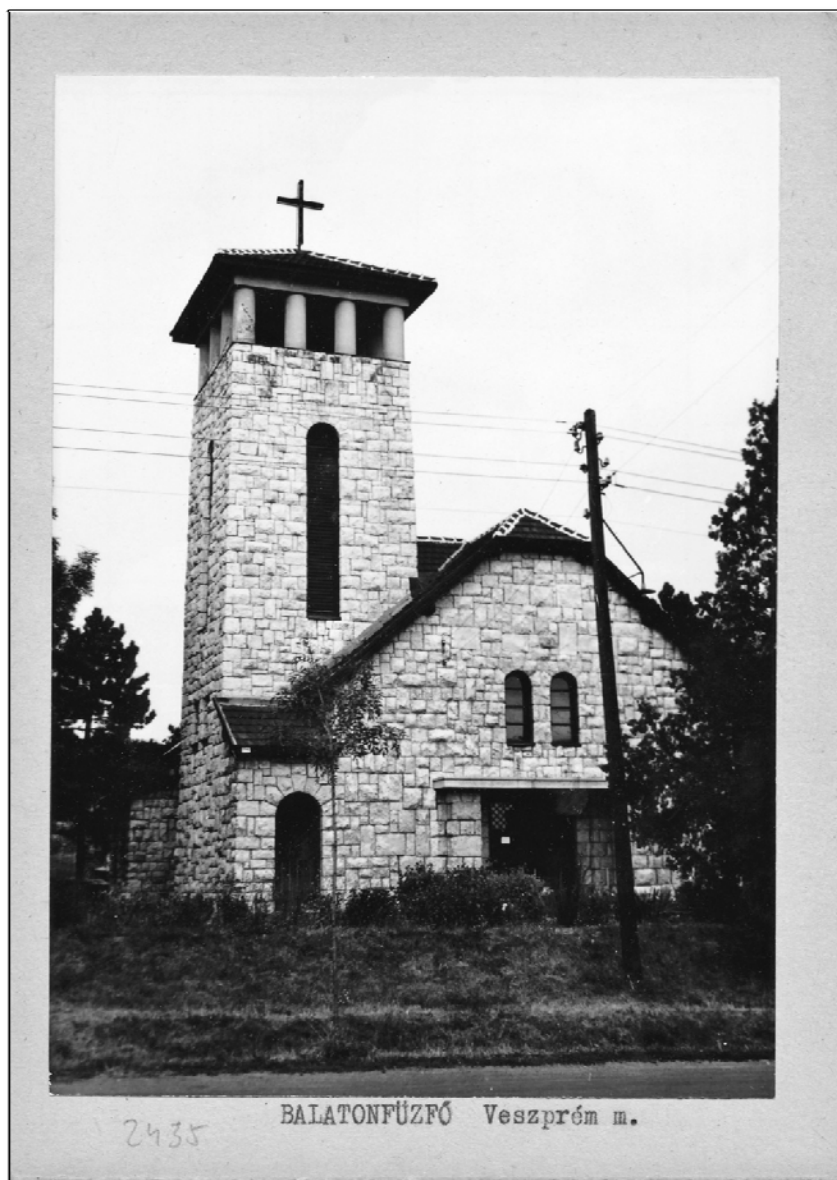
W czasie wojny towarzystwo opiekowało się polskimi uchodźcami nie tylko w Budapeszcie, lecz na terenie całego kraju, w obozach internowania polskich żołnierzy. Organizowało imprezy kulturalne i naukowe, dlatego na spotkaniach Węgierskiego Towarzystwa im. Adama Mickiewicza bywali także działacze społeczni, jak Kazimiera Iłakowiczówna, Stanisław Vincenz, Henryk Sławik i József Antall.

Władze niemieckie patrzyły z niezadowoleniem na aktywność Towarzystwa. Z tego powodu po przejściu przez Niemców władzy w dniu 19 marca 1944 roku, Towarzystwo musiało od razu wstąpić na nielegalną drogę. Wielu członków ukrywało polskich uchodźców we własnych domach i brało udział w ruchu oporu, jak na przykład Ferdinánd Leó Miklóssi, który został aresztowany przez Gestapo. Wielu nie przeżyło wojny: w 1944 roku skazano na śmierć Endre Bajcsy-Zsilinszkyego. W 1944 roku także Edgár Palóczy został zamordowany przez Gestapo, a János Kertész, który również ukrywał Polaków, został znaleziony w 1947 roku w masowym grobie koło Füzesabony.

Po wojnie we władzach towarzystwa nastąpiły zmiany: na kierownicze stanowiska zostali wybrani György Lukács i Ferdinánd Leó Miklóssi, zaś z politycznego punktu widzenia ważniejszą rolę odgrywała już lewicowa inteligencja. Towarzystwo obchodziło setną rocznicę urodzin pisarza Henryka Sienkiewicza oraz rocznicę powstania listopadowego, poza tym wydawało nowy miesięcznik pod nazwą Kurier Polsko-Węgierski i przygotowywało się do setnej rocznicy Węgierskiej Wiosny Ludów.

Z dokumentów archiwalnych wynika, że lewica już od 1945 roku starała się zlikwidować Towarzystwo i w tym celu Wydział Bezpieczeństwa Państwa inwigilował tę organizację. W 1947 roku powstało Towarzystwo Węgiersko-Polskie, do którego Towarzystwo im. Adama Mickiewicza zostało włączone jako jego „Wydział Prasowy, Literacki i Naukowy”.

W końcu ówczesny Minister Spraw Wewnętrznych, János Kádár, podpisał tę instrukcję, na mocy której Węgierskie Towarzystwo im. Adama Mickiewicza przestało istnieć w 1950 roku.

KARLINSZKY BALÁZS

A balatonfűzfői római katolikus egyházközségek a két világháború között¹

AMAI BALATONFÜZFŐ TERÜLETÉN a 1930-as években indult meg az egyházszerzés, amely a katolikus és protestáns egyházat is új feladatok elé állította.² Tanulmányom ennek pusztán egy szeletét vizsgálja; a Veszprémi Érseki és Főképtalani Levéltárban fellelhető dokumentumok alapján kísérlem meg rekonstruálni a katolikus egyházközségek, plébániák, lelkészségek és filiák szervezésének folyamatát. Az egyházi források természete miatt a politikai község átfogó története nem vizsgálható, ahogy a helyi élet, a mindennapok története is csak kevésbé ismerhető meg. A község történetére vonatkozó anyaggyűjtést és publikálást Szőnyeg János egyébként is már elvégezte.³

A helyi egyházközségek mindennapi életének feltárása azonban nem lehetetlen feladat, hiszen mind a vörösberényi, mind a balatonfűzfői plébániák levéltára aránylag épségben vészelte át az elmúlt évtizedeket, és bőséges forrást biztosítanak azokra az ügyekre vonatkozóan, amelyek nem kerültek a helyi lelkész felettesének számító Egyházmegyei Hatóság vagy a püspök elé. Csak bátorítani lehet a helytörténészeket, hogy aknázzák ki a plébániai levéltárakban rejlő lehetőségeket, használják azok anyagát. Jelen tanulmány Balatonfűzfő kapcsán ehhez a munkához kíván támpontokat adni.

A címbeli többszám használta külön magyarázatot igényel, ugyanis a mai politikai község területén több katolikus egyházigazgatási egység is létrejött. A Balaton-környéki katolikus plébániák és egyházközségek szervezete az

---

¹ Jelen tanulmány a balatonfűzfői plébánia által 2011. július 2-án, a fűzfői Jézus Szíve templom benedikálásának 75. évfordulója alkalmából rendezett emlékülésen elhangzott előadás kibővített, szerkesztett változata. (– H. J.)

² A református egyház és a fűzfői ipari népesség kapcsolatának alakulását Litér község, illetve a litéri református egyházközség történetéből ismerjük. A falumonográfia Horthy-korszakot tárgyaló fejezete: HUDI 2007. 324–390.

³ SZŐNYEG 2009.

1919–1920-as köztörténeti események traumáját követően átalakult. Egyházközség jött létre kezdetben a már létező szomszédos plébániákon, így Vörösberényben és Balatonkenesén, majd a település folyamatos benépesülése kapcsán Fűzfőfürdön (későbbi nevén Fűzfő-fürdőtelepen, majd Balatonfűzfőn) és Fűzfőgyártelepen (röviden: Gyártelepen). Később, 1935-ben Gyártelep önálló lelkészség lett, 1940-ben pedig plébániai rangot kapott.⁴ Fűzfőfürdő kezdetben Fűzfőgyártelep fiúja volt, majd Balatonfűzfő néven 1942-ben lett helyi lelkészség, s a második világháborút követően 1946. január elsejével emelkedett önálló plébánia rangjára.⁵ Jelen előadás elsősorban a fűzfőfürdői egyházközség életére kíván fókuszálni, bár tudjuk, hogy a gyártelepi lelkészség, majd plébánia élete sok esetben nem választható el tőle.

A TELEPÜLÉSEK LÉTREJÖTTE

A mai község területén a XX. századot megelőzően több település és pusztaterület el, amelyek több politikai község határába tartoztak. Így például Vörösberény – ma Balatonalmádi része –, Balatonkenese, Litér és Papkeszi területén jött létre a mai település-konglomerátum. A fejlődést két erő mozgatta. Az 1914-ben Mosonmagyaróvárról létrehozott közös, császári és királyi katonai löpőgyár esetében a trianoni békediktátum által meghúzott új országhatárok közelsége miatt indokolt lett az üzemnek az ország belsejébe történő költöztetése.

Több egyeztetést követően végül a Vörösberény és Litér községek területén lévő Fűzfő került kiválasztásra. Az üzemben az 1923–1924-ben meginduló építkezéseket követően 1927-ben indult meg a termelés. A telep, és ehhez

---

⁴ A „(helyi) lelkészség” (*curatia*) és „plébánia” (*paroecia* vagy *parochia*) megkülönböztetése az 1930-as évek veszprémi egyházmegyei gyakorlatában következetes. Az 1923-as veszprémi egyházmegyei zsinat rendelkezése szerint a „plébánosokéval egyenlő jogokkal és kötelességekkel bírnak a kuráciák (sic!) (önálló, de jogilag nem teljesen szervezett plébániák) lelkészei, azzal a különbséggel, hogy rájuk az egyházi törvénykönyvnek De parochis amovibilibus szóló rendelkezései vonatkoznak”. (Egyházmegyei határozatok és törvények. Veszprém, 1923. 48.§ 2.) Az 1917-es CIC 1427. kánonja értelmében egyházi hivatal felosztása kánoni okból akkor történhet, ha egy plébánia híveinek száma nagy (2.§). Ha a püspök elegendő javadalmat az új állás (*officium*) ellátására biztosítani nem tud, akkor a régi anyaegyház jövedelmeinek egy részét felhasználhatja ebből a célból (3.§). (BÁNK 1960. 579.) Az ilyen módon kinevezett lelkészeket a püspök elmozdíthatja, visszahívhatja, akár a missziós területeken dolgozó vagy szerzetesplébánosokat (2157. kánon.) Vö. BÁNK 1962. 631. – A lelkészségek jogállására vonatkozóan köszönöm dr. Gárdonyi Máté egyháztörténész szíves segítségét.

⁵ NÉVTÁR 1975. 135–136.

kapcsolódóan az egyházközség és a későbbi plébánia életét alapvetően meghatározta, hogy az 1928 közepétől a Nitrokémia Ipartelepek Rt. nevet viselő lőporgyár részvényeit 1931. november 10-én az állam megvásárolta, és a Honvédelmi Minisztérium kezelésébe vonta. A gyárhoz tartozó erőmű kapacitása azonban további ipari fogyasztók, gyárak üzembe helyezését is lehetővé tette. Így a vegyiüzemhez hasonlóan nagy vízigényű papírgyártás is helyet kaphatott a kialakuló gyártelepen. Az 1927 decemberében megalakuló Hazai Papírgyár Rt. fűzfőgyártelepi üzemében 1929-ben indult meg a termelés.⁶

A település fejlődésének másik mozgatója mögött részben szintén a trianoni új országhatárokat kell keresni. A megváltozott lehetőségek kapcsán – az egykori adriai és Kárpátok-beli üdülőhelyeknek az új országhatárokon kívülre kerülése miatt – kibontakozó kormányzati elképzelés a keresztény-keresztyn úri középosztály és a „felső tízezer” üdülőhelyévé kívánta tenni a Balatont, mint nemzeti kultuszhelyet.⁷ A keresztény értékrendű városi és fővárosi tisztviselő réteg nyaralása során is gyakorolni kívánta vallását, amely e társadalmi csoport számára nem pusztán külsőség, hanem magatartásforma és identitásformáló erő volt egyszerre. Az önerőből szerveződő helyi fürdőegyesületek lettek a csírái a későbbi egyházközségeknek és más egyházi jellegű egyesületeknek, utóbbiakat ma úgy mondanánk: civil szervezeteknek. A nyaralótelepi lelki gondozást általában a helyi közösségek finanszírozásában a telepeken nyaraló lelkészek végezték. Fűzfő esetében általában nyaranta egymást váltva három, míg jelentősebb településeken akár egyszerre két lelkészt is meghívtak.

Az alulról építkező kezdeményezés találkozott Rott Nándor (1869–1939) veszprémi püspök (1917–1939) elképzelésével, aki szívében viselte a balatoni pasztoráció kérdését. Püspöksége idején kilenc plébániát állított fel a Balaton környékén a – legalábbis nyáron – intenzívebbé váló hitélet felkarolására. Új templomok épültek nyolc településen a meglévő, szűkösebbé váló régiek helyére, és a nyári kápolnák szövetének sűrűbbre vonásával – tizenegy új templom épült a frissen felparcellázott területeken – az új üdülőtelepek pasztorációját is sikerült ellátni.⁸ Rott Nándor, akit a kortársak a Balaton püspökének neveztek, programszerűen foglalkozott a tó környékének missziószerű (re-)katolizálásával. Már az új balatonfüredi („piros”) templom 1927-es átadá-

---

⁶ SZŐNYEG 2009. 111–116.

⁷ SCHLEICHER 2007. 410.

⁸ GÁRDONYI 2010. 281–282.

sa kapcsán örömét fejezte ki egy körlevelében azzal kapcsolatban, hogy „nem lesz már a szép Balaton környékének egy jelentősebb helysége sem, ahol a katolikus híveknek lelkészük, vagy legalább templomuk ne volna”.⁹ Két évvel később püspöki biztosnak nevezte ki a tó két partján működő egyházmegye és vendég papok nyári pasztorációt érintő ügyeivel kapcsolatban Horváth József balatonlellei plébánost és Babics Endre balatonfüredi lelkészt.¹⁰ Ezzel párhuzamosan évente, még a tavasz kezdetén kérdést intézett egyházmegyéje papságához, hogy ki-ki jelezze neki vagy a biztosoknak, hogy részt kíván-e venni az üdülőszezonbeli lelki gondozásban.¹¹

Körleveleiben időről időre visszatekintett az elért eredményekre, és tájékoztatást adott erről a papságnak és a híveknek. 1930-ban beszámolt a zamárdi, majd a balatonalmádi templomavatásról és az előkészületben lévő balatonvilágosi, aligai és fűzfői kápolnaépítkezésről. Már ekkor úgy fogalmazott, hogy a „Balaton körüli plébánia és templomgyűrű így lassankint teljes lesz és bezárul. Van még egy-két hézag a partokon, de máris folynak a tárgyalások, hogy ott is lelkészskéket alapítsunk.”¹² Egy évvel később kijelenthette, hogy „Ma nincsen a Balaton mellett fekvő község, vagy nyaralótelep, ahol rendszeres nyári pasztorációban nem részesülnének”. Egyúttal köszönetét fejezte ki a nyaraló-lelkészkedő papság ellátásáért a helyi közösségeknek és „magánosoknak”, illetve a püspöki biztosoknak fáradozásaikért.¹³ 1932-ben szintén „majdnem teljesként” jellemezte a Balaton körüli templomok és lelkészskégek láncolatát.¹⁴ 1937-ben támogatólag hívta fel papságának figyelmét Zala vármegye Törvényhatósága által a Balatoni Intéző Bizottsággal közösen szervezett falurendezői tanfolyamra, amelyet a Balaton vidékének kulturális és idegenforgalmi fejlesztése céljából tartottak.¹⁵

Fűzfő esetében a telkek kimérésére az 1920-as években került sor a Tanulmányi Alap vörösberényi birtokainak felparcellázásával. A településrész kiépülését jól mutatja, hogy az észak-balatoni vasút 1909-es megnyitásakor még nem volt Fűzfő nevű megállóhely a vonalon, de 1924-ben már kettő is

---

⁹ Veszprémi Érseki Levéltár (a továbbiakban: VÉL) A/2 1927/XII. 87.

¹⁰ VÉL A/2 1929/VI. 49.

¹¹ Például: VÉL A/2 1931/VI. 39., 1931/XI/70., 1933/IV. 24., 1939/VII. 29.

¹² VÉL A/2 1930/I. 2. és VÉL A/2 1930/IX. 70.

¹³ VÉL A/2 1931/IX. 56–57. és VÉL A/2 1931/XI. 70.

¹⁴ VÉL A/2 1932/XI. 65.

¹⁵ VÉL A/2. 1937/IV. 36–37.

létezett, s mindkettőt az évtized elején nyitották meg.¹⁶ A fürdőtelep megszervezését a helyi villa- és nyaralótulajdonosokat tömörítő Fürdőegyesület felügyelte, amelynek vezetőségében olyan kormánytisztviselők tevékenykedtek, mint Forster Gyula¹⁷ államtitkár, vagy Jalsovszky Jenő¹⁸ minisztériumi tanácsos. A Fürdőegyesület tagsága nagy arányban megegyezett a fürdőtelepi egyházközség tagságával.

Az egyházközségek létrejötte szintén az első világháború végét követő turbulens idők eredménye volt. Rott Nándor 1919. április 16-án rendelte el az akkor még hitközségeknek nevezett szervezetek felállítását, amelyek képviselőtestületének élén egy világi (választott) és egy egyházi elnök – a településen működő plébános, lelkész, esetleg káplán – állt.¹⁹ Az egyházi adók és más anyagi ügyek kezelésén és az iskola működtetésén kívül tevékenységük az 1930-as évektől összefonódott az Actio Catholica országos megszervezésével. Ennek célja a katolikusok intenzív közéleti egységének megteremtése volt.²⁰

Tanulván a közeli félmúlt eseményeiből mind a kormány, mind az egyházkormányzat kiemelt fontosságú kérdésként kezelte a gyártelepek pasztorációjának kérdését. A gyári munkásság és uradalmi cselédek körében kifejtett belső missziók ügye, hasonlóan a fürdőtelepi nyaraló hívek lelki gondozásához, „rétegpasztorációnak” volt tekinthető.²¹ Az új országhatárokon belülről sokszor akár a régi munkások elköltöztetésével áttelepített, vagy újonnan létrehozott ipartelepek esetében különösen fontosnak számított a hagyományos kötődéseiket veszített alkalmazottak plébánossal vagy lelkéssel történő ellátása.

---

¹⁶ SZÖNYEG 2009. 58.

¹⁷ Forster Gyula (1872–1939) hídépítő mérnök a Műegyetem elvégzése után 1896-tól az Államgépzési Hivatal munkatársa, 1907-től a Kereskedelmi Minisztérium tisztviselője, 1921-től minisztériumi tanácsos, 1927-től államtitkár, illetve ez Actio Catholica országos tanácsának elnöke és a budapesti Szent Imre egyházközség elnöke is volt. ÚMÉL II. 758.

¹⁸ Jalsovszky Jenő (1886–1977) a budapesti jogi egyetem elvégzése után a Vallás és Közoktatási Minisztériumban kapott állást, később Klebelsberg Kúnó miniszter tanácsosa, majd Hóman Bálint személyi titkára lett. A II. világháború után nyugdíjazták. Fűzfőfürdőn aktív tevékenységet fejtett ki a terület parcellázásában, a Fürdőegyesület minisztériumi előkészítésében, megteremtésében, majd igazgatásában mint a fürdőegyesület választmányi tagja, első igazgatója. Hozzájárult Fűzfőfürdő, később Balatonfűzfő üdülőhely sokoldalú fejlesztéséhez, és nevéhez köthető a fűzfői Balatoni Krónika megindítása és szerkesztése is. (A helyi vonatkozású adatokra dr. Makra Ernőné hívta fel a figyelmemet, amit ismételtelen köszönök.)

¹⁹ VÉL A/2 1919/VI. 47–48.

²⁰ GÁRDONYI 2010. 283.

²¹ GÁRDONYI 2010. 281–282.

A két fűzfői telep katolikus híveinek lelkipozását kezdetben a vörösberényi plébánia látta el. A településrész egyre szaporodó lélekszáma miatt a pasztoráció zökkenőmentes ellátása azonban egyre inkább megterhelő lett az ottani plébános számára, akinek ekkor már a szintén gyors növekedésnek induló Balatonalmádi gondozása is feladata volt. Az első lépéseket az önállósulás felé már a lőporgyár költözésével párhuzamosan megtették a fűzfőiek. 1924. február 3-án Rott püspök Salamon Ödön vezérigazgatóhoz írt levelében sürgette egy temetőhely kijelölését az új gyártelep részére, illetve felkérte az igazgatót arra, hogy templom, plébánialak és iskola építésének ügyében tegyen lépéseket.²² A válaszlevélben személyes megbeszélést javasolt az igazgató. Ennek eredményeképp a gyárat felügyelő miniszterközi bizottság engedélyezte a temetőterület kihasítását a gyártelep telkéből úgy, hogy a jelenlegi szervezeti keretek között a vörösberényi plébános – Gyöngyössy Imre – számára fuvart biztosított a temetések alkalmával.²³ A temető kérdése ekkor nem nyert megnyugtató rendezést, mivel 1935-ben a már önálló fűzfőgyártelepi lelkeszség költségvetésének készítése kapcsán az egyházközségi közgyűlésen ismét előkerült a probléma.²⁴ Az 1936-ben rögzített egyházlátogatási jegyzőkönyv és az 1938-as esperesi vizsgálat szerint még ekkor is Vörösberénybe temetkeztek a gyártelepiek.²⁵

Sikerült ugyanakkor rendezni az elemi oktatás kérdését. Az állami-vállalati fenntartásban működő gyártelepi iskolát 1927-ben szentelte fel Rott Nándor megyéspüspök.²⁶ Önálló templom híján sokáig, 1939-ig az iskola kápolnájában tartották a helyi szentmiséket. A kezdetben egy tanerős, 60 növendéket számláló iskola az 1936-os egyházlátogatási jegyzőkönyv adatai szerint ekkor már 109 tanulóval, két tanteremmel és két tanítóval rendelkezett.²⁷ Egy hitéleti jelentés szerint 1940-ben 239 diák koptatta az iskola padjait.²⁸ A gyermekek katolikus hitoktatását kezdetben a vörösberényi plébános, majd az önálló lelkeszség megalakulása után a helybeli lelkész, később a káplán végezte.

---

²² VÉL A/44 483/1924.

²³ VÉL A/44 4521/1924.

²⁴ VÉL A/44 1865/1935.

²⁵ VÉL A/8 tom 140. no 20. 17. és VÉL A/47/2 1938/II. Fűzfőgyártelep 9–10.

²⁶ SZÖNYEG 2009. 122.

²⁷ VÉL A/8 tom 140. no 20. 9.

²⁸ VÉL A/47/1 1940/II. Fűzfőgyártelep 7.

A fűzfőfürdői elemi népiskola a befejezéséhez közeledő klebelsbergi iskolaépítési program egyik utolsó alkotása volt. Az 1930-ban átadott egy tanterem és tanerős iskolában kezdetben 26 diákot oktatott Kárpáti Géza tanító. A növekvő igényeket mutatja, hogy 1935-re, az utolsó olyan tanévre, amikor még a vörösberényi plébániához tartozott az iskola, a tanulók létszáma közel megkétszereződött, 47-re emelkedett.²⁹ A létszámbővülés eredményeképp újabb, az előzővel egybenyitható – és így kápolnaként használható – tanterem épült, és sor került egy második tanítói állás kialakítására is. 1940-ben már 118 diákot oktatott a két, egyébként katolikus tanító, Kenedli Ferenc és Kővári István.³⁰

A FÜRDŐTELEP MEGALKULÁSA

Az egyházi forrásokban következetesen Fürdőtelep, majd a lelkeszség 1942-es megalakulását követően Balatonfűzfő néven szereplő egykori Fűzfőfürdő a minisztériumi felügyelet hiánya miatt jóval szabadabban fejlődhetett Gyártelepnél. A hitélet megszervezése terén az első lépés a helyi Oltáregyesület megalakítása volt, amely 1929. augusztus 17-én történt meg Forster Gyuláné elnökle alatt.³¹ A következő év decemberében sor került az egyházközség megalakulására is, természetesen még a vörösberényi plébános, Gyöngyössy Imre egyházi elnöksége mellett.

A helyzetet bonyolította, hogy az egyházközség tagsága döntően nyaralókból és villatulajdonosokból állt, akik Budapesten dolgoztak és a nyaralóidényen kívül ott is laktak. Így az a furcsa helyzet állt elő, hogy az 1930-ban létrejött fürdőtelepi állami népiskola karácsonyi ünnepségét ugyan a fővárosból leránduló Oltáregyesület és Jalsovszky Jenő szervezte Gyöngyössy plébános részvételével, de az egyházközség megalakulására már Budapesten – az Országos Katholikus Szövetség Ferenciek téri üléstermében – került sor december 22-én.³² Ezen természetesen a vörösberényi plébános nem vett részt. A világi elnök Forster Zoltán Tolna vármegye nyugalmazott főispánja

---

²⁹ VÉL A/25 Iskolai jelentések. Vörösberény 1930. és 1935.

³⁰ VÉL A/47/1 1940/II. Fűzfőgyártelep 7–8. Kenedli Ferenc (1910–1992) Vépen született, 1931-ben Csurgón szerzett tanítói oklevelet. 1936 szeptemberétől Pápasalamonban, 1937 szeptemberétől – rövid fűzfői kitérővel – 1948-ig Vaszaron tanított. Győrben hunyt el 1992 májusában. Vö. MEZEI 2011. 64–66.

³¹ VÉL A/44 4820/1929.

³² VÉL A/44 5331/1930. (A jegyzőkönyv: VÉL A/44 28/1931.)

lett, alelnökké Forster Gyulánét és Jalsovszky Jenő minisztériumi tanácsost, gondnoknak Merkl Albert nyugalmazott MÁV főfelügyelőt és Kárpáti Géza állami elemi iskolai tanítót választották meg, valamennyit közfelkiáltással.³³

Az egyházközség munkája – a személyi összefonódások révén értelem-szerűen – szorosan összekapcsolódott az Oltáregyesületével. Célkitűzéseik között szerepelt az önálló kápolna megépítése, vagy annak felépültéig az istentiszteletnek helyet adó klubhelyiség feldíszítése, liturgikus tárgyakkal történő ellátása volt. Másik céljuk egy paplak megépítése volt, gondolván egyrészt arra, hogy a nyári üdülőszezonban vendégeskedő lelkészeknek megfelelő szállást tudjanak biztosítani, másrészt figyelembe véve azt is, hogy a későbbiekben káplán, esetleg önálló plébános otthonául szolgálhat.

ELSZAKADÁS VÖRÖSBERÉNYTŐL

Mind Fürdő-, mind Gyártelepen problémát jelentett a két újonnan létrejövő egyházközség és a régiek – a balatonkenesei, litéri, papkeszi és vörösberényi – közti határok megállapításának elhúzódása, illetve a vörösberényi plébánossal egyre inkább kiéleződő konfliktus.

Először a hitoktatás kérdését sikerült rendezni. Rott Nándor 1931 tavaszán Budapesten járva értesült a fűzfőfürdői egyházközség tagjaitól, hogy Gyöngyössy – hivatkozván egyéb hitoktatói elfoglaltságaira Almádiban, Vörösberényben és a Gyártelepen – egész tanévben hanyagolta a katolikus hitoktatást a helyi iskolában. Számonkérő sorai mellett a püspök egyúttal a szomszédos és jóval közelebb lakó balatonkenesei plébánost, Németh Árpádot bízta meg a fürdőtelepi hitoktatással.³⁴ A helyzet újabb rendezése a gyártelepi lelkészség felállítását követően történt, amikor az újonnan kinevezett helyi lelkészt, Androsits Istvánt bízta meg a püspök a hitoktatással a fürdőtelepi iskolában is.³⁵ 1932 januárjában újabb lépés történt a vörösberényi plébániától történő elszakadás irányába. Forster Gyuláné ekkor kérvényezte Rott Nándortól, hogy mivel amúgy is a kenesei plébános végzi a helyi iskolában a hitokta-

---

³³ Megjegyzendő, hogy Kárpáti Géza tanító faragta azt az oltárt, ami a templom felépítéséig istentiszteleti helyként szolgáló iskolában került elhelyezésre.

³⁴ VÉL A/44 1390/1931.

³⁵ VÉL A/44 846/1935.

tást, esetleg engedélyezze számára az iskola kápolnájában havonta egy mise elmondását is. A püspök hozzájárult a kéréshez.³⁶

Az egyházközség határainak meghúzóása szintén a vörösberényi plébános érdekeinek sérelmével járt együtt. A határok rendezését minden érintett fél szorgalmazta a területhez kapcsolódó egyházi adó kivetésének joga miatt. A rendezést a hitoktatással kapcsolatos problémák kapcsán a fürdőtelepiek kérték, s egyúttal felterjesztésükben azt is kívánták a püspöktől, hogy egyházközségük területét a fiatalabb és energikusabb kenesei plébánoshoz csatolják. Rott válaszában a kérdés rendezését ígérte, amelybe a területi érintettség folytán a papkeszi plébánost, illetve a kegyuraság kapcsán a káptalant is be kívánta vonni.³⁷

A rendezés azonban elhúzódott. Rott másfél évvel később, 1932 novemberében Gludovác Józsefet küldte ki püspöki biztосként a megalakítandó gyártelepi plébánia megszervezésére.³⁸ 1933-ban már állandósult a konfliktus a fürdőtelepi egyházközség és Gyöngyössy között. Mivel határmegállapítás nem történt, a plébános úgy foglalt állást, hogy az egyházi adó a vörösberényi plébániát illeti. Az egyházközség – létezésének püspöki jóváhagyására hivatkozva – viszont folyamatosan tiltakozott az Egyházmegyei Hatóságnál a plébános lépései ellen.³⁹ A helyzet mégsem volt ellenséges. Ezt mutatja, hogy a plébános és az egyházközség a konfliktusok ellenére jól együtt tudott működni a fürdőtelepi templom felépítése érdekében.⁴⁰ A problémák rendezését végül ez esetben is a fűzfőgyártelepi lelkészség megalakítása hozta. 1935. május 11-én Gyöngyössy Imre vörösberényi plébános, Androsits István, a veszprémi szeminárium filozófia tanára, a későbbi fűzfőgyártelepi lelkész és Lukcsics Imre peremartoni plébánosok közösen megállapították a határokat.

---

³⁶ VÉL A/44 1337/1932.

³⁷ VÉL A/44 1390–1391/1931. Utóbbi iratban szerepel az egyházközség határainak sok vitát kiváltó térkép-tervezete.

³⁸ VÉL A/44 4771/1932.

³⁹ VÉL A/44 4881–4882/1933.

⁴⁰ A hívek összeírását közösen végezték, mivel Forster Gyuláné számára könnyebben elérhetőek voltak a budapesti állandó lakóhellyel bíró hívek: VÉL A/44 4341/1930. A meglévő egyházközségi vagyon gyümölcsöztetése, befektetése végett a későbbi templomépítés érdekében telekvásárlásról döntött az egyházközség Gyöngyössy jóváhagyásával: VÉL A/44 2122/1933. A templomépítéssel kapcsolatban egyházközségi közgyűlés örömmel nyugtázta a minisztérium részéről a templomtelek ingyenes átengedését: VÉL A/44 2386/1933. Gyöngyössy felterjesztette az Egyházmegyei Hatóságnak az egyházközségi közgyűlésen jóváhagyott templomterveket: VÉL A/44 4067/1934.

pították a határokat.⁴¹ Nem sokkal később a vörösberényi egyházközség panaszt emelt ez ellen először az Egyházmegyei Hatóságnál,⁴² majd ennek elutasítása után a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumnál. A panasz itt sem ért célt, ugyanis a minisztérium a hozzá közvetlenül betervezett ügyeket ügykezelési szabályzata szerint azonnal az illetékes egyházi hatóságnak továbbította, esetünkben tehát vissza Veszprémbe. Káuzli Dezső általános püspöki helynök Gyöngyössynek írt soraiban felhívta erre a figyelmet és egyúttal a továbbiakban az ilyen eljárástól történő tartózkodásra utasította a plébánost.⁴³ A vörösberényi egyházközség – vagyis Gyöngyössy – még egy kísérletet tett a fűzfőiek egyházi adója legalább egy részének megszerzésére. A következő évre, 1936-ra áthúzódó ügyben ismét a vörösberényi plébánost elmarasztaló ítélet született azzal a kitételrel, hogy mindkét fűzfői egyházközség önkéntes felajánlasként évi 25 pengő hozzájárulást fizet Gyöngyössynek saját temetőjük kijelöléséig.⁴⁴

A FÜRDŐTELEPI OLTÁREGYESÜLET MŰKÖDÉSE

Ahogy korábban érintettük, a fürdőtelepi fejlődés motorja az Oltáregyesület és energikus elnöknője, Forster Gyuláné volt. Az 1929-ben megalakult egyesület funkciója szerint a liturgikus kegytárgyak beszerzéséért és a templom, vagy annak híján a miséző hely díszítéséért volt felelős. Ennek maradóktalanul eleget is tettek, szinte valamennyi oltárterítő, miseruha, egyéb liturgikus textíliák, kelyhek, monstranciák, paténák, misekönyvek stb. beszerzése az Oltáregyesület tevékenységéhez köthető, amely apránként, önkéntes adományokból és gyűjtésekből finanszírozta ezt.⁴⁵

Tevékenységük azonban ennél sokrétűbb volt. Az Oltáregyesület kezdeményezésére, Forsterné tárgyalásait követően 1931-től a telepre nyaralni meghívott kezdetben két, később három lelkész naponta mutatott be szentmisét az üdülőszezonban⁴⁶ Rendszeresítették az úrnapi körmeneteket, és szervező-

---

⁴¹ VÉL A/44 3493/1935.

⁴² VÉL A/44 3492/1935.

⁴³ VÉL A/44 3802/1935.

⁴⁴ VÉL A/44 2335/1936.

⁴⁵ Forster Gyuláné egy 1938-as esperesi vizsgálat szerint maga végezte a liturgikus textíliák mosását is. VÉL A/47/2 1938/II. Fűzfőgyártelep 5.

⁴⁶ VÉL A/44 2716/1931. és 2386/1933.

munkájuk eredményeképp harmadfél száz év után a községben elsősorban azok vehették magukhoz a szentségeket.⁴⁷ 1936-ban az egyházlátogatási jegyzőkönyv tanúsága szerint nyár vasárnapokon a Fürdőtelepen két misét is tartottak.⁴⁸

Az Oltáregyesület közreműködött a fürdőtelepi templom felépítésében is: a telket közbenjárásukra adományozta a minisztérium az egyházközségnek, ezen túlmenően pedig több adományozási akció szervezését is magukra vállalták.⁴⁹ Felkérésükre Szentiváni Károly rátóti prépost kedvezményes áron szolgáltatott alapanyagokat az építkezéshez,⁵⁰ később a templom üveglablakaira szerveztek gyűjtést,⁵¹ majd az Eucharisztikus Szentévből, 1938-ban a tihamenyi után a második balatoni világító keresztet helyezték üzembe a templom tornyán.⁵² Az iskolai hitoktatás megszervezéséhez tevékenyen hozzájárultak a kenesei plébános meghívásával.

Hitéleti tevékenységük mellett karitatív akciókat is szerveztek. Minden évben karácsonykor a rászoruló gyermekeknek ruhát és ajándékokat osztottak, és a szülőket sem felejtették el gyümölcessel, dióval ellátni.⁵³ 1936-tól két vándorkosarat szereztek be. A kosarak feladata az volt, hogy a rászoruló családok csecsemőinek az első néhány hónapi babakelengyét biztosítsák, majd hat-nyolc hét elteltével tovább adták azt egy másik családnak. Sikerült egy év időtartamra bölcsődét szervezniük, amelynek felszerelését szintén adományokból biztosították. A kisdédóvíz pénzügyi források híján, vagyis a dajkai javadalom biztosításának nehézsége folytán azonban csak az 1936–1937-es tanév során működött.⁵⁴ A vándorkosarak ugyanakkor még 1944-ben is léteztek, ekkorra azonban már időszerűvé vált a kelengye tartalmának felfrissítése.⁵⁵ Az Actio Catholica elveinek megfelelően az egyházközség, pontosabban

---

⁴⁷ Csak példaként: a nyári misék száma 1929-ben nyolc, 1930-ban tizenegy, 1931-ben már nyolcvanöt volt. VÉL A/44 3536/1932. és 1915/1933.

⁴⁸ VÉL A/8 tom 140. no 20. 7.

⁴⁹ 1930-ban támogatási kérelmet nyújtottak be a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumhoz a templomépítés kapcsán: VÉL A/44 4341/1930. Rott Nándor egy későbbi levelében hálásan köszönte meg Forster Gyulánának a minisztériumtól kijárt 5000 pengő adományt: VÉL A/44 3719/1935. Az oltáregyesületi tagok lehetőségeikhez mérten havi 1 pengős gyűjtést szerveztek több éven át: VÉL A/44 4247/1934

⁵⁰ VÉL A/44 1237/1935.

⁵¹ VÉL A/44 6249/1937.

⁵² VÉL A/44 6755/1938.

⁵³ Először 1932-ben került sor karácsonyi ajándékosztásra: VÉL A/44 3536/1932.

⁵⁴ VÉL A/44 4111/1936. és 6249/1937.

⁵⁵ VÉL A/44 4640/1944.

az Oltáregyesület kezdeményezésére hitbuzgalmi szakosztályok szervezésére is sor került 1936-ban. Egy-egy szakosztály foglalkozott a templomdíszítéssel, a csecsemővédelemmel és a hitbuzgalom fellendítésével.⁵⁶ Gyártelepen létezett továbbá cserkészcsapat, Szívőárda és Mária kongregáció is.⁵⁷

TEMPLOMÉPÍTÉS GYÁRTELEPEN, A HELYI LELKÉSZSÉG AZ 1940-ES ÉVEKBEN

A fűzfő-fürdőtelepi templomot az 1936. július 2-i benedikálás után másfél hónappal később, augusztus 20-án Rott Nándor szentelte fel.⁵⁸ Ekkor az az érdekes helyzet alakult ki, hogy a gyártelepi lelkészség filiájában már volt templom, míg a székhelyen nem. 1937-től egyre kézzelfoghatóbbnak látszott azonban az ottani templom megvalósulása is. Rott Nándor Androsits kezdeményezésére Hóman Bálint kultuszminiszternél próbált templomépítési segílyt és templomtelket kieszközölni,⁵⁹ azonban Hóman egyikben sem tudott érdemi segítséget nyújtani, s az ügyet a gyártelepi igazgatóságok hatáskörébe utalta.⁶⁰

Az elkövetkező év novemberében az építendő templom részletes költségvetése szerint a Nitrokémia Rt 15.000, a Hazai Papírgyár 3000, a Salgó Rt. 2000, Milkó Elemér papírgyári igazgató 500 és Rott Nándor megyéspüspök 2000 pengős adománya mellett a hívektől az eredetileg a szentegyház belső felszerelésére összegyűjtött 7000 pengő tette ki a várható kiadások 29.000 pengős fedezetét.⁶¹ Az építkezést követően 1939. június 29-én Meszlényi Zoltán esztergomi segédpüspök szentelte fel a végül 34.500 pengős költséggel felépült templomot.⁶² (Három nappal később, július 2-án került sor egyébként a Szent Imre Kollégium balatonfűzfői üdülőjében a harmadik katolikus fűzfői

---

⁵⁶ VÉL A/44 4111/1936.

⁵⁷ VÉL A/8 tom 140. no 20. 8–9.

⁵⁸ A fürdőtelepi templom építésének folyamatát az emlékülésen munkatársam, *Varga Tibor László* előadása mutatta be, ezért erre bővebben most nem térek ki.

⁵⁹ VÉL A/44 3454/1937.

⁶⁰ VÉL A/44 4786/1937. A Nitrokémia Rt. biztosította a lelkész javadalmának egy részét az államsegély és az egyházközségi adó mellett. Ez nem jelentett kegyuraságot, mivel a püspök ugyanakkor „szabadadományozású” státusban fenntartotta magának a lelkészség betöltésének jogát, mint a korszakban alapított plébániák többségének esetében is. Névtár 1938. 11.

⁶¹ VÉL A/44 6132/1938. SZÖNYEG 2009. 359.

⁶² VÉL A/44 3702/1939. és 3733/1939.

templom, a Szent Imre-kápolna benedikálására is.⁶³) A templomépítés során felvett kölcsönök visszafizetése a következő évben terhelte még az egyházközség költségvetését, ezt követően pedig már a plébánialakra kezdődhetett meg a gyűjtés.⁶⁴

A fűzfőgyártelepi plébánia életében továbblépést az 1940. esztendő hozott. Ebben az évben siker koronázta a régóta napirenden lévő, a kápláni állás megszervezésére irányuló törekvést. Az új papi státus létrehozásával párhuzamosan a hajmáskéri plébániától Litér, az ösküi plébániától pedig Királyszentistván és Vilonya filiák átsatolásával az eddigi egyről négyre nőtt a leányegyházak száma.⁶⁵ Az öt település ellátása újból gondot okozott a lelkészség két munkatársának, így ismét a már korábban fölmerült lehetőséget, a fűzfőfürdői önálló lelkészség megalakítását kezdték szorgalmazni az új veszprémi püspöknél, Czapik Gyulánál (püspök 1939–1943, apostoli kormányzó 1943–1944 között). Androsits István a gyártelepen egyre intenzívebbé váló lelkipásztori munka szükségességével, illetve a három új község erős protestáns lakosságával, iskolájukkal és lelkészeikkel indokolta a további változás szükségességét.⁶⁶ 1942. június 27-én Czapik végül Miseta György volt gyártelepi káplánt nevezte ki az új fürdőtelepi lelkészség első vezetőjévé.⁶⁷

A balatonfűzfői lelkészség megszervezésével a két fűzfői egyházközség útjai elváltak. A fürdőtelepi hitélet zavartalanságát mi sem bizonyítja jobban, hogy a különválást követően az Egyházmegyei Hatóság elé „ügyek” már nem kerültek, a helyi egyházközségre vonatkozó iratok az egyházmegyei levéltárban számszerűleg is visszaestek.

Megoldandó probléma maradt a lelkészlak kérdése. Jalsovszky Jenő minisztériumi tanácsos közbenjárására a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium az új lelkészlak felépítésére 1942. május–július folyamán két részletben összesen 7000 pengő támogatást adott.⁶⁸ Az új plébániaépület terveit a következő évben azonban nem hagyta jóvá Vándor Ferenc egyházmegyei építész. A terveket és a költségvetést visszaküldték az időközben kinevezett új lelkész-

---

⁶³ VÉL A/44 3781/1939.

⁶⁴ VÉL A/44 379/1940. Az iratból kitűnik, hogy a Nitrokémia Rt. templomépítési támogatásának egy részét kölcsön formájában biztosította, ugyanis a költségvetés szerint az építkezés után maradt 7200 pengős tartozásból 6800 pengő a gyár felé állt fenn.

⁶⁵ VÉL A/2 1940/XIV. 96.

⁶⁶ VÉL A/44 1738/1942.

⁶⁷ VÉL A/44 2891/1942.

⁶⁸ VÉL A/44 2278/1942. és 3314/1942.

nek, Török Ferencnek.⁶⁹ A kérdés csak jóval később, 1960-ban rendeződött az új plébániaépület megépítésével.⁷⁰

A szoros honvédelmi minisztériumi ellenőrzés alatt álló Gyártelepen viszont a háború kiterjedésével egyre több probléma merült fel. Androsits már a fürdőtelepi lelkészség megszervezése kapcsán is megemlítette püspökének, hogy a gyártelepi lelkészi járandóság a minimum körül mozgott.⁷¹ 1941-ben a Nitrokémia Rt. igazgatóságához fordult, s kérte a lelkészi javadalma megemelését.⁷² A fizetésemelés ekkor elmaradt, de a rendezetlen javadalmi kérdés mérgezően hatott a gyártelepi igazgatóság és a plébánosok viszonyára. Androsits ellen már 1941-ben panasz érkezett egy névtelenségbe burkolózó katolikus hívőtől, aki szerint pártpolitikai jellegű beszédet mondott.⁷³ Androsits főpásztorának jelentést téve az ügyről, elismerte, hogy őt egyesek korábban nyilasbarátsággal vádolták, mivel bízott abban, hogy a fűzfői gyári munkások közötti nyilas szervezkedést „meg lehet keresztelni”. Beismerte püspökének, hogy tévedett, és véleménye szerint „ez volt életem első és azt hiszem, utolsó pártpolitikai állásfoglalása”.⁷⁴

Androsits István 1943 januárjának elején megkapta behívóját és elhagyta a gyártelepi lelkészséget. Utódjául ideiglenesen egykori káplánját, az akkori fürdőtelepi lelkészt, Miseta Györgyöt nevezte ki Czapik Gyula megyéspüspök.⁷⁵ Az ellentétek a gyárvezetőség és a lelkészek között az új plébános, Takács Károly február végi kinevezésével éleződtek ki. Főpásztora már kinevezésekor különösen figyelmebe ajánlotta papjának, hogy tartson fenn szívélyes viszonyt a gyárigazgatósággal.⁷⁶ Takács 1943 júniusában vetette fel ismét a lelkészi javadalom emelésének kérdését. Szabó Kornél gyárigazgatóhoz intézett levelében hivatkozott arra, hogy a pénz vásárlóértéke a korábban megállapított szám szerinti érték szinten maradásával lassan elenyészett, és az idő szerint megegyezett egy gyári munkás fizetésével, havi 286 pengővel. Hivatkozott arra is, hogy a szomszédos Péten a hasonlóan gyártelepi környezetben

---

⁶⁹ VÉL A/44 5287/1943.

⁷⁰ Névtár 1975, 135. Miseta György Bíró Sándor szabómesternél, utóda, Török Lajos pedig a Petróczy-villában lakott. SZÖNYEG 2009. 366.

⁷¹ VÉL A/44 8137/1940.

⁷² VÉL A/44 4195/1941.

⁷³ VÉL A/44 3785/1941.

⁷⁴ VÉL A/44 3832/1941.

⁷⁵ VÉL A/44 98/1943.

⁷⁶ VÉL A/44 806/1943.

szerveződő lelkészséget ekkor az Egyházmegyei Hatóság havi 455 pengő javadalommal kívánta felállítani.

Szabó Kornél válaszában kifejtette, hogy egyedül a lelkészlakás ingyenes használata, a neki járó tűzifa és világítás biztosítása évi 7700 pengő értéket jelent.⁷⁷ Takács tájékoztatása nyomán főpásztora kérdést intézett más egyházmegyeék vezetőihez az egyházmegyejük területén működő nagyipari vállalatoknál szolgáló lelkészek javadalmazását illetően. Az augusztus folyamán beérkező válaszok alapján Czapik arra biztatta Takácsot, hogy bátran lépjen fel javadalmának emelése érdekében, hiszen a Nitrokémia Rt. messze a legalacsonyabb fizetést biztosította a megkérdezett egyházmegyeék között.⁷⁸ A vita akkor sem mozdult el a holtpontról, amikor október végén már Czapik Gyula kezdett tárgyalásokat a vezérigazgatóval. Takács kérésére és útmutatása alapján a püspök elsősorban Szabó hiúságára kívánt hatni, kiemelve a lelkészség érdekében kifejtett tevékenységét és nagylelkűségét.⁷⁹

Az események 1943 végétől gyorsultak fel. A káplán által december 6-án, a kormányzó névnapján elmondott szentbeszédet követően panasz érkezett Czapikhoz.⁸⁰ Takács, főpásztora rendelkezése alapján kivizsgálta az ügyet, és felterjesztette Veszprémbe az ominózus beszéd szövegét, amelyben a gyártelepi elöljárók vallási közömbösségét állította pellengérré a szónok (a feljelentő szerint Miseta káplán). Takács válaszához hozzáfűzte, hogy mi sem bizonyítja jobban a feljelentő – szerinte minden bizonnyal a rendezetlen házasságban élő és misére nem járó Szabó vezérigazgató – tájékozatlanságát, mint hogy Miseta György már 1942 októberétől Keszthelyen szolgált káplánként.⁸¹ (A beszédet valójában Mészáros Tibor káplán mondta el, s az a vallási közömbösséget illetően éppen megegyezett a hercegprímás ugyancsak decemberi prédikációival.⁸²)

---

⁷⁷ VÉL A/44 2975/1943.

⁷⁸ VÉL A/44 3776/1943. Kifogásolták a gyárigazgatóság által biztosított alacsony javadalom mellett a plébániaépület fekvését. Nyáron ugyanis a manzárdszobában többek közt elviselhetetlen volt forróság és kibírhatatlan a szomszédos húsfeldolgozó üzem miatt a levegő, stb.

⁷⁹ VÉL A/44 4450/1943.

⁸⁰ VÉL A/44 215/1944.

⁸¹ VÉL A/44 677/1944. Miseta György Fűzfőgyártelepen 1940. július 29-től szolgált, kihelyezett káplánként pedig a balatonfűzfői lelkészségen 1942. július 27-től 1943 október 1-ig, keszthelyi kápláni kinevezéséig. PFEIFFER 1987. 726.

⁸² VÉL A/44 679/1944. A hivatkozott beszéd december 12-én hangzott el a Szent István Akadémia XXVIII. ünnepi ülésén. SERÉDI 1944.

A vitás ügy a továbbiakban magasabb szintre, a III. szombathelyi honvéd hadtestparancsnokság elé került, és végül az egymást jól ismerő Megyesi Schwartz Róbert püspöki irodaigazgató (kancellár) és Hrussóczy alezredes személyes közbenjárásra rendeződött. A Honvédparancsnokság, megelégedve Takácsnak a lelkészi fizetés és a plébánialak kapcsán korábban kifejtett állhatatosságát, a plébános tizennégy napon belüli elmozdítását követelte az Egyházmegyei Hatóságtól, amelyet Schwartz annak ultimátumszerű hangvétele miatt nem fogadhatott el.⁸³ Az ügy lezárására azonban már nem sokat kellett várni. 1944 tavaszán ugyanis Mindszenty József került a veszprémi püspöki székbe a korábban egri érsekké előlépő, de veszprémi adminisztrátorként megmaradó Czapik helyére. Mivel plébánost csak a regnáló főpásztor mozdíthatott el, ezért az új püspök beiktatásáig eltelő időben Schwartz és Hrussóczy igyekezett lehetőségeikhez mérten elsimítani az ellentéteket.⁸⁴ A Takács ellen folyamatban lévő ügyészégi beadványt elejtették,⁸⁵ a plébánost pedig Mindszenty egyik első intézkedésével május 9-én Kőröshegyre disponálta.⁸⁶

Az újonnan kinevezett gyártelepi lelkész, dr. Oross István lett. Június eleji helyzetjelentésében tájékoztatta főpásztorát, hogy szerinte négy alapvető cél megvalósítása sürgős. Két marginális probléma – a litéri iskola ügye⁸⁷ és a kápláni javadalom – mellett a már ismert problémákat vázolta újra püspökének. Legégetőbb szerinte a plébánosi javadalom kérdése volt. Ebben ugyan a gyárigazgatóság nagylelkűnek mutatkozott, mivel fogatot biztosított a filiákbeli misézéshez, a korábban kifogásolt természetbeni (értsd: üzemi étkezdei) ebéd és vacsora helyett pedig pénzbeli támogatást nyújtott az étkezésekhez, illetve lakást, világítást és fűtést biztosított a lelkipásztornak.

Oross szerint ezek mellé már nem lenne nagy áldozat a gyár részéről, ha „gavallérosan”, a plébános egyetemi végzettségéhez méltó fizetést is adna, különösen úgy, hogy a gyár műszaki értelmisége is jól dotált. Szintén megol-

---

⁸³ VÉL A/44 1233/1944. Az ügyben rendőrségi feljelentés is született Takács egy közelebről nem ismert becsületsértő megnyilvánulásai miatt. A lelkész hajlandó lett volna megkövetni Szabót, aki azonban ezt nem fogadta el.

⁸⁴ VÉL A/44 1920/1944. és 2069/1944. Schwartz a péti lelkészséghez hasonlóan kívánta rendeztetni a gyártelepi lelkész javadalmának kérdését.

⁸⁵ VÉL A/44 1310/1944.

⁸⁶ VÉL A/44 2083/1944.

⁸⁷ A litéri katolikus elemi népiskola szervezéséről: HUDI 2007. 373–375.

dásra várt a plébánialak kérdése, mivel szerinte a mostani zajos, meleg és kibírhatatlan környezetben van.⁸⁸

Úgy látszik, hogy az új lelkész diplomatikusabb volt elődjénél, mivel neki sikerült megfelelő egyezsége jutnia Szabóval,⁸⁹ amelynek eredményeképpen Mindszenty augusztus 30-án az addigi ideiglenes státus helyett állandó plébánossá nevezte ki Orosst.⁹⁰

EPILÓGUS

A két fűzfői egyházközség megszervezésében két eltérő eredetű, de azonos irányú igény találkozott. Fürdőtelep esetében a Balaton parti nyári pasztoráció megszervezése volt a cél, amelynek a budapesti származású tisztvise-lőrétég volt a motorja. A fűzfői Gyártelep esetében a katolikus gyári munkás-ság lelkigondozásának – és így lojalitása megőrzésének – igénye volt kívána-tos a kormányzat és az egyházmegye részéről egyaránt. Az önálló katolikus egyházigazgatási egységek létrejötte nem járt azonban gazdasági érdeksére-lem nélkül. Egyházi oldalról elsősorban a szomszédos vörösberényi plébános támasztott nehézségeket, világi oldalról a helyi papság fizetésének egy részét vállaló gyárigazgatóság került konfliktusba a lelkészekkel, később a plébáno-sokkal. A felmerült problémák megoldását személyi változtatások, illetve egyházigazgatási átszervezések jelentették.

A két egyházközség világháború utáni élete ismét összekapcsolódott egymással. Balatonfűzfőn, mint láttuk, 1960-ra készült el az új plébániaház. Ez a hivatali épület azonban már két plébániát szolgált ki, mivel ekkorra újból egyetlen központban egyesítették a két fűzfői plébánia kormányzását. Hümpfner Tibor 1958-ban történt nyugdíjba vonulását követően ugyanis a gyártelepi plébániát filiáival együtt a balatonfűzfői plébániához csatolták, az új egyházigazgatási terminus szerint „oldallagosan”. A legújabb egyházme-gyei sematizmusok 1996 óta már különbséget sem tesznek a két egykori plé-bánia között.⁹¹

---

⁸⁸ VÉL A/44 3097/1944.

⁸⁹ VÉL A/44 3388/1944.

⁹⁰ VÉL A/44 4175/1944.

⁹¹ A fűzfőgyártelepi utoljára az 1992-es sematizmusban szerepel önálló plébániaként. Névtár 1992. 46–47. Az 1996-os és 1997-es névtárakban egyáltalán nem szerepel, az 1998-asban pedig filiaként tűnik fel. Névtár 1996. 65. és Névtár 1998. 18. Plébániából filiává történő átminő-sítésnek nincs nyoma. Ezt korrigálандó az 1999-es sematizmustól kezdődően a gyártelepi temp-

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

VÉL	= Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár
VÉL A/2	= Veszprémi Püspöki Levéltár, Litterae circulares
VÉL A/8	= Veszprémi Püspöki Levéltár, Visitationes canonicae
VÉL A/25	= Veszprémi Püspöki Levéltár, Acta scholarum
VÉL A/44	= Veszprémi Püspöki Levéltár, Acta dioecisana
VÉL A/47/1	= Veszprémi Püspöki Levéltár, Hitéleti jelentések
VÉL A/47/2	= Veszprémi Püspöki Levéltár, Hitéleti jelentések, Esperesi hivatal- vizsgálat

IRODALOM

- BÁNK 1960 = BÁNK József: A kánoni jog I. Budapest, 1960.
BÁNK 1962 = BÁNK József: A kánoni jog II. Budapest, 1962.
GÁRDONYI 2010 = GÁRDONYI Máté: Huszadik századi kihívások, pasztorációs útkeresés a veszprémi egyházmegyében. In: Megyetörténet. Egyház és igazgatástörténeti tanulmányok a veszprémi püspökség 1009. évi adománylevele tiszteletére. Szerk.: Hermann István, Karlinszky Balázs. Veszprém, 2010. 275–297. (A veszprémi egyházmegye múltjából 22. A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 22.)
HUDI 2007 = HUDI József (szerk.): Litér község története. Egy Balaton-felvidéki falu múltja és jelene. Litér, 2007.
MEZEI 2011 = 300 éves a vaszari népoktatás 1711–2011. Rövid iskolatörténet. Írta: Hudi József, Mészáros István. Szerk.: Mezei Zsolt. Vaszar, 2011.
Névtár 1938 = Schematismus cleri aliae diocesis Wesprimiensis ad Annum Jubilaei 1938. Wesprimii, 1938.
Névtár 1975 = A veszprémi egyházmegye papságának névtára 1975. Veszprém, 1975.
Névtár 1992 = A veszprémi egyházmegye névtára 1992. Veszprém, 1992.
Névtár 1996 = A veszprémi főegyházmegye névtára 1996. Veszprém, 1996.
Névtár 1998 = A veszprémi főegyházmegye névtára 1998. Veszprém, 1998.
Névtár 1999 = A veszprémi főegyházmegye névtára 1999. Veszprém, 1999.
PFEIFFER 1987 = PFEIFFER János: A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950). München, 1987. (Dissertationes Hungaricae ex historia ecclesiae VIII.)
SCHLEICHER 2007 = SCHLEICHER Vera: Nyaraló hívek, hívő nyaralók. Fürdőtelepi templomok és kápolnák a Balaton-parton 1. In: Népi vallásosság a Kárpát-medencében 7. Konferencia Sepsiszentgyörgyön 2005. szeptember. Szerk.: S. Laczkovits Emőke, Szőcsné Gazda Enikő. Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 2007. 405–418.

---

lom már Balatonfűzfő neve alatt szerepel, de már nem mint filia, hanem mint „Fűzfőgyártelepi templom”. Névtár 1999. 19.

SERÉDI 1944 = SERÉDI Jusztinián: A közömbösség. In: A Szent István Akadémia Értesítője 28 (1944) 1–10.

SZŐNYEG 2009 = SZŐNYEG János: Fejezetek Balatonfűzfő történetéből. Balatonfűzfő, 2009.

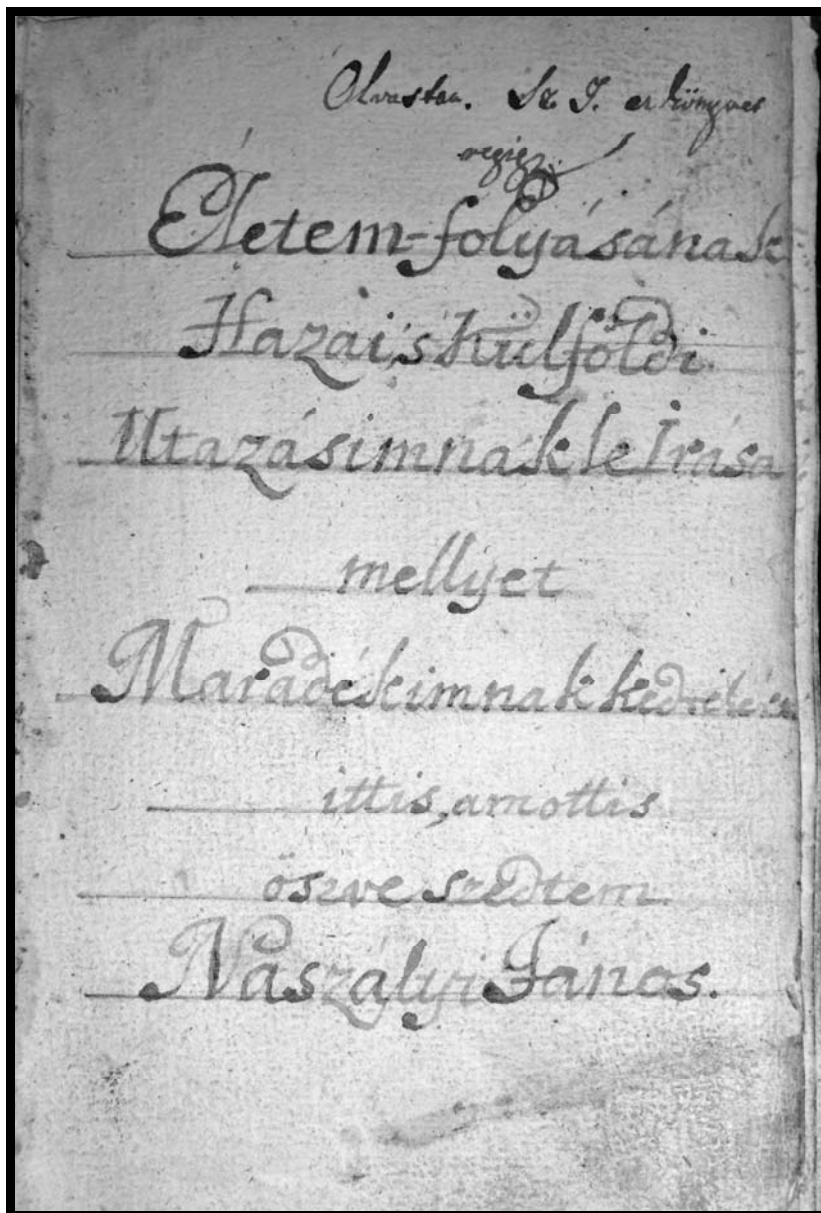
ÚMÉL = Új Magyar Életrajzi Lexikon. II. Főszerk.: Markó László. [Budapest,] 2001.

SUMMARY

BALÁZS KARLINSZKY

Roman Catholic parishes in Balatonfűzfő between the two world wars

Relying on the sources of the Veszprém Archiepiscopal and Cathedral Chapter Archives, the study investigates how the Roman Catholic parishes and parsonages in Balatonfűzfő were established. Organisation of the two parishes meant a culmination of two demands of different sources, yet of similar directions. The aim in case of Fürdőtelep [Fűzfő Baths] was the establishment of summer pastoration at Lake Balaton, which bishop Nándor Rott distinctively supported. The lake was the primary holiday destination for the middle class after the shock of Trianon, where providing pastoral service was an obvious duty of the episcopacy. On the one hand, the prime mover of the establishment of summer pastoration was a body of civil servants from the capital. On the other hand, in case of Gyártelep [Fűzfő Plants], both the central government and the episcopacy insisted on pastoral care – thus, to preserve the loyalty – of factory workers. Organisation of independent ecclesiastical units was accompanied with economic interferences. The neighbouring parsonage at Vörösberény was concerned with the ecclesiastical tax of Fűzfő, which had formerly belonged to it. Moreover, the factory management at Gyártelep, who provided a certain part of the salary of the local parson, objected the aspiration of parsons for a higher income – despite the fact that the salaries of parsons at plant areas throughout the country were higher than that of Fűzfő, which gave grounds for the priests' intentions. In the end solution of these problems was carried out by personal changes and administrative alterations.

Naszályi János önéletírásának első oldala

HUDI JÓZSEF

Naszályi János önéletírása¹

NASZÁLYI JÁNOS nem tartozik a dunántúli református egyházkerület közismert lelkészei közé. A pápai kollégium története csupán Naszályi Istvánról emlékezik meg, aki 1754–1756 között szentgáli prédikátor volt és fiát Sopronban taníttatta.² Szinnyei József életrajzgyűjteményében viszont szerepel rövid és hibás életrajza, amelyből megtudjuk, hogy 1760-ban (valójában 1759-ben) a Veszprém vármegyei Adorjánházán született, a szentkirályszabadjai algimnáziumban, majd Kecskeméten és Debrecenben tanult, s az utrechti egyetemen folytatta tanulmányait. 1791-ben hazatért; előbb Antalfán, majd Tótvázsonyban, 1807–1823 között Palotán volt lelkész. Palotán hunyt el 1823-ban (valójában 1825-ben).

Kitűnő képességei ellenére nem futott be egyházi karriert: egyházmegyei és egyházkerületi tanácsbírói tisztséget viselt, de nem választották meg esperesnek. Több költeménye és egyházi beszéde, valamint két önálló munkája jelent meg nyomtatásban: az „Amerika vagy az új világ feltalálásának története” (Veszprém, 1817) c. gyermekek számára írt tankönyve, továbbá a „Keresztényi szeretet” c. munkája (Veszprém, 1818.), amely a református és evangélikus egyház unióját szorgalmazó értekezés volt. Ágendája (1784) és több kézirat is fennmaradt.³

A Szinnyei által kellőképpen nem tisztázott hibás adatok tovább éltek a helytörténeti irodalomban, amely fenntartotta Naszályi emlékezetét. Szij Rezső református lelkész, művelődéstörténész 1960-ban megjelent Várpalota monográfiájában a XVIII. század szellemi életéről szóló fejezetben „Naszályi János uniói törekvései” alcímmel életének fő állomáshelyeit (Utrecht, Szentantalfa, Tótvázsony, Várpalota) említi, majd a protestáns felekezetek uniójáról szóló, fentebb már említett művét ismerteti. Bár a szerző kezdeményezését jószándékú, de reménytelen kísérletnek tartja, kiemeli, hogy „Naszályi a ma-

¹ Kéziratok kötetének címe: „Életem-folyásának hazai, ’s külföldi utazásimnak leírása, mellyet maradékimnak kedvekre ittis, amottis öszve szedtem Naszályi János.”

² TRÓCSÁNYI 1981. 78., 86.

³ SZINNYEI IX. 1903. 822–823.

ga protestáns uniós törekvéseivel kétségtelenül a felvilágosodás, sőt a racionalizmus irányát, tehát a haladást képviselte. Emelkedett szellemiségre vall e kérdésről szóló műve, mert nemcsak szóban és gyakorlatban adott példát egymás türelmes megértésére és megbecsülésére, könyvvel is iparkodott közreműködni e társadalmi rákfene gyógyításában.⁴

A következő évtizedekben szélesebb körben a Veszprém megye irodalmi hagyományait bemutató, négy kiadást is megért kézikönyv élte Naszályi kultúráját. Sajnos, újabb kiadásaiba nem kerültek be az új kutatási eredmények.⁵

Naszályi alábbiakban olvasható önéletrajzának első változatát 1787-ben Debrecenben „hányt vetett papirosra” írta latinul. Diákkori feljegyzései 1812 novemberében kerültek ismét a kezébe. Ekkor magyarra fordította és egy kis kötetbe másolta életrajzát és a külföldi utazásairól készített feljegyzéseit. Feljegyzéseit gyermekeinek szánta, hosszas kerülő úton most mégis nyilvánosságra kerülnek. Mielőtt erre sor kerülne, érdemes a kézirat kalandos útját végig követni.

1948-ban egyik jóbarátja Hatolkay Árpád református lelkésznek ajándékozta a kötetet, aki annak tartalmát 1974-ben az Irodalomtörténeti Közlemények című folyóiratban ismertette.⁶ A bőrkötéses kéziratos kötet Hatolkay Árpád hagyatékában maradt fenn. Felhasználásáért a lelkész lányának, dr. Kerék Józsefné Hatolkay Sára bajai lakosnak ezúton mondunk köszönetet.

A kézirat sorsának tisztázásához az ajándékozást rögzítő feljegyzésből kell kiindulnunk. Vasadi a következő sorokkal ajándékozta a kötetet a fiatal református lelkésznek: „Hatolkay Árpádnak, a lánglelkű fiatal Thimétheusnak szeretettel.

Budapest, 1948. ápr. 20.

Öreg bátyád
dr. Vasadi Balogh György”

Vasadi Balogh György tanár, író, nemzetgyűlési képviselő volt, aki 1882-ben született a Fejér vármegyei Gyúron, ahol édesapja református lelkész volt.⁷ Így bizonyosnak tűnik, hogy a politikus édesapjától kaphatta a naplót.

---

⁴ SZÍJ 1960. 232.

⁵ HARMATH-KATSÁNYI 1984.

⁶ HATOLKAY 1974.

⁷ Vasadi Balogh György 1882-ben született a Fejér megyei Gyúron. A református népiskolát szülőfalujában, a középiskolát a kunszentmiklósi, majd a kisújszállási református gimnázium-

A napló címoldalán egy másik kéztől származó bejegyzés is található: „Olvastam. Sz. J. ez könyvet végig.” – ami arra utal, hogy Naszályi művét többen is olvasták. Halála után több nemzedéken át vándorolt a kézirat, amíg a Vasadi Balogh családhoz ért.⁸ Annyi biztosan megállapítható, hogy a református értelmiség tagjai adták tovább egymásnak.

Naszályi önéletrajza most jelenik meg nyomtatásban először az eredeti kézirat felhasználásával.⁹ Hatolkay Árpád¹⁰ szalkszentmártoni lelkész már az 1970-es években tervezte kiadását, sőt, Naszályi életének megfilmesítését is szorgalmazta, de terveit nem tudta megvalósítani.¹¹

Nagy Lajos adorjánházi születésű, akkoriban Pápán lakó helytörténész 1977-ben „Naszályi János élete és munkái” címmel kéziratot összeállítást készített, amelyben a Hatolkay által őrzött kéziratot felhasználva közölte az útinapló és a kötet végén található „Erköltsi fontos mondások” szövegét, továbbá ismertette Naszályi életét és munkáit. A 4 példányban készült kézirat egy példányát 1977 júliusában a Dunántúli Református Egyházkerület Könyv-

---

ban végezte, az utóbbi helyen érettségizett 1900-ban. Tanulmányait a budapesti tudományegyetemen folytatta, ahol földrajz-történelem szakos középiskolai tanár és bölcsészdoktori oklevelet szerzett. 1905 őszétől másfél évig a mezőtúri református gimnáziumban tanított, majd állami státuszban Cegléden, Szegeden, majd a budapesti III. kerületi állami főgimnáziumban működött. 1914–1918 között a 69. gyalogezred szakasz-, majd századparancsnoka. 1918. márciusában mint egyetlen fiúörökös a 36. pótzászlóaljba osztották be és az ezred történetének megírásával bízták meg. 1919-ben vidéken tartózkodott. 1920-ban, 1922-ben a váli került kisközgyűlési képviselővé választották. A nemzetgyűlésben többször felszólalt a kisközgyűlés érdekei (pl. a szabad kereskedelem visszaállítása, a rekvirálás megszüntetése) mellett, de határozottan szót emelt a numerus clausus ellen is. Számos szépirodalmi és tudományos munkája, cikke, tanulmánya jelent meg. A Vértesaljai Református Egyházmegye világi jegyzői tisztségét is ellátta. Vö. VIDOR 1921. 155–156., BAJÁN 1922. 418–419.

⁸ Sz. J. = lehetséges, hogy Szikszay József veszprémi egyházmegyei lelképásztorról van szó, aki Makón (Csanád vm.) lelkészcsaládba született. Hódmezővásárhelyen, majd 1783–1789 között Debrecenben tanult. Ezután rövidebb ideig Bécsben tartózkodott, majd még 1789-ben Moha prédikátora lett. 1792-től Rátóton, 1802-től Felsőörsön, 1806-ban Tihanyban, 1807-ben Monoszlón szolgált. LEÍRÁS 1808. 177–178. Később Hajmáskéren működött, itt hunyt el 1821 áprilisában. Hajmáskéri lelkészként olvashatta a kéziratot.

⁹ Életrajza először a *Prédikátori Tárházban* jelent meg: LEÍRÁS 1808. 174–175. Először itt írták le tévesen születési évét (1760), innem vehették át mások.

¹⁰ Hatolkay Árpád (Bp., 1921. május 31. – Szalkszentmárton, 1981. december 11.) református lelkész. Iskoláit Budapesten végezte, teológiát 1939–1943 között tanult. Az egyetem bölcsész-tudományi karán 1945–1947 között művészettörténetet és esztétikát hallgatott és az abszolutóriumig jutott. 1943-tól több budapesti egyházközségben, 1950–1951-ben Fóton volt segédlelkész, 1960. március 1-től haláláig Szalkszentmártonban pedig lelképásztor. Versei, cikkei, tanulmányai többek közt az *Élet és Jövő*, az *Irodalomtörténeti Közlemények*, a *Református Gyülekezet*, a *Műemlékvédelem*, a *Reformátusok Lapja*, a *Családi Lap* és a *Református Egyház* hasábjain láttak napvilágot. Vö. MÁRTON 1982.

¹¹ Nagy Lajos helytörténész (Ajka, Béke u. 22.) szíves adatközlése.

tárának adományozta.¹² Vele egyidőben a Könczöl Imre szerkesztésében megjelenő *Várpalota* irodalmi szöveggyűjtemény Naszályi önéletrajzának részletét „Életem folyásának leírása” címmel, lábjegyzetek és forráshely-megjelölés nélkül közölte.¹³ Nem nehéz kitalálni, hogy Könczöl már a gépiratos kéziratot használta.

2002-ben Fábíán József (1761–1825) veszprémi egyházmegyei esperes életéről és munkásságáról megjelent kötetben Naszályi János 1799-ben készült, barátját és művét köszöntő versét olvashatta újra a nagyközönség.¹⁴

Naszályi életét és tevékenységét legújabbban Huszár Pál a várpalotai református egyházközség történetét taglaló munkájában érzékletesen mutatta be. Az „átlagon felül képzett lelkész” születési adatát annak önéletrajza nyomán korrigálta, a halálozási dátumot viszont rosszul adta meg, amikor azt állította, hogy a prédikátor 1824 áprilisában hunyt el.¹⁵

Az alábbiakban Naszályi önéletrajzát az eredeti kézirat alapján, de nem betűhíven, hanem a könnyebb érthetőség kedvéért az eredeti helyesírási sajátosságok megtartásával, a mai helyesírási szabályok szerinti tagolással közöljük. A hónapok nevét meghagytuk latinus formában (nagy kezdőbetűvel). Az értelmezést nehezítő hiányzó ékezeteket (pl. edes/édes) az átírás során kivetjük. A kiegészítéseket [...] jelöltük. A szöveget lábjegyzetekkel láttuk el.

---

¹² NAGY Lajos: Naszályi János élete és munkái. Kézirat, Pápa, 1977. = DREKK o.1255. (A továbbiakban: NAGY 1977) A kézirat 1. sz. példánya Nagy Lajos, a 2. sz. Hatolkay Árpád, a 3. sz. a pápai könyvtár, a 4. sz. Szalóky Károly egeraljai lakos, amatőr festőművész tulajdonába került.

¹³ KÖNCZÖL 1977. 154–157.

¹⁴ HUDI 2002a. 38–39. Az „E’ könyv kiadójához” c. vers eredetileg FÁBÍÁN József „Természeti historia a’ gyermekeknek” című, 1799-ben Veszprémben megjelent tankönyvének elején látott napvilágot.

¹⁵ HUSZÁR 2009. 64., 72., 76–89. Hatolkay kutatásaiból tudjuk, hogy Naszályi János életének 66. évében, 1825. április 17-én halt meg. Vö. NAGY 1977. 2.

EMLÉKEZET OKÁÉRT. Én, Naszályi János, Kristus urunk születésétől számoltatott 1759 esztendőben, Februarius hónap 25.dikén, Mátyás napján Wesp-rém vármegyében lévő Adorján¹⁶ nevű kisdud helységben kezdetem látni a' napnak világát, eredetemet vévén tisztességes szüléktől, ugymint Naszályi Jánostól, akkor a' nevezett Adorján helység iskolájának a' rectorától, és N.[emes] Csernák Ersébeth édes anyámtól.¹⁷

Mihelyt azt az időt értem, mellyben a' gyermeki elme alkalmasnak tettek a' tudományok által lehető palléroztatásra, a' szorgos szülei gond semmit el nem mulatott annak tökéletesítésére el követni. Mert a' tudományok első betűit már maga édes atyám el kezdette bé tsepegtetni elmémbe 1766dik esztendőben, midőn Pétselen¹⁸ iskola tanítói hivatalt viselt példás hűséggel és serenységgel. Majd 1769dik esztendőben ugyan az által vitettem abban az időben az egész Dunán innét lévő részen leg híresebb, és valósággal leg jobb Sz.[ent] Király Szabadjai¹⁹ iskolába, a' holott amaz egész Magyar Országban legszorgalmatossabb iskolamesternek, Nagy Ferentznek²⁰ hathatos tanításából egy esztendőnek el forgása alatt szembetűnő épületet vettem a' grammatikai tanulásokban. Onnét 3madik esztendőben, azaz 1772dikben a' debreczeni reformátusok collégiumába küldtettem, de a' hol minekutánna tsak éppen 8 hónapokat töltöttem volna, rész szerént a' grammátika, rész szerént a' syntaktika classisokban Szabó József, és Gál András praeceptoraim²¹ okos tanítások alatt, sanyarú sorsomat és szegénységem súlyát tovább nem türhet-

¹⁶ A helyi szóhasználatban Adorján, hivatalosan Adorjánháza: reformátusok lakta nemes kisközség Veszprém megyében, születésekor a felső (a későbbi pápai) járásban. A vele szinte egybeépült nemes községgel, Egeraljával alkotott egy anyaegyházat, melyhez 1774-ben 524 református tartozott. HUDI 2002b. 294–295.

¹⁷ Naszályi János 1759–1760 között volt Adorjánházán tanító. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009. 116. (A kötet csak 1760-at említ, de az önéletrészt ezt kiegészíti.)

¹⁸ Naszályi János pécselyi (Zala vm.) 1766. évi tanítóságát sem a falutörténet, sem az adattár nem említi, így új adatnak számít. VERESS 1993. 132–133., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009. 522. – Könczöl és nyomában Huszár Pál tévesen *Pécelre* teszi az édesapa tanítói működését. Vö. KÖNCZÖL 1977. 154., HUSZÁR 2009. 78.

¹⁹ Szentkirályszabadja nemes (kurialista) község Veszprém szomszédságában, ahol kisközségi iskola működött. 1774-ben 1227 református, 68 katolikus és 3 evangélikus lakosa volt. HUDI 2002b. 477. A XVIII. század második felében algimnázium (grammatikai iskola) működött a községben. HUDI 2009. 78.

²⁰ Nagy Ferenc 1743–1775 között tanított Szentkirályszabadján. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009. 722.

²¹ praeceptor (latin) = tanító; a kollégiumi köztanítókat az akadémiumi tagozaton tanuló jó képességű hallgatók közül választották ki

vén, kéntelenítettem szüleim házokhoz Solyba²² szomoruan vissza térni. A' kik, né hogy a' tanulástol idegenedném, kevés időt engedvén az ot[t]honi lételre, 1773^{dikban} a' szentgáli²³ hires nevezetes oskolába siettek küldeni, a' hol Erős Josef²⁴ derék oskola rector tanításából egy esztendő alatt sebes lépést tettem a' tanulásban.

Azt követő 1774^{dik} esztendőben említett tanitomnak testimoniuma²⁵ mellett küldtettem a' ketskeméti feles számú oda való, és külföldi tanulókkal tellyes és virágzó oskolába, a' holott nem tsak hasonlithatatlan professoromat, hanem szüléim helyett valóba másik édes atyámra²⁶ találtam ama nagy tudományu, valóba tiszteletre méltó ferfiuban, Pap Mihály²⁷ uramba, a' ki rendkívül való modon, egyben az oskolának rendes alumnusai²⁸ között rendelte ki lakásomat, 's tápláltatásomat. A' holott szegény sorsu szüleimnek minden közbe jöhető segedelmek nélkül ingyen és a' meg elégedésig betsülettel tápláltattam, míg nem 1775^{dikben} azon oskolának subscriptus²⁹, és togatus deákjainak számok közzé bé vettem, és az ecclesiának nagy erdemű gondviselőinek kegyes jóltévőségekből ugyan fenn tisztelt T. T.³⁰ Pap Mihály urnak közbenjárása által /:kinek sok rendbéli jótéteményeit hálaadó szívvel tisztelni soha meg nem szünöm, és hogy már az ő meg hidegedett hamva[i] is csendessen nyugodjanak, kívánom:/ oskolai hosszú szokásban lévő ruhával vagy togával³¹ meg ajándékoztattam. Majd az azt követő 1776^{dik} esztendőben a' Kis Kunságban lévő Latzk házi³² ecclésiának kisebb fiui oskolájában pre-

²² Soly kisközség Veszprém megyében, Veszprém vonzáskörzetében, a heinrichai ciszterciata apátság birtoka, amely 1748-ban a lelkészt kiűzte, csak tanító tartását engedélyezte. 1774-ben 224 református, 89 katolikus lakott a községben. HUDI 2002. 491–492.

²³ Szentgál területiális nemesek, királyi vadászok lakta helység Veszprém megyében, a Bakonyban. 1774-ben 1565 református lakott a községben, akik anyaegyházat tartottak fenn. HUDI 2002b. 512.

²⁴ Erős (Eröss) József Tabajdon született, számítógépes adattárunk szerint 1775–1777 között (az önéletrajz szerint már 1773-tól) Szentgálon tanított, 1777-ben lelkésznek szentelték fel. 1777–1784 között Pata, 1785–1800 között Mezőcsokonya, 1811–1818 között ismét Pata helységekben szolgát, 1818-ban nyugalomba vonult, 1826-ban meghalt.

²⁵ testimonium (latin) = bizonyítvány

²⁶ A régi helyesírásban az is szócskát egybeírták az előtti álló szóval.

²⁷ Pap Mihály kecskeméti tanár életrajzát nem ismerjük.

²⁸ alumnus (latin) = ösztöndíjas

²⁹ subscriptus deák (latin-magyar) = aláíró deák; tudniillik az iskolai törvényeket aláíró, akadémiai tagozatba lépő diák, aki reverendát (tógát) viselhetett

³⁰ Tiszteletes Tudós

³¹ hosszú tóga = reverenda

³² Laczháza (Kiskunlacháza) többségében reformátusok lakta mezőváros a Kiskunságban, Pesttől délre 4 mérföldre a Duna mellett.

ceptori hivatalt vállaltam, a' mellyet egy esztendeig tőlem telhetőségemmel és szorgalmatossággal folytatván, sokaknak különös szereteteket meg nyertem: a' kik között különösen ditsekedhetem azon ecclesiának akkori I.[elki] pásztorának, apolloi ékes szóllású predikatorának' T. T. Rozgonyi György³³ uramnak hozzám még azután sok idő mulvais meg mutatott jószívűségével. Ottan a' tudományoknak további folytatására meg kívántató költséggel fel segítettvén valamennyire, ismét a' ketskeméti oskolába vissza tértem és ott egy egész esztendeig T. T. Milesz Josef³⁴ uramat, az oskolának addig néhai T. T. Pap Mihály uram helyébe vitetett rectorát, és professorát, meg lehető haszonnal halgattam.

E' szerént ki kelvén a' ketskeméti iskola porából 1778^{dikban} Sz.[ent] György napján, kemény examináltatás³⁵ után a' debreczeni nemes collegium törvényei alá irtam³⁶, és annak két hosszú ujjas fekete palástyát, az akkori deákok uniformissát fel öltöttem, szállásomat, 's lakásomat a' XXIX^{dik} házban nyertem. A' hol oskolai futásomnak első esztendejében a' metafizikában Mindszenti Sámuel³⁷ ritka tudományú férfiunak presidiuma³⁸ alatt, kivált a' mathezisbe derék előmenetelt vettem a' nagy auditoriumban.³⁹

Második esztendőben kemény cenzura után a' filozofiai és historiai tudományaira promoveáltatván⁴⁰, T. Hatvani István⁴¹, a' filozofiának és mathezis-

³³ Rozgonyi György 1774. április 25-től 1816. szeptember 14-ig szolgált. = Református Egyházközség, Kiskunlacháza [http://www.kiskunlachaza.hu - letöltés: 2011. augusztus 09.]

³⁴ Milesz József (1758–1793) a kecskeméti, majd a debreceni református kollégium tanára, orvosdoktor; az 1792. évi debreceni iskolai törvények egyik kidolgozója. BARCZA 1988. 127., 615.

³⁵ examináltatás (latinból) = vizsgáztatás

³⁶ A kollégiumi törvénykönyvre felesküdt hallgatók az eskütételkor beírták nevüket a kötetbe.

³⁷ Mindszenty Sámuel Püspökladányban (Bihar vm.) született, 1769-től a debreceni református kollégium felső tagozatán tanult, 1779. szeptember 18-tól 1780. március 11-ig főiskolai senior volt. 1780-ban Svájcban, a berni egyetemen folytatta tanulmányait. 1783-ban révkomáromi lelkésznek választották. 1796-ban a pozsonyi országgyűlési református lelkész, Péczely József lelkész társaság tagja volt. 55 évesen, 1806. november 5-én hunyt el Révkomáromban.

³⁸ presidium (latin) = oltalom

³⁹ auditorium (latin) = előadóterem, tanterem

⁴⁰ promoveáltatván (latinból) = előléptetvén

⁴¹ Hatvani István (1718–1786) rimaszombati születésű teológiai és orvosdoktor, természettudós, író, „az utolsó polihisztort testesítette meg Debrecenben”, ahol 1748-tól tanított. 1786-ban lemondott, még ebben az évben elhunyt. ZOVÁNYI 1977. 243–244., TÓTH 1988. 101–108., 126–127. Temetésekor, 1786. november 18-án Naszályi János, a poétai osztály praeceptor a versben búcsúztatta, melynek részletét idézi a kollégiumtörténet (TÓTH 1988. 107.).

nek; ismét T. nagy tudományú Sinai Miklós⁴² a historiának 's a' deák, a' görög ékessen szollásnak professorának tanításaikat jó haszonnal halgattam 2 esztendeig a' kis auditoriumban, a' hol a' filozofiai, matematikai és historiai tudományokat el végezvén 1781^{dikben} szoros censura után a' szent theológiának hallására kedveltető ékessen szóllással elő adásából szemlátomást gyarapodtam. A' kik áldottak legyenek mennyen és a' földön.

Oskolai futásomnak ötödik esztendejében 1782. [évben] az aritmetikában prézessé⁴³ tétetvén, a' 2. esztendős deákok közül egynéhányat tehetségem szerént tanítgattam. Ugyan azon esztendőnek téli szakaszában ugyan azon 2. esztendős deákoknak, mint prézes a' kosmológiát elő olvastam.

Oskolai futásomnak hatodik esztendejében 1783^{dikban} néhány 3. esztendős deákoknak a' naturalis theológiában prezesekké tetetődtem. O.[skolai] f.[utásomnak] hetedik esztendejében 1784^{dikben} mint prézes néhány 4. esztendős deákokat a' sidó nyelv tanulásának kezdetében gyakoroltam, 's nékik a' sidó grammatikában jó előmenetellel magyaráztam.

Oskolai futásomnak nyoltzadik esztendejében 1785. Aprilisnak 2^{dik} napján dél előtt negyed napig töltött szoros cenzura után minden primarius deákoknak meg egyező voxokkal a' primariusi tisztségre fel esküdtettem.⁴⁴ Ugyan azon esztendőben Junius hónapban némelly 4. esztendős deákokat a' sz.[ent] nyelvnek tanulásában gyakoroltam, 's őket szintén a' sidó Bibliának fordításáig vittem. Ugyan azon esztendőben November hónapban 30 deákoknak a' teológiában prezesekké tetetődtem, 's abban őket disputálások által tanítottam.

Oskolai futásomnak kilentzedik esztendejében 1786^{dikban} a' poëtika clas-sisban minden professoroknak meg egyezésekből preceptorrá rendeltettem, a' hol egy esztendő el forgása alatt a poëtikai tudománynak minden részeiben, magam külömben csekély poëta lévén, tanítványimat sokra vittem, a' mint

---

⁴² Sinai Miklós (1730–1808) hajdúbagosi születésű debreceni professzor, 1760-tól a történelem és klasszikus irodalom európai látókörű és felkészültségű tanára. 1791-ben a lelkészek tiszántúli püspökké választották, de ebbe a világiak nem nyugodtak bele, s püspökségétől és tanári állásától is megfosztották. Ezután hosszú per kerekedett, melynek eredményeképpen a Helytartótanács 1803-ban elrendelte nyugdíjaztatását. 1804-ben az egyházkerület 200 forint kegydíjat állapított meg számára. ZOVÁNYI 1977. 545–546., TÓTH 1988. 108–

⁴³ prézes, praeses (latin) = elnök; a jó tanulók közül kiválasztott elülülő, aki a kisebbeket tanította (köztanító, azaz publicus praeceptor volt)

⁴⁴ A diákokat tanulmányi eredményeik és magatartásuk alapján ragsorolták, a primáriusok az elsőrendűek voltak. – Sárospatakon pl. a legelső 12 tartozott a primáriusok, a legelső 30 a gregáriusok közé. Vö. UGRAI 2003. 218.

kétszeri exameneimben arról minden halgatók közönségessen vallást tettek. Preceptori hivatalomat végeztem 1787^{ben} a' collégium kántorainak preze-sekké⁴⁵, 's egyszersmind a' collegiumnak esztendei rendes cenzorává⁴⁶ tété-tődtem, a' mellyek közzül az elsőbb hivatalt oskolai futásomnak szinte végeig, több terhes hivatalaim közöttis fenn tartottam, 's meg mondhatatlan gyö-nyörüséggel folytattam.

Ugyan azon esztendőben October hónapban vicebibliotékáriussá⁴⁷ nevez-tettem a' bibliotéka prefectusa⁴⁸ T. T. Sinai Miklos uram által, de mindjárt 4^{dik} hónapban, azaz 4^{dik} Februariusban a' midön egyszersmind surrogatus contra-scribává⁴⁹ is lettem, rendes, vagy első bibliotékáriussá tétetődtem, melly hiva-talomat minden más hivatalaimnak le tetele utánis szinte deákságomnak végeig folytatni köteleztetem, a' mit ugyanis tetemes kárvallásommalis kel-lett tselekedni. A' rajtam meg tsoportozott hivatalok miatt nem érkezvén mindenre úgy vigyázni, a' mit kellett volna, mert 1788^{dik} esztendőben Mar-tiusnak 21^{dik} napján a' nagy auditoriumba fel gyülekezett egész deáki ifjúság meg egyező voxok által a' seniori⁵⁰ leg főbb hivatalra választattam, 's ugyan arra már akkor első professor T. T. Sinai Miklos uram által egy peroratio⁵¹ elmondása után fel szenteltetem. Mindjárt seniorságomnak elején néhai bol-dog emlékezetű professor T. és Tek. Hatvani István uramnak 1000 forintokból álló fundatiója szerént három között elsőnek egy dissertatzióinak írására két heti terminus alatt ki neveztettem *A' halottaknak feltámadásokról és a' fel-támadandó tis'teknek leendő minémüségekről 's tulajdonságokról* 42 forint jutalomnak feltétele alatt. A' melly summa T. T. professor uraméknak ítéletek szerént nékem a' cassából mindjárt ki adódott.

Mitsoda szelidséggel, 's nyájassággal folytattam légyen seniori terhes hiva-talomat, meg mutatta az egész tanuló ifjúságnak meg elégedése 's szeretete.⁵² Nagy gondott tartottam a' collégium épületeireis, annak minden romladozá-

⁴⁵ Kántorok: éneklő diákok, a kollégiumi énekhar (a „kántor diákok kórusa”) tagjai, ezek vezetője, felügyelője a praeses. FEKETE 1988. 756–758.

⁴⁶ cenzor (latin) = a kollégiumi diákönkormányzat választott tisztségviselője, aki a kintlakó diákokat felügyelte. TÓTH 1988. 130.

⁴⁷ vicebibliotékárius (latinból) = alkönyvtáros

⁴⁸ bibliotéka prefectusa (latinból) = könyvtárigazgató

⁴⁹ surrogatus contrascriba (latin) = helyettes ellenőr

⁵⁰ senior (latin) = a diákönkormányzat vezetője

⁵¹ peroratio (latin) = záróbeszéd

⁵² Naszályi seniori tevékenységét némileg eltúlozza, hiszen a senior bármilyen érdemi – kollégiumi költségvetést érintő – intézkedést csak a kollégium vezetésének engedélyével, jóvá-hagyásával tehetett.

sait meg tiltvánis, helyre hozattam 's meg építtettem. Addig szokásban volt sok rendeletlenségeket a' collegiumba helyre hoztam, 's jó rendtartásokat fel állítottam, mellyeknek némely nyomai, és maradványi még mais fen[n] vagynak, mikor ezeket irom 1812-ben.

* * *

Utazásomnak kezdését 's folytatását lásd ezen két tiszta levél után, a' 25^{dik} levélen kezdvén.⁵³

Jegyzés. Ezen életem folyásának le írását még a' debreczeni collegiumban 1787^{ben} bibliotékárius koromban kezdettem és eddig a datumig deákul irtam tsak valami hányt vetett papirosra, a' melly itt Palotán kezembe akadván, e' folyó 1812^{dik} esztendőben November hónapban azt magyarra fordítva és végig folytatva, ide maradékim kedvekért által irtam, semmi más egyéb tekintetre nem figyelmeztvén.

RÖVIDÍTÉSEK

AP	= Acta Papensia
DREKK	= Dunántúli Református Egyházkerület Könyvtárának Kézirattára
DREL	= Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára
ItK	= Irodalomtörténeti Közlemények
MP	= Magyar Pedagógia
PT	= Prédikátori Tárház

IRODALOM

- BAJÁN 1922 = Parlamenti almanach 1922–1927. évi nemzetgyűlésre. (Sturm-féle országgyűlési almanach.) Szerk.: Baján Gyula. Bp., 1922.
- BARCZA 1988 = BARCZA József (szerk.): A debreceni református kollégium története. Bp., 1988.
- FEKETE 1988 = FEKETE Csaba: A kollégiumi énekkar történetének rövid áttekintése. = BARCZA 1988. 753–775.
- HARMATH-KATSÁNYI 1984 = HARMATH István–KATSÁNYI Sándor: Veszprém megye irodalmi hagyományai. Negyedik, bővített kiadás. Veszprém, 1984. (Horizont Közművelődési Kiskönyvtár 10.)
- HATOLKAY 1974 = HATOLKAY Árpád: Naszályi János peregrinációs naplója (1788–1790). = ItK 78 (1974) 2. füzet, 221–224.

---

⁵³ A napló 23–24. oldalát üresen hagyta, a feljegyzéseket a 25. oldalon folytatta.

- HUDI 2002a = HUDI József: Fábián-életrajv. Fábián József (1761–1825) református esperes pályafutása. Pápa, 2002. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések 4.)
- HUDI 2002b = HUDI József et al.: Dunántúli egyházleírások a XVIII. századból. A Dunántúli Református Egyházkerület 1774-ben. Pápa, 2002. A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések 5.
- HUDI 2009 = HUDI József: Könyv és társadalom. Könyvkultúra és művelődés a XVIII–XIX. századi Veszprém megyében. Bp., 2009. (Nemzeti Téka/Bibliotheca Nationalis Hungariae)
- HUSZÁR 2009 = HUSZÁR Pál: A Várpalotai Református Egyházköztség története a kezdetektől napjainkig. Pápa, 2009. (Pápai Eperfa Könyvek 19.)
- ILA–KOVACSICS 1964 = ILA Bálint–KOVACSICS József: Veszprém megye helytörténeti lexikona. Bp., 1964.
- KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009 = A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai I. 1526–1760. Szerk.: Köblös József, Kránitz Zolt. Pápa, 2009. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések 10.)
- KÖNCZÖL 1977 = KÖNCZÖL Imre: Várpalota irodalmi kistükré. (Olvasókönyv). Várpalota, 1977. (Várpalotai helytörténeti publikációk)
- LEÍRÁS 1808 = A' Dunántuúl lévő Helv. Conf. tartó f. t. Superintendentia Világi és Papi Igazgatóinak 's Lelki Tanítóinak 1807-dik esztendőbéli leírása. = PT 1808. III. 160–192.
- MÁRTON 1982 = MÁRTON István: Hatolkay Árpád. = Református Egyház, 34 (1982) 2. sz. 40.
- SZÍJ 1960 = SZÍJ Rezső: Várpalota. Fejezetek a város történetéből. Bp., 1960. (Gondolat Kiadó – Magyar Világ)
- SZINNYEI 1891–1914 = SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. I–XIV. Bp., 1891–1914.
- TÓTH 1988 = TÓTH Béla: A kollégium története a XVIII. században. = BARCZA 1988. 66–150.
- TRÓCSÁNYI 1981 = TRÓCSÁNYI Zsolt (szerk.): A pápai kollégium története. Bp., 1981.
- UGRAI 2003 = UGRAI János: Egy páratlan forrás oktatástörténeti tanulságai. – Református lelkesi életrajzok elemzése 1807-ből. = MP 103 (2003) 3. sz. 211–228.
- VERESS 1993 = VERESS D. Csaba: A három Pécsely története. A község története a magyar honfoglalástól napjainkig. H. n., é. n. [Veszprém, 1993] (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 9.)
- VIDOR 1921 = Nemzetgyűlési almanach 1920–1922. A nemzetgyűlés tagjainak életrajzi adatai. Szerk.: Vidor Gyula. Bp., 1921.

A pápai evangélikus templom főhomlokzata

HUDI JÓZSEF

Voyta Adolf visszaemlékezései II.

Voyta Adolf pápai építőmester előző számunkban közzétett visszaemlékezéseinek első része gyermek- és ifjúkorát tekintette át: a pápai, győri, bécsi éveket és londoni tartózkodásának időszakát. Hősünk 1860-ban tért vissza Páparra, ahol kiváltotta iparendélyét és megkezdte építőmesteri működését. Fogadtatása nem volt éppen barátságos.

PÁLYAKEZDÉS: CSALÁDALAPÍTÁS, ÜZLETI VÁLLALKOZÁSOK

Pápara jókor reggel érkezünk. A Tiroi vendéglő¹ előtt leszálltam, hogy mindjárt a gőzfürdőbe mehessek. A gőzfürdőben az egyik pamlagon fekvő Timár Elek ügyvédet láttam, ki azt kérdezte, hogy szabadon járok-e. Tréfásan vettem, de ő úgy mondta, hogy nem tréfa, engem már kerestek a zsandárok!²

– Itt már napok óta tudták, hogy jön!

Megfürödtem, hazamentem, és atyámat az íróasztalánál ülve találtam. Mikor beléptem, ő félre fordulva reám rivalgott (szép fogadtatás), hogy miket csináltam én Londonban, a járásbíróság már meghagyta itthon, amint megjös[s]z, azonnal jelentkezél ott.

– Azt ajánlom, ha vannak nálad compromittáló³ iratok vagy nyomtatványok, dugd el valahová, vagy legjobb, ha elégeted.

Tudva azt, hogy sem[m]it sem csináltam, léleknyugalommal mentem én a járásbírószághoz a vármegye házában,⁴ de elébb minden iratot, újságokat a padláson eldugtam.

---

¹ Az Esterházy-uradalom 1790 körül copf stílusban épült emeletes *Tiroi* nevű vendéglője a Felsővárosban, a Főtér közelében, a Győrrre és Kiscell–Sárvárra vezető út kereszteződésében áll. Az 1930-as években a Török Bálint u. 2. sz., az 1980-as években Győri (2011-ben Szent István) út 14. sz. alatti épületet 1945 előtt uradalmi bérház, illetve vadászház céljára használták. Az 1980-as évek végén az épületben magánlakások voltak. HORVÁTH–TÓTH 1936. 114., NÉMETH–SZABÓ 1989. 107. Az épületben 2011-ben is magánlakások találhatók.

² A csendőrséget az 1850. január 8-án kiadott ideiglenes törvény értelmében szervezték meg Magyarországon. Vö. BENDA 1983. III. 703.

³ compromittáló (latinból) = gyanúba keverő

⁴ A pápai vármegyeház 1824-ben épült, ma a Fő u. 17. szám alatt található.

Jelentkeztem egy Füzes Sándor nevű bírónál.

– Hát kérem, Sopronból⁵ azt a parancsot kaptuk, hogy hallgassuk ki Önt amint hazaér, hogy miért volt kint Angliában, kikkel érintkezett, s a t[öbbsi].

Én elmondtam az igazságot, és azt mondtam: Rónay Jácintot⁶ kivéve más-sal nem találkoztam, eh[h]ez ajánló levelem volt Füssy Tamás⁷ igazgató úrtól.

– Jaj, kérem, ne keverje bele ezt [a] nagyon tiszteletre méltó urat! Tudja, ezek a németek érzik vesztüket, még a haraszt zörgésétől is félnek.

S aztán azt a tanácsot adta, hogy vallomásomat írjam ki, de úgy, hogy Füssy ne legyen compromittálva.⁸

A protoculumban⁹ azt mondtam, hogy Londonban járatos voltam egy Philip [...] King könyvárossal, és több[ször voltam]¹¹ a boltjában, egyszer ott találtam többek közt egy urat, kit mint Mr. Rónayt megismertettem velem. „Így ismertem meg Rónayt.”

Ezt az egész esetet rögtön megírtam Kingnek, mire furduló postán kaptam King levelét, hogy nagyon sajnálja, hogy [a] boltjában megismertetett Rónayval. Aztán kezdte pocskolni¹² a gyalázatos osztrák uralmat s a t[öbbsi].

King okosan írt, hogy rajtam segítsen. Ezzel a levéllel bementem a bíróhoz, aki azt mondta, hogy ezzel nem tud mit csinálni, legjobb lesz, fordítsam le valakivel. Tudtam, hogy Csepely Sándor¹³ collegiumi jogtanár ért an-

---

⁵ Pápa város, illetve Veszprém vármegye az abszolutizmus kezdetén, 1849. szeptemberétől a székesfehérvári, 1851-től a soproni kormánykerülethez tartozott. SASHEGYI 1984. 135–136., 209.

⁶ Rónay (Leitzinger) Jácint János (1814–1889) székesfehérvári születésű bencés szerzetes, tanár, 1867-től az Akadémia rendes tagja. 1848-ban a győri nemzetőrség lelkesze, 1849-ben papi biztos, 1850–1866 között Londonban élt. 1866 őszén hazatért. 1871-től Rudolf trónörökös, 1875-től Mária Valéria főhercegnő nevelője volt. 1885-ben 10 példányban kinyomtatott, illetve kéziratban fennmaradt, és Pannonhalmán őrzött naplója fontos kortörténeti dokumentum. SZINYI-NYEI 1906. XI. 1148–1155.

⁷ Füssy (Fuchs) Tamás Alajos (1825–1903) bencés szerzetes, középiskolai magyar, német és történelemtanár. Zimonyban született, középiskoláit Újvidéken és Baján végezte. 1841-ben lépett a bencés rendbe, 1849-ben szentelték pappá. 1848–1855 között tanított Pápán, ahol 1855–1864 között a gimnázium igazgatója volt. 1864–1889 között a Szent István Társulat igazgatójaként tevékenykedett. Pápán tanártársaival 1858-ban indította az *Ifjusági Plutarch* c. ifjúsági ismeretterjesztő könyvsorozatot, szerkesztette a *Szünórák* c. irodalmi antológiát (1861–1864). GAÁL 1987. 49–54.

⁸ compromittálva (latinból) = gyanúba keverve

⁹ helyesen: protocollum (latin) = jegyzőkönyv

¹⁰ A kézirat jobb sarka kiszakadt, szöveghiányos.

¹¹ A kézirat jobb sarka kiszakadt, szöveghiányos.

¹² Értsd: pocskondiázni

¹³ Csepely Sándor (1828–1894) somogyi születésű ügyvéd, költő, tanár. A gimnáziumot Gyöngyösön és Csurgón végezte, felsőbb tanulmányait Sopronban és Pápán folytatta. 1851–1861 között kollégiumi tanár, költészetet, szónoklatot, magyar, latin és görög irodalmat tanított.

golul. Kértem, hogy King levelének elejét fordítsa le és neve aláírásával adja át nekem a fordítást.

Az iratokat átadtam a bírónak, ki azokat felküldte Sopronba, nekem pedig azt a tanácsot adta, hogy kerüljek minden nyilvános helyet, mert sok a kém.

Ezt a tanácsot megfogadtam, és csak a bencésekhez¹⁴ jártam. Ott nagy szeretettel fogadtak. Füssy igazgatón kívül legtöbbet a velem majdnem egykorú Vaszary Kolossal¹⁵ érintkeztem. Ő egy végtelen kedves, és jókedvű fiatalember [volt], szerette a tréfát, szeretett a refectoriumban¹⁶ ferblizni¹⁷ a vendégekkel.

Egyszer vasárnap délután ferbliztek a többi közt dr. Makara bácsival,¹⁸ aki a rendháznak orvosa volt. Kolos elvesztette a pénzét, és elővette ezüst burnót szelencéjét és elárverezte. A legtöbbet ígérő Makara doktor volt 10 forinttal. Kolos átadta neki azzal, hogy ha majd primás lesz, visszaváltja. Hát ez nem következett be. Majd annak a helyén megírom, hogy mikor kérdeztem, hogyan lett ily magas állása, meg fogom írni híven, szóról szóra.

1856–1861 között a Képzőtársulat elnöki tisztségét is betöltötte. 1861-ben Veszprém vármegye jegyzője, 1862-től Pesten a földhitelintézet ügyvédje lett. Tárcákat, verseket és neveléstani értekezéseket írt a vidéki és fővárosi lapokba. Pápai éve alatt a Győri Közlöny rendes munkatársa volt. Két angol regény mellett angolból George Byron (1788–1857) és Thomas Moore (1779–1852), franciából Victor Hugo (1802–1885) és Alfred de Musset (1810–1857), németből pedig Heinrich Heine (1797–1856) verseit fordította magyarra. SZINNYEI 1893. II. 273–274., VARGA 1988. 111.

¹⁴ értsd: a bencés rendházba

¹⁵ Vaszary Kolos Ferenc (1832–1915) keszthelyi születésű bencés szerzetes, tanár. 1855-ben szentelték pappá. 1856–1861 között tanított Pápán. 1885-től pannonhalmi főapát, 1891-től esztergomi érsek, 1893-tól hercegprimás. 1894-től a tudományos akadémia igazgatósági tagja. Gyenge egészsége miatt a telet budavári, a nyarat balatonfüredi palotájában szokta tölteni. Történelem tankönyvei, egyházi beszédei jelentek meg nyomtatásban. Pápa városa 1891-ben díszpolgári oklevéllel tüntette ki. SZINNYEI 1914. XIV. 993–996., VARGA 1988. 538., H. SZABÓ 1998. 9., 48–66.

¹⁶ refectorium (latin) = ebédlő (a bencés rendházban)

¹⁷ ferblizni (németből) = kártyázni; magyar kártyával játszották, nagyobb összeget lehetett veszteni vele

¹⁸ Dr. Makara György (Krotino, 1823 – Pápa, 1893. júl. 18.) pápai katolikus orvos, 1883. december 17–18-án tartott tisztújításon a pápai járás orvosává választották, egyúttal báró Fiáth Ferenc főispán Veszprém vármegye tiszteletbeli főorvosává nevezte ki. 1893. július 18-án hunyt el, másnap a Kálvária temetőbe temették. Igazgatója volt a Pápai Téboldának, tagja a városi képviselőtestületnek (egyben elnöke a Közegészségügyi Bizottságnak), tagja a megyegyűlésnek és a Veszprém Vármegyei Közegészségügyi Bizottságnak. Alapító tagja a Pápai Ismeretterjesztő Egyletnek (1874), továbbá a Pápai Kertészeti Társulatnak (1874). Szívesen foglalkozott szőlészettel-borászattal, 1874-ben pl. 8 fajjal szerepelt a helyi kiállításon. Mindenkor a közjó szolgálatát tartotta szem előtt, a szegényeket ingyen gyógyította, ezért közmegbecsülésnek örvendett. Városszerte „jó Makara bácsi”-nak nevezték. N. N.: Tisztújító közgyűlés. = PL 10 (1883) 53. sz. (december 23.) 205–206., N. N.: Makara György. = PL 3 (1893.) 30. sz. (július 23.) 2–3., VARGA 1988. 327.

Most folytatom a politikai eseményeket. Amikor már kifelé állt Austria dolga, egyszerre az egész országban magyarban¹⁹ jártak a férfiak, as[s]zonyok és gyerekek. Mindenki bizton várta Garibaldi segítségét. Ekkor azonban a bécsiek fejükhöz kaptak, és csakhamar egy manifesztum jelent meg, mely szerint Ferenc József a magyarokkal ki akar békülni, és alkotmányosan kormányozni; egyben elrendelte a vármegyén és [a] városban az 1848. törvény szerint a tisztviselők megválasztását. No, volt öröm, az volt a felkiáltás: 1860 – amit vártunk, megvan! Ezzel aztán végleg elmaradt a Garibaldi-féle felszabadítás.²⁰

De jött 1861. Szomorú év! Ferenc József politikája győzött, és így tartotta meg a szavát az új alkotmány, amit Bécsben kotyvasztottak, hogy az összes austriai népek, tehát a magyar nép is, egy parlamentben – a bécsi Reichsrathban²¹ – jöjjenek ö[s]sze s a t. Az ö[s]sze jött magyar képviselőházban erre a gyalázatosságra olyan orkán lett, hogy nagy nehezen tértek felette napirendre. Lett két párt: az egyik a felirati párt Deák²² vezetésével, a másik ennek ellenzéke, a határozati párt Tisza Kálmán²³ vezetésével. Deák azt mondta, keresni kell egy utat, amelyen megérthetjük egymást Béccsel és felirattal kell válaszolni. Tisza ellenzékének az volt az álláspontja, hogy Ferenc József nem levén magyar király,²⁴ nem szabad feliratot küldeni, mert az csak magyar király[nak] dukál. Ehelyett az országgyűlés csak házhatározatot hozhat. Deák pártja győzött kevés szavazattal. A vége az lett a dolognak, hogy a ház úgy határozott, hogy nem állunk szóba Ferenc Józseffel, hanem feloszlatjuk az országgyűlést. Mindenki mondjon le: [a] képviselők, és az ö[s]szes újra választott képviselők, és egyúttal elhatározták, hogy nem szabad senkinek adót fizetni egész Magyarországon.

Ezután jöttek [a] keserves napok. Az osztrák és cseh abs[z]olutista hivatalnokoknak már régóta befellegzett, az új tisztviselők lemondtak, Austriának pénz kellett, tehát ránk zúdította a vasas németjeit, ulánusait, dragonyosait. Egy-egy házba 10–20 embert s lovat elszállásolva, tartással együtt addig, míg

---

¹⁹ értsd: magyar viseletben

²⁰ A mondatot idézi: SOMFAI 1994. 622.

²¹ Reichsrath (német) = birodalmi tanács

²² Deák Ferenc (1802–1876) reformkori liberális ellenzéki politikus, a kiegyezés létrehozója.

²³ Tisza Kálmán (1830–1902) szabadelvű politikus, nagybirtokos, az MTA tagja. 1870–1890 között az ország miniszterelnöke volt.

²⁴ I. Ferenc József a kiegyezésig nem volt megkoronázva, így közjogilag nem volt elismert királya Magyarországnak.

az illető az adóját meg nem fizeti és ezzel vége volt a magyar nép szép reményeinek. Én pedig hoppon maradtam. Ez persze az én pechemhez tartozik, e célból mondtam el a fentieket.

Elhatároztam magamban: én ilyen körülmények közt itt nem maradok az országban. London helyett Észak-Amerikába fogok menni. Éppen kapóra jött meg Észak-Amerikából Xántus János,²⁵ aki mint menekült 1849 után Észak-Amerikába ment, és ki ott is megállta a helyét, felvitte a dolgát is mexicói consulatusáig.²⁶ Mazatlán volt [a] székhelye.

Az országban mindenki tudja, ki volt Xántus. Ő a forradalom óta nem látta anyját és testvéreit. Hét havi – félévi – szabadságot kért. Dacára az akkor már folyamatban volt nagy amerikai háborúnak, megadták neki. Pápán lakó nővérének – férjzett Osvald Sándorné – látogatására jött.²⁷ A Casinóban²⁸ ismerkedtem meg vele, kinek dióhéjban elmondtam, legott nagy barátságával tüntetett ki és ő is helyesnek találta tervemet, de most a háború alatt nem volna értelme, remélhető, hogy [mire] szabadsága letelik, arra már vége lesz.

Legelső dolgom volt amerikai úti levelet kérni. Ez meg is jött idejében. Xántus szabadsága is lejárt.

– Az a kérdés – mondván –, hogy ott akarsz-e katona lenni, mert a háború vége még beláthatatlan.

Hát természetesen a várás mellett voltam. Xántus megígérte, hogy Washingtonból írni fog nekem, hogy mi kilátás van a háborúra nézve. Az a válasz jött, hogy a háború vége még kilátástalan. Hisz két és fél évig dült a háború. Ez is öröklött pechemhez tartozik!

---

²⁵ Xántus János (1825–1894) csokonyai (Somogy vm.) születésű ügyvéd, néprajztudós, akadémiai levelező tag. 1848/49-ben honvéd főhadnagy, osztrák fogságba esett, ahonnan megszökött, s 1851-ben Angliába, majd ugyanezen év végén Észak-Amerikába ment, ahonnan először 1861-ben (végrelegesen 1864-ben) tért haza. 1861. november 19-én ért Győrbe. A Nemzeti Múzeumot – melynek 1873-tól igazgatója lett – állat- és növénygyűjteményével gyarapította. 1868–1872 közt kelet-ázsiai expedícióban vett részt. SZINNYEI 1914. XIV. 1163–1669.

²⁶ Xántus 1862. december 21-től volt mexikói konzul. SZINNYEI 1914. XIV. 1666.

²⁷ Osvald Sándor az Alsóvárosban, a Szent Anna téren lakott, házában 1878 tavaszán Szent Pongrác nyitott ügyvédi irodát. N. N.: A Szent György napi negyed... = PL 5 (1878) 5. sz. (május 5.) 77.

²⁸ A Pápai Casinó az 1830-ban szervezett olvasókörből 1832-ben alakult, alapszabályszerű újjáalakulására 1834-ben került sor a Főtér sarkán álló Griff Vendéglő emeleti nagytermében. Vö. HUDI 2001. 20–21.

1862-ben a tatai uradalomtól [a] pápai uradalomhoz²⁹ áttett Hanauer Jenő urad[almi] főszámvevő derekasan udvarolgatott Eliz húgomnak, és a pápai „societé”³⁰ már tudta, hogy ebből házasság lesz. Ámde mit tesz Isten! Az összes Esterházy³¹ uradalmak központi igazgatója Tatából érkezve a főszámvevő urat magához idéztette, és közölte vele, hogy Tatán azt hallotta, hogy Ön Vörös Fánnyak,³² a tiszt[t]artó leányának udvarolt és házasságot ígért; tehát vagy elveszi Vörös Fánnyt, vagy állását elveszti – nincs tovább.

És mit mondott a troubadour?³³

– Hát, Géza, elveszem Vörös Fánnyt! Mégiscsak jobb a biztos kenyér!

Most jött aztán a java.

– Mi lesz a Voyta Böskével?

–Mi, hát szerzünk neki is vőlegényt!

A főszámvevő úrnak két öccse [volt] Bécsben. Az egyik építész, a másik vasárossegéd³⁴ egy nagy vaskereskedésben. Mindkettő legényember. A főszámvevő úr lerendelte vaskereskedő-segéd ö[c]csét, és közölte vele, hogy öneki kell őtet a bajból kisegíteni és elvenni a Voyta Böskét. A vasáros-segéd pedig ekképpen szolt:

– Nem azért mentem Tatáról Bécsbe, hogy onnét megint egy kis vidéki városban telepedjem meg, hisz akkor Tatán maradhattam volna meg.

Nem tudom, maguk közt mit végeztek, csak az eredményt tudtam, hogy most nem Jenő, hanem Hanauer Béla³⁵ lesz Böske férje!

²⁹ Voyta szóhasználatában itt és korábban is *urodalom*, melyet mai alakban írtunk. A tatai Esterházy-uradalomról van szó.

³⁰ societé, société (francia) = társaság, társulat, társadalom

³¹ A családnév akéziratban *Esterházy*, *Eszterházy* formában is előfordul, mi a várostörténeti irodalomban meghonosodott *Esterházy* alakot használjuk.

³² Vörös Franciska, 1887 óta özvegy Hanauer Jenőné. 1901-ben is Pápán élt. Hanauer Jenő pápai uradalmi főszámvevő 1887. november 7-én, 56 évesen, hosszú szenvedés után gerincsorvadásban hunyt el Pápán. – N. N.: Hanauer Jenő. = PL 14 (1887) 46. sz. (november 13.) 204–205., Friczi [Pollatsek Frigyes]: †Hanauer Béla. = PK 11 (1901) 45. sz. (november 10.) 3–4

³³ troubadour (francia) = udvari lovag-költő, tréfásan: lovag, lovagias udvarló

³⁴ értsd: vasárossegéd

³⁵ Hanauer Béla Pápán is vaskereskedést nyitott, a város tekintélyes polgára, évtizedeken át (1875 óta bizonyosan) városi képviselőtestületi tag volt. A Pápai Szabadelvű Párt, a Pápai Római Katolikus Hitközség, a Pápai Takarékpénztár elnöki tisztségét hosszú ideig betöltötte. A Pápai Kertészeti Társulat, a Pápai Polgári Kör tagja volt. A Foncière Pesti Biztosító Intézet Pápai Főügynökségét 1881 óta vezette. 1901. november 3-án, életének 66. évében, házasságkötésének 40. évfordulóján hunyt el. Woita Erzsébettel kötött házasságából 5 felnőtt kort megért gyermek született: Zoltán, Jenő, Árpád, Sarolta (Holczheim Gáborné), Ilona (Karlovitcz Adolfné). Friczi [Pollatsek Frigyes]: †Hanauer Béla. = PK 11 (1901) 45. sz. (november 10.) 3–4.

A chassée croissé³⁶ megtörtént. 1862 őszén meglett az esküvő. Lett vasárosbolt, mert a vasárosnak volt 14.000 forint apai öröksége. És volt egy emeletes házban lakás az új párnak.

Én nem foglalkoztam a tárgyalásokkal, [hogya] mit végeztek, mit ajánlottak az új vőlegénynek; azt csak évek múlva tudtam meg. Ezt, ha rá kerül a sor, megírom, mert még nem tartok ott.

Egy epizódról megfeledkeztem a maga helyén, ezért itt pótlom az elmulasztottat. 1860 tava[s]szal, amint hazajöttem, nagy híre volt ennek már azért is, mert tudták, hogy csendőrök várakoznak rám. Hazajövetelem után tán harmadnapra Kőszeghy³⁷ apátplébános úr látogatott meg engem. Elmondta, hogy a várba³⁸ gróféknak is megvitte a hírt. A gróf úr³⁹ igen szeretne engem megismerni. Megígérte neki, hogy bemutat engem. Azt feleltem, hogy szívesen elmegyek hozzá, s azt kérdeztem az apát úrtól, hogy miféle ember lehet ez az Esterházy, hogy értesüljek felőle. Az apát elmondta, hogy Esterházy Pál⁴⁰ az egyedüli Esterházy, aki a honvédségben szolgált, és Komáromban, mint ezredes, Klapka tábornok segédtisztje volt. A várátadási feltételekben az volt a többi közt, hogy a vár helyőrsége hazamehet, semmi bántódása nem lesz, a tisztek szinte, s azok a kardjukat megtarthatják. Azonban Esterházy Pál nem élt ezzel a szabadsággal, hanem elment Londonba, ahol honvédtársai mint menekültek éltek. Azonban 1857-ben⁴¹ hazajött, hogy fivéreivel megosztzkodjanak. Pál grófnak Pápa, Ugod, Devecser jutott, így foglalta el helyét és feleségül vette [a] Szalzburgban⁴² lakó Esterházynak leányát.⁴³

---

³⁶ chassée croisé (francia) = keresztlépés, helycsere

³⁷ Kőszeghy (Kőszöghy) József (1786–1871) zalaszentgróti születésű plébános. A szemináriumot Veszprémben végezte, 1811-ben szentelték pappá. 1811-től a Somló környéki településeken káplán, majd 1814-től Zalaszegváron, 1826-tól Devecserben, 1850–1871 között Pápán plébános. 1855-től kerületi esperes, 1858-tól tiszteletbeli kanonok. 1871-től nyugalomban. Pápán hunyt el 87 éves korában, 1873. január 22-én. 1841 végén bizonyára ő alapította meg a Devecseri Olvasókört, amelynek helyiségeit gróf Esterházy Károly jóvoltából a kastély egyik melléképületében alakították ki. (Az eseményről hírt adó sajtó Kőszeghy Józsefet tévesen uradalmi tisztnek nevezte). KISS 1908. 137., PFEIFFER 1987. 645., HUDI 2009. 155., 198.

³⁸ A kéziratban: *várban*, javítottuk.

³⁹ Gróf Esterházy Pál

⁴⁰ Gróf Esterházy Pál (1805–1877) nagybirtokos, a Pápa–ugod–devecseri uradalom birtokosa, 1848/49-es nemzetőr- és honvédtiszt, a 18. honvéd zászlóalj parancsnoka őrnagyi rangban a feldunai hadtestnél, majd a komáromi várőrség (VIII. hadtest) egyik hadosztályának parancsnoka. 1849-ben Londonba emigrál, 1854-ben amnesztiával hazatér. 1869-ben az ugodi kerület Deák-párti országgyűlési képviselője. 1877-ben egy tiroli vadászbalesetben halt meg, a gannai családi sírboltba temették. BONA 2000. 324.

⁴¹ helyesen: 1854-ben

⁴² helyesen: Salzburgban (Ausztriában)

Nekem ezen ember tetszett, és szívesen mentem hozzá, mert tudtam, hogy azért érdeklődik, hogy kiket ismertem a menekültek közül Londonban. Az apát urat kérdeztem, hogy hát mikor menjünk Esterházyékhoz. Azt mondta, akár mindjárt is mehetünk, legjobb ilyenkor délután 4–5 óra közt, mert este 6-kor ebédelnek.

Tehát mindjárt mentünk. A gróf és grófné a szarvas szobában⁴⁴ fogadtak. A fogadtatás nagyon szívélyes volt. A grófnak alig győztem felelni, annyit kérdezett tőlem, főképpen [arról], kiket ismertem a menekültjeink közül Londonban. Elmondtam. A grófné azt kérdezte, hogy Figyelmessy ezredest⁴⁵ láttam-e.

– Hírét hallottam – feleltem, de úgy hallottam, hogy többedmagával a háború kitörésekor Olaszországba utazott.

Aztán kérdezték, hogy mi a tervem, itthon maradok-e. Mondtam, hogy atyám tanácsára jöttem haza, mert mint írta, Magyarország⁴⁶ ügye biztos. Tehát ettől függ, hogy itthon maradok-e. A látogatás azzal végződött, hogy köszönik látogatásomat, sok érdekes hírt hallottak tőlem, és kéri, hogy néha látogassam meg őket.

Úgy is lett. Azóta haláláig ö[s]szeköttetésben voltam vele. Különösen a választásokkor kért tőlem felvilágosítást. A grófné is igen szíves volt hozzám. Néha találkoztam vele a Várkertben, és elsétálgattunk beszélgetve.

Most vi[s]szatérek saját ügyemre. Amint Eliz húgom férjhez ment, azonnal szoba ál[l]t atyám velem és arról beszélt:

– Látod, eddig neked egy terved sem sikerült. Beljössz⁴⁷ az időbe, le kell mondanod minden exoticus tervedről és a családapításra kell gondolnod. Látod, itt van a kedves Hets Luiza, az oly leány, amilyent nem találsz sehol. Aztán kész háztartásba lépnél – Luiza anyja is egy igen kedves, tiszte[s]séges nő, ki boldog volna, ha egyetlen leányától nem kellene elválnia, hogy másho-

---

⁴³ 1855-ben vette feleségül gróf Esterházy Ilonát. Vö. BONA 2000. 324.

⁴⁴ A kastély vadakat ábrázoló terme volt, festményei ma már nem láthatóak.

⁴⁵ Figyelmessy (1845-ig: Merkó) Fülöp (1822–1907) pesti polgárcsaládba született, a váci katonai nevelőintézetben tanult, 1841–1843 között a 6. huszárezredben, 1848–1849-ben a pesti lovasnemzetőrésznél, majd a Hajdúságban alakuló 17. Bocskai huszárezredben szolgált, 1849 nyarán a komáromi várőrségnél volt alszázados. 1851-ben emigrált, Kossuth őrnaggyá nevezte ki és megbízta a hazai ellenállás szervezésével. Az olaszországi magyar légióban alezredesként harcolt, majd 1861-ben az USA-ba telepedett le, az északiak oldalán ezredesi beosztásban részt vett a polgárháborúban. Philadelphiában hunyt el. BONA 1988. 209–210.

⁴⁶ Eredetileg: *magyarság*, utólag ceruzával kiegészítette: *Magyarország*.

⁴⁷ értld: belejössz, beleérsz

va vigyék. Kezd meg újra látogatásaidat, azt hiszem, hogy megtalálsz azt, aki egészen hozzád illik.

Én nem siettem vele, és azt mondtam atyámnak, hogy nem képzelem oly rózsásnak a viszonyt a Voyta és a Hets ház között, mert apám a Hetsnét anyának, Hetsnét a nők példaképének festette, aki az üzletet vezette, a háztartást végezte, az egy mintaa[s]szony, leánya is nevelésben részesült Bécsben, ahol csupa gróf, báró, és egyéb előkelőségek, többek közt az Esterházy Károly⁴⁸ gróf Leontine leányával volt egy intézetben. Ez a folytonos dicséret ellenhatást keltett mostohaanyám[nál] és Eliz testvéremnél. Majd nem lesz meg az az ö[s]szhang és melegség a két család közt, ami nélkül nincs boldogság. Atyám erre azt felelte:

– Ez majd másképp[p] lesz, ha elveszed a Luizát, aki kedvességével legyőzi az esetleges ellenszenvet.

Erre megígértem atyámnak, hogy meggondolom a dolgot.

1863. január végén, egy vasárnap délután egy ritka látogató jött hozzám, aki azt mondta, hogy Hets Luiza körül nagyon leskelődik, és látogatja egy Tóth Móric nevű végzett jogász. Én erre elhatároztam magamat, hogy megkérem Luiza kezét és febr[uár] 2-án, Gyertyaszentelő Boldogasszony napján elmentem délután 2 órakor Hetsékhez, hogy Luiza kezét megkérjem. Anya nem volt otthon, Luiza azt mondta, hogy Körmenyéknel van paszitán, mert egy Béla nevű fiúnak volt a paszitája, a mama⁴⁹ meg mint Béla keresztanyjának hivatalosan ott kell lenni.

Luizának elmondtam terveimet, és hogy elhatároztam, hogy vagy itthon maradok, vagy kimegyek Amerikába.

– Íme, itt az útlevelem! – Szó szót ért. Mindketten éreztük a pillanat hatását.

– És micsoda feltétellel mond le Ön amerikai útjáról?

– Csak azzal a feltétellel, ha az Ön kezét megkapom! – Akkor azt felelte

Luiza:

– Azt megkapja, itt a kezem!

---

⁴⁸ Gróf Esterházy Károly (1799–1856) liberális főúr, királyi főajtóálló-mester, 1829-től a pápa-devecser-ugodi uradalom földesura, 1836-tól Tolna, 1845-től 1848-ig Győr vármegye főispánja, 1848-ban a pápai járás nemzetőr őrnagya. Földesúrként Pápa fejlődését is elősegítette. FALLENBÜCHL 1994. 79., HUDI 1995. 25–26., BONA 2000. 323.

⁴⁹ értsd: mamának

Az amerikai útlevelet meg kétfelé hasítva neki átadtam. Szívélyesen megcsókoltuk egymást és én hazamentem, hogy apámnak megvigyem a jó hírt. Atyám meg volt hatva és nyugodva, hogy végre az ő kívánsága beteljesedett.

Másnap elmentem Luizáékhoz, hogy édesanyjának is bejelentsem, hogy Luizát eljegyeztem tegnap. A Hets mama igen szívesen fogadott, és kívánja mindegyikünknek, hogy boldogok legyünk. Igen örül Luiza választásának, mivel bennem minden tulajdonság megvan, hogy Luizát boldoggá tehessem.

Ettől fogva majdnem minden napos voltam náluk. Luiza gyönyörűen zongorázott és énekelt, oly rendkívüli szép hangja volt, hogy a bécsi Helmesberger⁵⁰ írt az édesanyjának, hogy érdemes volna kiképeztetni Luiza rendkívül szép lányhangját az operának. Az anyja azt írta Frölichnek, hogy nem akarja egyetlen leányát színésznőnek nevelni. Nekem igen jó bariton hangom volt, én is énekeltem Luiza zongora kíséretével, sőt, duettet is énekelünk. Emlékszem még arra a szép Barcarollára:⁵¹ „voguer ma barcarole”⁵²

Atyám sem mulasztott el gyönyörködni művészetünkben, s arra fakadt:

– Édes Luizám, ha tudnám, neked leszedném az összes csillagokat az égből!

Tudtam, hogy az én drága Luizám fanni tud, csináltattam a Schiller esztergályossal neki diófából egy politurozott gyönyörű rokkát. Oda volt örömeiben. Úgy le is vétettük magunkat⁵³ – a kép ma is megvan a gyűjteményemben.⁵⁴

A Rohonczy testvérekkel a politechnikumban ismerkedtem meg. Ezek atyja udvari tanácsos, anyja báróné volt. Igen régi, előkelő család, Bogdány⁵⁵ volt a birtokuk. Ez Noszlop és Gyepes közt fekszik a Somló-hegy alatt.

Ezek által megismerkedtem a Noszlopy és Puzdor családokkal, Gyepesen Kun fiúkkal, akik közt legidősb, Sándor⁵⁶ 1848-ban Veszprém megyei alispán,

---

⁵⁰ Vélhetően a bécsi zenészcsaládból származó Joseph Helmesberger (1829–1893) hegedűművészről, zenetanáról van szó, aki a bécsi Zenekedvelők Egyesülete hangversenyeinek és konzervatóriumának 1851-től igazgatója, az udvari zenekar hangversenymestere (1860), majd karnagya (1877) volt.

⁵¹ barcalora: gondoladal (az olasz barca = gondola szóból); a velencei gondolák ringására emlékeztetően ritmusa 6/8 vagy 12/8 lüktetésű.

⁵² Evezd az én bárkám (olasz, feltehetőleg velencei dialektusban)

⁵³ értsd: lefotóztattuk magunkat

⁵⁴ A fotó nem maradt fenn a család töredékes levéltári anyagában.

⁵⁵ Bogdány (Kisbogdány) puszta Noszlop község külterületi lakott helye volt. Területén a középkorban Kis- és Nagybogdány falu állt, melyek a XVI. században török alatt elnéptelenedtek, pusztává váltak. 1828-ban Kisbogdányban 5 házban 13 zsellér élt. Vö. ILA–KOVACSICS 1964. 220.

kit újra megválasztottak 1860-ban. Géza⁵⁷ nemzetőri őrnagy, Béla⁵⁸ honvéd huszártiszt, aki 27 sebbel jött haza Világostól, és Kun Aladár gazda,⁵⁹ végre Szalatkay Pistával.⁶⁰

Luizámnak, mint általánosan ünnepezt nőnek, ki szenvedélyes táncosné volt, egy táncestélyt akartam rendezni a Griff fogadóban, ahová csak meghívóval jelenhetnek meg. Ezt az eszmét közöltem fent nevezett barátaimmal, hogy adjunk egy rendes bált, bufféval⁶¹ a mi költségünkön. Egy szóra összeadtuk 400 forintot, ezzel én elmentem a termet fényesen díszíteni, s a t[öbbit]. Eljött az est, az fényesen sikerült, sohasem feledtük el! – Így folytak dolgaink.

⁵⁶ Kun Sándor (1817–1906) gyepesi birtokos, 1843–1847 között Veszprém vármegye másodaljegyzője, 1847-től aljegyzője, 1848–1849-ben főjegyzője, a Közlöny c. kormánylap megyei tudósítója, a városldói nemzetőrség kapitánya, 1849-ben a somlóvásárhelyi kerület országgyűlési képviselője volt. Gyepesen hunyt el 1906. szeptember 3-án. Lánya, özv. Noszlopy Viktorné Kun Róza és kiterjedt rokonsága gyászolta. N. N.: Halálozás. = PL 33 (1906) 36. sz. (szeptember 8.) 4., HUDI 2004. 213.

⁵⁷ Kun Géza (1814–1878) 1848-ban a devecseri járás szolgabírája volt. Szeptemberben az 1. (dunántúli) önkéntes nemzetőr-zászlóaljba jelentkezett, később az ebből alakult 70. honvéd zászlóalj parancsonoka, honvéd alezredes. Alakulata Komárom őrségével együtt tette le a fegyvert. 1849 után gyepesi birtokán gazdálkodott, itt hunyt el 1878 októberében. Az 1875. július 7-re kitűzött országgyűlési képviselőválasztás alkalmával a somlóvásárhelyi választókerület helyettes elnöke volt. N. N.: Követválasztás a megyében. = PL 2 (1875) 12. sz. (június 12.) 214., BONA 1987. 213., HUDI 2004. 213.

⁵⁸ Kun Béla (1828–1874) az előbbiekké öccse. 1848-ban hadfi, novembertől hadnagy az 1. Császárszár huszárezredben. Részt vett a délvidéki harcokban, az 1848. december 30-i móri csatában súlyosan megsebesült és fogságba esett, de Pest felszabadításakor kiszabadult. Az I. hadtestben a világosi fegyverletételig harcolt előbb mint főhadnagy, majd alszázados. Büntetésből közlegényként besorozták az osztrák császári hadseregbe, ahonnan megszökött és beállt az olaszországi magyar légióba. A kiegyezés után hazatért, a Veszprém Megyei Honvédegylet tagja lett. 1874. április 16-án Veszprémben hunyt el. BONA 1988. 354.

⁵⁹ Kun Aladár 1877-ben még Gyepesen lakott, az 1880-as években Pölösken (Bakonypölösken) volt birtokos. 1881-ben Kun Elemér, Aladár és Gizella pölöskei ingatlanainak egy részét elárverezték. Már 1875-ben megyegyűlési tag volt, a földadó-szabályozási bizottságba is beválasztották. 1886-ban a Pápa-vidéki Közművelődési Egyesület, 1888-ban a Pápai Korcsolya Egyesület tagja. N. N.: A megyei közgyűlésen. = PL 2 (1875) 19. sz. (május 8.) 169., N. N.: Árverések. = Uo. 8 (1881) 28. sz. (június 26.) 215., N. N.: A Pápa vidéki közművelődési egyesület. = Uo. 13 (1886) 11. sz. (március 14.) 43., N. N.: Meghívó. = Uo. 15 (1888) 5. sz. (január 29.) 21.

⁶⁰ Szalatkay István gyepesi (bakonygyepesi) birtokos, 141 kh birtokon gazdálkodott (1908), virilis jogon megyegyűlési képviselő, a központi választmány tagja, a Devecser-vidéki Gazdakör alapító tagja és titkára (1882), jeles gazda volt, sikerrel szerepelt a helyi és vármegyei mezőgazdasági kiállításokon. 1898-ban is megyebizottsági tag volt. N. N.: Devecservidéki gazdasági kör. = PL 9 (1882) 12. sz. (március 12.) 47., SARUDY György: Veszprém megye birtokviszonyai. = PL 35 (1908) 8. sz. (február 23.) 2.

⁶¹ buffet (francia) = büfé, étel-ital biztosítása a vendégek részére

Közben Luizám Győrre ment nagyannyához, hogy Garderobet⁶² készítse nekí, amely munkában nagy része volt, mihez nem értett az én drága Luizám.

Aztán múltak a hetek otthon, míg végre meg lett az esküvő napja állapítva: 1863. jún[ius] 23. Ezt tudva, azonnal írtam Balatonfüredre az igazgatónak:⁶³ kéne két egymásba nyíló szobát június 24-ére⁶⁴ [biztosítania, amikor] megérkezem feleségemmel pár heti tartózkodásra.

Eljött az esküvő napja. Túllapon nevezett fiatal barátaim az ünnep emelésében mindegyik egy négylovas fogattal, Esterházyék két kétlovas, és egyéb ismerősök hatan kétlovas hintóval jelentek meg a legnagyobb parádében. Luiza és én is díszmagyarban jelentünk meg. Rohonczy Béla és Géza voltak a vőfélyek. A megye legszebb ifjai, kiknek fényképe megvan gyűjteményemben.⁶⁵

Atyám úgy intézkedett, hogy 6 órakor a nagytemplom főkapuja ki nyitassék, mert a menet azon fog bemenni. Sohasem volt Pápán ilyen fényes esküvő! Esküvő végeztével én Luizával egy kocsiban, a többiek által követve, hogy a nászvacsorához ülhessünk. Az ünnepélyes hangulat, a szép társaság, és a sok szerencsekívánat után éjfél tájban elszéledtünk. Én szüleimmel és húgommal és sógoraimmal hazamentünk.

Az utazás a következő reggelre lett határozva. El is indultunk Luizámmal, miután meleg búcsút vettünk a kedves Hets mamától. Veszprémben megebédeltünk és délután folytattuk utunkat, melyet a kocsisunk elhibázott, és sok alkalmatlanság közt csak este későn érkeztünk Balatonfüredre. Egyikünk sem volt babonás, különben ezt az elhibázott első utunkat szerencsétlenség előjelének vehettük volna.

Dictum factum, másnap reggeli után kimentünk a sétányra. Luizám, aki sohasem volt Füreden, [el volt]⁶⁶ bájolva a Balaton szépségétől. Séta közben találkoztunk a kedves Écsy bácsival,⁶⁷ a fürdő igazgatójával, ki pár bencés professzorral és Sebestyén Gáborral⁶⁸ sétálgatott. Ezt az alkalmat felhasználá-

---

⁶² Garderobe (német) = ruhatár

⁶³ t. i. a fürdőigazgatónak

⁶⁴ A kéziratban eredetileg: 23-ára, átjavítva: 24-ére.

⁶⁵ Ezek a fotók sem maradtak fenn.

⁶⁶ A lap bal felső szélének kiszakadása miatt szöveghiány.

⁶⁷ Écsy László (1807–1895) 1835–1888 között töltötte be a fürdőfelügyelői, illetve fürdőigazgatói tisztséget. Félhivatalos naplóját kiadta: KATONA 2008., LICHTNECKERT 2008.

⁶⁸ Kocsi Sebestyén Gábor (1794–1864) református lelkészi családból származó ügyvéd, aulikus politikus. 1820-tól veszprém vármegye tiszteletbeli, 1827-től rendes alügyésze, 1837-től

landó, „jó reggelt” kívánása után azonnal megköszöntem Écsy igazgató úrnak, hogy szíves volt számunkra két szobát fenttartani.

– Nagyon örülök, hogy a szobával meg vannak elégedve, de spectabilis,⁶⁹ szabadna tudnom, hogy mióta házas ember Ön?

– Tegnapról fogva – feleltem.

– Hogyan lehet az? Hisz spectabilis ezelőtt három héttel azt tetszett írni, hogy 23-án⁷⁰ nejével fog érkezni!

– De kedves Écsy bácsi, csak nem írhattam, hogy Heits Luiza kisa[s]szonnyal jövök Balatonfüredre pár hétre!

No, erre volt derűtség. Ettől fogva [ebbe a] nagyon kedves társaságba keveredtünk. Terveink szerint egy kirándulást tettünk Szepetnekre⁷¹ Mihályfyékhoz, kinek felesége az én kedves unokatestvérem, Voyta Karolina, a körmendi Károly bácsi idősebbik leánya volt. Amint visszatérve Balatonfüredre, néhány nap múlva Pápára érkeztünk, de vi[s]szafelé már a jó, egyenes úton!

Természetes[en] már az új lakásba, Hetsékhez szálltam a szép kedves feleséggel. Mialatt Füreden voltunk, atyám az én ruháimat, édesanyámtól maradt asztali ezüst-, és damasztterítékeket, könyveimet, rajzaimat már áttetette az új lakásomba. Volt öröm, hogy egészségesen hazaérkeztünk.

Hanaueréknak⁷² az volt a legsietősebb dolga, hogy amint én kitettem lábamat az apai házból, ők azonnal beléköltöztek, holott még pár hónapjuk lett volna albérlett lakásokban.⁷³ De mily szerény volt a boltos sógorom, azonnal az egész házat igénybe vette, ki az egész emeletet, földszint egy udvari szobát a boltossegédek- és inasoknak, és mivel lovat, kocsit tartott, istállót, kocsiszínt s a t[öbbit]. Az öregeknek hagyva [a] földszint[en] egy nagyobb szobát, egy kisebb szobát, egy ablakozot[t] előszobát és [a] konyhát. A bútorzat bent

---

főügyésze, 1843-ban és 1847-ben országgyűlési követe. 1850-től a soproni főtörvényszék elnöke, 1855–1862 között ugyanott az úrbéri törvényszék munkatársa. SZINNYEI 1908. XII. 815–818., HUDI 2004. 174., 193–199.

⁶⁹ spectabilis (latin) = tekintetes

⁷⁰ Voyta itt nem javította a hibás dátumot.

⁷¹ Szepetnek Nagykanizsától délnyugatra 7 km-re fekvő község Zala vármegyében. A gróf Batthyány család kanizsai uradalmához tartozott. Az 1784–87 között 826 lakosa volt, napjainkban 1700 lakosa van. Vö. HELYSÉGNÉVTÁR 1996. I. No. 730–732.

⁷² Hanauer Bélák

⁷³ Helyesen: *lakásukban*.

volt a *chassée croisée*⁷⁴ alkalmával az alkuba[n], de azt nem tudtam, vajon⁷⁵ fizetnek-e érte bért.

A vasáros⁷⁶ műveltségi fokát jellemzi az az intézkedése, hogy az egyik szobában egy régi, empire időből maradt nagy kályhát,⁷⁷ aminek nagy műértéke volt, és amiért gróf Esterházy Pál szívesen adott volna 500–600 forintot, a boltos lebontatta, a darabjait ös[s]ze-vis[s]za hányva a padlásra vitette, ahol szerencsésen el is pusztult, és e helyére egy új kis belül fűtő mázas kályhát állít[t]atott, mivel ezt sokkal kevesebb tüzelővel el lehet fűteni. Íme, a kapitalista észjárás! – A szépről ilyen embernek nincs fogalma, csak a pénzről! Eliz húgomnak volt annyi műveltsége, hogy ezt nem tette volna, de szegény elg⁷⁸seftelt leánynak nem volt szava a család megmentője ellen.

Mi a Hets házban rendbe jöttünk, és elkezdtük látogatásainkat szüleinknél, ismerőseinknél, új rokonainknál. Mindenütt örömmel, szeretettel fogadtak bennünket, csak Hanauerékkal volt kellemetlenségünk. Említettem, hogy a sógorom báty[j]ának a tatai Vörös Fannyt kellett húgom helyett elvenni. E két nőnek férjhezmenetele, köztük és a volt ismerősük közt, oly gátat vetett, hogy azóta nem érintkeztek velük. Magukra maradván, ők ketten a társaságtól elszigetelve, egymás társaságára voltak utalva, kivéve [azokat], akikkel valami rokonságban voltak. A többi közt sógoromnál is tettünk látogatást, a férj nem volt otthon, csak a húgom, de az oly nevetlenül fogadott bennünket, hogy az a magas műveltségű és finom lelkű nő, az én Luizám azt mondta rövid, ötperces vizit után:

– Ide nem teszem be többé a lábamat!

A trubadúr látogatását nem is vettük tervbe. No, erre aztán megindult az áradat, a két a[s]szony- és a trubadúrral együtt, akik csak rokonukkal voltak jó viszonyban. Undorral kell Hanauer Jenőre gondolni, akinek a legjobban járt a szája Luizám ellen:

– Ilyen-olyan gögös, mire? Azért, hogy egy fakereskedőnek⁷⁹ a lánya? Olyan csodát csinálunk belőle, mintha grófné len[n]e!

---

⁷⁴ *chassée croisée* (francia) = keresztlépés, helycsere – utalás a helycsérés házasságra, melyet házassági szerződéssel szabályoztak

⁷⁵ A kéziratban: *valyon*, javítottuk.

⁷⁶ értsd: vasáros

⁷⁷ A kéziratban a *nagy kályha* a szerző utólagos ceruzás beszúrása.

⁷⁸ elg⁷⁸seftelt (németből) = itt: eladott

⁷⁹ Hets (Hecs) Antal 1848-ban 39 éves házbirtokos, fakereskedő, pápai polgár volt, országgyűlési követválasztási joggal rendelkezett. Vö. HUDI 2001. 144.

Ezeket meghallottuk. Meg volt szakítva minden kötelék e két hitvány jövevény közt. Irigység, mivel szégyel[l]ték Luizám fölényét. Ez a viszony így maradt végig!

Azt meg kell adni, hogy Béla sógorom, de Eliz⁸⁰ húgom is ezen megszakított viszony dacára, másut[t]i találkozásunk alkalmával, egész *comme il faut*⁸¹ viselték magukat velünk szemben, de azért nem látogattuk őket sem.

Amint utunkról hazaérkeztünk, atyám első látogatása alkalmával átadta nekem a törzsökhegyi szállónek telekkönyvi átírását nevemre, másrészt kijelentette előttünk, hogy ő az építkezésekkel többé nem foglalkozik, a teret átengedi nekem egészen. Mindezt hálás köszönettel vettük.

Pár nap múlva meglátogattott bennünket Hets János, a Luiza mamának sógora, és a győri épületfaüzleti cég tagja. Persze csókólódzások és ömlengések után kibújt a lóláb! Azt kérdezte tőlünk, szándékunkban van-e megtartani az üzletet, vagy bérbe adni. Utóbbi esetben a győri cég átvénné az üzletet, és fizetne érte évi 1500 forint évibért. A Hets mama felém fordult, hogy szóljak hozzá. Én, mint jövevény, nem akartam nyilatkozni, de azt gondoltam, hogy kegyeletlenség volna ezt a szép helyet, melyhez annyi édes emlék fűzi őtet is, leányát is, kitenni őket annak, hogy ezen kedves helyről távozniuk kellene, és egy zárt lakásban töltenék életüket. Ezt meggondolva, azt mondtam, hogy én nem ajánlom a bérbeadást. Kedves napam és Luiza is nagy örömmel hozzájárultak az én véleményemhez. A Hets Jancsi bácsinak ho[s]szú orral kellett hazamenni Győrbe.

Az üzleti ö[s]szeköttetés köztünk azért nem zavarodott meg, csak az volt a különbség, hogy eddig atyafiságos szellemben ment, most pedig Mayer Ferdinánd győri nagykereskedő társulásával egészen rideg, kereskedői szabály szerint történt az eljárás, ami annyit tesz, hogy ezután minden szállítmá[n]nyal küldött számla váltókkal egyenlített ki, ami annyit tesz, hogy ha lezáráskor nem történt beváltás, az nem baj, mert a mulasztási kamatokat szépen terhünkre könyvelik. De hát nem volt okunk ezen fennakadni, mivel az én építési kereseteim is helyt állnak.

Midőn így teljes boldogságban átértük a telet, és az 1864. év farsangját is, teljesen gond nélkül, míg az ápril[is] hó közepén [megjelent] ama császári pátens, mely szerint a régi céheket eltörlik, és a teljes iparszabadságot hirde-

---

⁸⁰ A kéziratban: *Elisz*, a gyakoribb *Eliz* alakra javítottuk.

⁸¹ *comme il faut* (francia) = illendően, kifogástalanul

ti[k] ki.⁸² Hamarjában nem is képzeltük ennek a horderejét, és csak lassan kezdtük látni, hogy ez a halál harangszava a mi épületfakereskedésünk felett! Hogy ezt megértettük, el kell mondani, hogy miként volt a régi és milyen az új törvény hatása.

Ezen 1864. ápril[is] előtti állapot a 17. századtól kezdve a következő volt. Azelőtt mindenféle mesterség külön-külön maga közt tömörült, és mintegy külön köztársaságot alkotva, általuk hozott szabályokat artikulusnak neveztek. Ezen artikulusok a mesterek-, legények- és inasokra vonatkozó viszonyokat tárgyalták. Büntetéseket szabhattak [ki] ezek megsértőivel szemben.

Ezt nevezték céhnek. Ezen céhek egymástól egészen függetlenek voltak. Tehát példának okáért volt csizmadiacéh, volt szabócéh, volt kovácscéh s a t[öbbi]. A céh élén állt a céhmester, ezt a céh tagjai választották, valamint az atyamestert. A céhmester[t] ma elnöknek, az atyamestert pedig gyámnak hívják.

Ha egy gyermek példának okáért csizmadiamesterségre adná magát, a céhnél jelentkezni kell neki, a céhmester, ha a fiút alkalmasnak találja, és a céhbeli tagokat felhívja, hogy ki vállalja a fiút. Amint a gyerek el lett helyezve, beiktattatik a céhkönyvben, hogy 3 évig tartozik inasnak lenni.

Három év után, ha érdemes rá, legé[n]nyé léptetik fel. Mint legény, köteles volt vándorlásra menni más városokba és országokba⁸³ is a célból, hogy ott a mesterségében tanul valami célszerű eljárást, ezzel tágítsa ismereteit, és hazajöve hasznos tagja lesz [a] céhnek.

Ezután a korrajzhoz szükségesnek tartom a polgári életet, a jogokat és kötelességeket [ismertetni], ame[l]lyel [a] magyar városok – úgy mint más országban is – birtak. Például Pápa. Pápa a 17-ik századtól⁸⁴ kezdve kiváltságos város lett, először is az a joga volt, hogy sehol sem volt köteles vámot fizetni. Másodszor megvolt a teljes önállósága a maga körében. Például, ha valaki Pápara akart költözni, kérvényt kellett Pápa városa tanácsához intézni,

---

⁸² A „szabad” és „személyhez kötött” iparágakat szabályozó császár nyílt parancs 1859. december 20-án jelent meg és 1860. május 1-jén lépett hatályba. A céheket a király által szentesített 1872:VIII. tc. törölte el s vezette be az iparszabadságot. A felnőttek munkaidejét 16, a fiatalokéét 8–10 órában maximálta és korlátozta a sztrájkjogot. 1872 után az egyes szakmák képviselői ipartársulatokba tömörültek. 1884–1950 közt az iparosok érdekeit a kötelező tagságú, hatósági jogkörrel felruházott ipartestületek látták el. BENDA 1983. III. 721., 754.; BÁN 1989. I. 62–63.

⁸³ A kéziratban: *városokban és országokban*, javítottuk.

⁸⁴ Pápa harmincadvám-mentességet biztosító oklevelét Erzsébet királyné adta ki 1439. december 14-én. Az oklevelet kommentárral közli: PETRIK 2010. 40–44.

abban nevét, családi állapotát, jelen lakását, és a célt meg kellett írnia, hogy mi célból akar pápai lakos lenni. Erre azért volt szükség, hogy ne minden megbízhatatlan elem jusson be, de olyan sem, aki mást – mondjuk, például egy fűszerkereskedést – akar folytatni. Ha a tanács úgy találja, hogy Pápának elég annyi, amennyi van, azok tisztességesen megélnék, semmi szükség nincs arra, hogy egy idegen betolakodjék ezeknek a keresetét rontani. Azonban ha egy vidéki család, aki gyermekeit iskoláztatni akarja, azt befogadják.

Ezekkel jellemeztem a régi viszonyokat, de még megjegyezve, hogy ha a mesterlegény meg akar telepedni és családot alkotni, annak remekelni kell. A céhmester eziránt intézkedik, a céh megállapítja a napot, amikor a céhgyűlés előtt meg kell jelennie a segédnek.⁸⁵ Ott közlik vele a remek munkát, és azt is, hogy melyik mesternél kell azt a többi mesterek felügyelete alatt végezni. Ha kész, megbírálják, és ha sikerült, akkor mesterré teszik, azaz, hogy ő a maga kezére dolgozhat, inasokat, legényeket tarthat, mivel a céhbe beveszik.

Most áttérek az 1864. áprilisi császári pátensre. A céhek, mint a mai korban nem való intézmények, eltöröltetnek, és az ipar teljes szabadsága elrendeltetik, azaz bárki vállalkozhatik minden iparra anélkül, hogy abban gyakorlott volna, kivételnek azonban oly vál[l]alatok, amelyekhez a képesség követeltetik, példának okáért olyanok, ahol életbiztoság megköveteltetik, mint példának okáért az építésben, ha valaki, akinek erre képessége nincs, csak úgy vállalhat építkezést, ha megnevez egy építészt, aki az építkezésért teljes felelősséget vállal. Mindenki nyithat boltot, kereskedhetik mindennel anélkül, hogy kérdezhetné valaki, hogy ért-e hozzá.

Ezzel eljutottam oda, hogy lássuk, hogy a mi jó és megszokott épületfatereskedésünknek a pátens beharangozott. Ez nem egyszerre változott meg, hanem évről évre ro[s]szabb lett, mivel a felszabadított zsidók az épületfatereskedésnek is nekiestek, úgy hogy az első évben kettő, azután kicsinyenként hatan, nyolcan is belefogtak. Ezek egymás közt vetélkedtek, az árakat úgy lenyomták, hogy alig hogy nekik is valami hasznot hozott. Különösen a falusi zsidók, ezek mind tartottak épületfát és ha valahol a falukon tűz volt, egyszerre egy pár tucat zsidó jelent meg úgynevezett faragóval, vagyis áccsal. Tülekedtek, hogy megbízáshoz jussanak, elvették az égett fél biztosító levelét azzal, hogy nem kell neki semmit sem fizetni, megépítik neki a házát, aztán majd a biztosító társulat kifizeti. Most lehet elképzelni, hogy ilyen körülmé-

---

⁸⁵ helyesen: *legénynek*

nyek közt közülük bárki tülekedjék a zsidókkal! – Erre nem is volt szükség, mert én az építéseken nyert haszonnal pótolni tudtam a fakereskedés apadását. E[h]hez hozzájárul, hogy ezen új rendelettel jogot nyertek, ha van ácsmesterük, minden ácsmunkát vállalhatnak. Most ezek is mohón nekiálltak, ahol csak tudtak üzletet, már ott voltak, s a t[öbbi], tudniillik a győri cég! Kell-e még többet mondanom, hogy a helyzetet megértsék?

Ezen év még egy szomorúsággal zárul. Ugyanis [Luizám] késő ő[s]szel egészséges, szép, de holt fiút szült. Nem sok ez egy évre?

Xántus Muki barátom is otthagya Amerikát anyja és testvérei kérésére.⁸⁶ Nagyban ünnepelték őt országszerte, aki sokat tett a Nemzeti Múzeum számára, ingyen küldött rendkívül érdekes tárgyakat a Havre-i francia kikötőig – azon túl a múzeum költsége volt a szállítás. Xántus elmondta nekem, hogy New Yorkban tárgyalta [a] Vanderbilt⁸⁷ nagy hajózási céggel, a tulajdonossal személyesen, hogy neki sok küldeménye van a Magyar Nemzeti Múzeum részére, kérdi, mennyiért szállítja mindezeket Havre-ig. Ezt ő gyűjtötte mind éveken át a nemzet számára, mert hisz ő is magyar, ki jelenleg mexicói consulja a washingtoni kormánynak. Vanderbilt erre azt felelte:

– Uram, nagyon szívesen elküldök mindent, ami Öntől jön a magyar múzeum számára, minden költség nélkül.

Így is lett.

Azt is közölte velem, hogy egy Pesten alakítandó állatkert létesítésével foglalkozik, melyhez az én segítségemet is kéri, mivel tudja, hogy én ismerem az európai állatkertek nagy részét, azért az építkezések tervezését kéri tőlem, ami azonban csak egy év múlva lesz szükség[es], mert addig a Városerdőben (ma Városliget) jelelnék ki helyet, a felesleges fák ledöntése, az utak kijelölése nagy időt vesz igénybe. Majd ha arra kerül a sor, megírja nekem.

1860 tavaszán, amikor atyám kívánságára hazajöttem, és emlékiratom[nak az] e korra vonatkozó politikai események sorrendjét nem akarván megzavarni az én magánügyemmel,⁸⁸ ehelyütt írom meg, hogy atyám azt tanácsol-

---

⁸⁶ Xántus János 1864 júliusában jött haza Amerikából. SZINNYEI 1914. XIV. 1666.

⁸⁷ A Vanderbilt hajózási vállalatot Cornelius Vanderbilt (1794–1877) holland származású amerikai vállalkozó alapította, aki 1812–1815. évi angol háború idején a New York-i kikötő több erődjének lett a szállítója. 1818-ban a New York és Philadelphia közti hajózási vállalat vezetője lett, majd tíz év múlva maga alapított egy gőzhajózási vállalatot. 1857-ben már 100 hajóból álló flotta tulajdonosa volt. Emellett sikeres vasútépítési vállalkozásokba kezdett. Halálakor a három legjövedelmezőbb vasútvonal tulajdonosa volt. Hatalmas vagyonát Vilmos (1812–1885) fia örökölte.

⁸⁸ A kéziratban helytelenül: *az én magánügyével*, javítottuk.

ta, hogy jó lesz nekem az építőmesteri vizsgát letennem, mivel enélkül nincs jogosítványom építések vállalására. Azonban azt a vizsgát többé nem a céhnél, hanem egy 1859-iki rendelet értelmében ezt politikai hatóságnál kell letenni. Ez meg is történt. A vizsga kitűnően sikerült, a decretumot⁸⁹ megkaptam és lettem építőmester is!⁹⁰

Azonnal kaptam is megbízásokat. Első volt a pápai ev. ref.⁹¹ gyülekezet megbízása egy templom, paplak és iskola tervezésére és építésére. Ezen tervezési munkám várakozáson felül megnyerte a gyülekezet tetszését. Ebből azonban először is az iskola, aztán a paplak, s néhány év múlva a templom lett építve.⁹² Kluge Ferenc⁹³ képfestőmester tagja volt [az építési] bizottságnak, alkalma volt tehetségemet megismerni, és rövidesen megbízott a háromemeletes kékfestőgyár tervezésével és építésével. Egy évvel később egy földszintes, és ismét pár év múlva egy díszes emeletes lakó- és tárház tervezését és építését bízta reám.⁹⁴ Úgy az ev. ref. gyülekezet dicsérő, valamint Kluge Ferenc nagy elismeréssel írt bizonyítványai⁹⁵ az irataim közt vannak.⁹⁶

Az 1864. év folyamán semmi különös nem történt, csupán egy levél [említésre méltó], melyet báró Puteani úrtól⁹⁷ kaptam, melyben kér, hogy építésügyben látogassam meg őt Szigligeten.⁹⁸ Ennek az úrnak a nevét sohasem hallottam, de természetes, hogy elmentem hozzá. Mindég azon tűnődve, hogy miképpen tudott rólam.

---

⁸⁹ decretum (latin) = határozat, végzés; itt: bizonyítvány;

⁹⁰ Voyta építészeti üzletengedélyét 1860 tavaszán adták ki, ez fennmaradt hátrahagyott iratai között. VeML PL XIII. 38. II/3. Voyta Adolf építészeti üzletengedélye Pápára és környékére. Pápa, 1860. március 24.

⁹¹ evangélium szerint reformált: itt = evangélikus, más esetben ev. ref. = református

⁹² Az evangélikus iskola 1863-ban, a paplak 1882-ben, a templom 1884-ben épült. A város-történet a tervezőt és kivitelezőt eddig nem ismerte. Vö. GERŐ–SEDLMAYR 1959. 141–142., 142., NÉMETH–SZABÓ 1989. 93–94.

⁹³ Az evangélikus Kluge Ferenc képfestő egyházközségi elöljáróként az építési bizottság tagja volt.

⁹⁴ Kluge Ferenc koraeklektikus emeletes lakóházát 1869-ben építették.

⁹⁵ A kéziratban helytelenül: *bizonyítványok*, javítottuk.

⁹⁶ Sajnos, ezek az iratok a hagyatékában nem maradtak fenn.

⁹⁷ Báró kimpáni Puteáni József (1811–1869) szigligeti birtokos, itt hunyt el 1869. július 6-án. Vö. PÁLMÁNY 2002. 1099.

⁹⁸ Szigliget község a Balaton-felvidéken, Zala vármegyében. 1869-ben 832 lakosát vették számba. 1895-ben Freystädler Jenő, báró Puteáni Géza és báró Todeszko Hermann gazdasága volt a legjelentősebb. Vö. KOVACSICS–ILA 1988. 382–383.

Nagyon szívesen fogadott, a kívánt ügyben tanáccsal szolgáltam neki. Kért, ha időm engedi, nézzek körül e szép helyen, ahol eszembe jutott Kisfaludy Sándornak a versrészze:

*Szigligetben fogunk élni szerelmünkben boldogok.*⁹⁹

Szívesen töltöttem egy-két napot ezen magas úrnál, akinek saját gyönyörűségére még astronomicus telescopja¹⁰⁰ is volt.

Az 1866-ik esztendő nagy vesztesége[m]mel járt. Először a május 26-iki országos fagy elpusztította a törzsökhegyi szőlőmet¹⁰¹ teljesen, úgy, hogy újra kellett két hold szőlőt – Grazból hozatott finom fajszőlő gyökeres vesszőivel – elültetni. Minő kár! Mert harmadéves volt, és már termésbe jött volna. Elvesztettem három évet, és a nagy költséget. Nem mondom, hogy csupán az én veszteségem, mert ez országos csapás volt.

A másik veszteség már az én privát pechem. Ezen év elején az állatkert elkészült, de végleges épületek helyett ideiglenes fabódékba[n] és istállóknak helyezték el a honi állatfajtákat, amiket be tudtak szerezni.¹⁰² Most kért engem Xántus barátom, hogy most a sor az építkezések programjának a megállapításán és a tervvázlatok elkészítésén van. Mivel pedig a dolog természeténél fogva ezt a munkát csak együtt lehet végezni, megkért, hogy ha időm engedi, jöjjen le hozzám 10–12 napra. Lakásom nála lesz az állatkert egyik ideiglenes épületében, ahol dolgozni is fogunk. Ezen érdekes munkát ked[v]vel fogadtam el és lementem Xántushoz Pestre.

A munka haladt. Ezen időközben Deák Ferenc tán három ízben is ellátogatott Xántushoz. Bennünket együtt érve, Xántus engem, aki az épületek tervezését készíti, és ki Európa állatkertjeit ismerem, mint jó barátját Deáknak [bemutatott], kinek volt egy vonzó ereje, a Kristóf. Ez a Kristóf egy erdélyi barnamedve, ez Deák kedvence volt. Ennek mindig hozott 4–5 zsemlyét a zsebjében. Ilyenkor aztán be szokott nézni Xántushoz is, akinél az állatkert ügyének mibenállásáról tudakozódott. Történt egyszer, hogy Xántust kihívták. Addig én magyaráztam a tervvázlatokat az öregúrnak.

---

⁹⁹ Kisfaludy Sándor (1772–1844) *Csobánc* c. regéjének (1807) részlete. A vonatkozó versszak: „Ha az isten szerencsét ad, / Visszahozom szívemet, / S borostyánnal koszorúzva / Viszlek haza hölgyemet. / Szigligetben fogunk élni, / Szerelmünkben boldogok, / Hol fészünkünkől kirepülni / Egykönnyen majd nem fogok.”

¹⁰⁰ csillagvizsgáló készüléke, távcsöve

¹⁰¹ Törzsökhegy – szőlőhegy Pápa határában.

¹⁰² A pesti állatkertet 1866. augusztus 9-én nyitották meg. Vö. BENDA 1983. III. 737.

Mi a dolgunkkal végeztünk, Xántus elbocsátott azzal, hogy most már tudsz dolgozni, készítsd el a terveket, és ha készen lesz, küld[d] be nekem. A továbbiról aztán beszélünk. Az összes tervet 4–5 hét alatt elkészítettem, amidőn levelet kaptam Xántustól, hogy a győri gabnakereskedők ügyében jár most lent az Al-Dunán, számukra két vontató gőzöst kell neki vásárolni. Ő már három hete Orsován tanyáz, onnét is írta a levelét, melyben azt írja, hogy ha a tervek készen lesznek, küldjem Pestre dr. Szabó József¹⁰³ egyetemi tanárnak, aki őt távollétében az állatkerti ügyekben helyettesíti. Ez megtörténvén, vártam a levélre. Ezután valami tíz nap múlva kapok levelet Xántustól, Orsováról keltezve, és benne dr. Szabó József levelét, mely így kezdődik:

„Kedves Barátom!

Voyta barátod beküldte a terveket. Ő határozott talentum, de baj van ezzel, ugyanis te nekem nem említetted elmeneteledkor, hogy Voyta barátodat megbízta az állatkerti épületek tervezésével. Én sürgősnek véltem az időt, egy pesti építést bíztam meg. No, most hogyan lesz? Ez a pesti építész is jobban végzett a tervekkel, ezt nem lehet visszautasítani. Én pedig Xántus barátomat nem akarom kitenni kellemetlenségnek, visszaküldtettem a terveket Pápára.”

A szép tervek a sok költözködés során elvesztek. Azokból már csak a szarvasakol van meg aquarel[l]ben festve. Hát nem az én hagyományos pecsem ez? Egy évbe[n] két ilyen veszteség! Mert nem az az én veszteségem, hogy a tervek díját elvesztettem, hanem az az alkalom veszett el, ame[l]lyel országossá lett volna hírem, és tán megalapítója lett volna annak, hogy Pestre jöhessenek tehetségem érvényesítésére.¹⁰⁴

Ez az esztendő még arról is nevezetes, hogy a poroszok nyolc nap alatt a híres Habsburg-ármádiát tönkrevették, úgy, hogy a Klapka-féle betörés már Lamacsig, Pozsonyhoz közel elérkezett.¹⁰⁵ Akkor könyörgött Ferenc József

---

¹⁰³ Dr. Szabó József (1822–1894) kalocsai születésű ügyvéd, bölcsészdoktor, geológus, vulkanológus, hazánkban a tudományos petrográfia megalapítója. 1851-ben a bécsi kormány az első londoni iparműkiállítás tanulmányozására küldte ki. 1862-től haláláig a pesti egyetem ásványföldtani tanszékének tanára, az MTA levelező (1858), majd rendes (1867) tagja, 1868-tól a Pesti Állatkert-társulat, 1870–1883 között a Magyarországi Földtani Társulat elnöke. SZINNYEI 1909. XIII. 224–230.

¹⁰⁴ A kéziratban: *érvényesítésével*, javítottuk.

¹⁰⁵ Klapka György (1820–1892) 1848/49-es honvédtábornok 1866-ban Felső-Sziléziában magyar légiót alakított, amely betört az országba, de a porosz-osztrák békekötés meghiúsította

császár Napóleonnak, ki hét évvel ezelőtt, 1859-ben ötet Lombardiából verte ki, hogy segítse ki a bajból, de gyorsan. A bécsi udvarnak a holmi[j]ait már hordták vasúton Komáromba, ezeket a vonatokat átmenni Győrött láttam.

Napoleon sietett a dologgal, de az ár az volt, hogy a velencei olasz tartományt adja vissza volt tulajdonosának, Olaszországnak. Noha ott Custozánál az olaszokat az osztrákok, illetve a magyar bakák megverték, Velencéről lemondtak, és így lett béke.¹⁰⁶

Most már látta Ferenc József, hogy nem lehet az eddigi úton haladni, már azért sem, mert Austriát Németországból kiebrudalták.¹⁰⁷ Így gyorsan hívták Deákot, s a t[öb]bi, amit mindenki megért¹⁰⁸ és ismer. Ez enyhítette némileg az ebben az évben történt károsodásomat. Azonban nagy örömben is volt részünk, mert az isten egy kis szőke, kék szemű angyalkával ajándékozott meg, kinek – mert hozzá illő volt – [a] Gyöngyike nevet adtuk.

Az 1867. évben az ajkai kőszénbánya épületein dolgoztam. Ebben az évben a nagyszivattyú tornyát készítettem el, amelynek hivatása a bánya legmélyebb helyéről az egész ott ö[s]szejövő vizet kiszivattyúzni, hogy a bányában szárazon dolgozhassanak. Más egyéb építkezésem is volt.

ÚJRA KÜLFÖLDÖN: A PÁRIZSI ÉS LONDONI ÚT

Augusztus elején Béla sógorom¹⁰⁹ azt mondta, hogy szeretne a pári[z]si kiállításra menni.¹¹⁰ Kérdi, hogy nem volna-e kedvem nekem is. Megértettem, hogy miért; azért, mert ő magyaron és németen kívül más nyelvet nem ért.

---

terveit, vissza kellett vonulnia. A Pozsony közelében fekvő Lamacson 1866. július 22-én a poroszok és osztrákok között összecsapás volt, amelynek következtében a község leégett. Vö. BOROVSZKY 1904. 83.

¹⁰⁶ Az Olasz Királyság 1866. június 20-án üzent hadat Ausztriának. Az osztrák sereg június 24-én Custozánál aratott győzelmet az olaszok felett. Ausztria az október 3-i bécsi békében mondott le Velencéről. BENDA 1983. III. 737–738.

¹⁰⁷ Az 1866. évi porosz-osztrák háborút az augusztus 23-i prágai béke zárta le, amely szerint Ausztria önként kiválik a Német Szövetségből, 20 millió tallér hadisarcot fizet Poroszországnak és lemond annexiók ígényeiről. BENDA 1983. III. 737.

¹⁰⁸ értsd: megért, átért – Voyta itt az olvasóival közösen átértékelte az élményekre hivatkozik.

¹⁰⁹ Hanauer Béla

¹¹⁰ A világkiállítás nemzetközi rendezvény a legfejlettebb államoknak az ipar, ill. a műszaki élet terén elért eredményei bemutatására. A polgári fejlődést bemutató első világkiállítást Londonban rendezték 1851-ben. Párizsban 1855-ben, 1867-ben és 1878-ban szerveztek világkiállítást (Exposition Universelle).

Rövid gondolkodás után elhatároztam, hogy megyek, de nem főleg a pári[z]si kiállítás, hanem amiatt, hogy hogy onnét csak egy ugrás, és londoni ismerőseimet – főleg a jó Kingeket – meglátogathassam.

El is indultunk. Bécsben egy napot töltve, hogy egy francia és angol vasúti és hajózási itinerarit¹¹¹ vegyek, mert enélkül nem lehet utazni. Münchenben pedig pihenés és az érdekes város megtekintése miatt töltöttünk egy napot. Aztám Pári[z]sig meg se álltunk, ahol megérkezve nagy keservesen kaptunk egy nyugalmas mellékutcában, azonban a Madelaine¹¹² és a Buoleward Italien¹¹³ közelében egy maison meubléeben¹¹⁴ két szép szobácskát napi 10 francért. Nem volt drága. Én voltam ugyan 1859-ben Fordati barátom szívességéből néhány napig Pári[z]sban, de csak annak általános képét láttam, mivel barátommal mindig együtt mentem, ki ott dolgait intézte.

Most úgy határoztam, hogy [az] első napot azzal töltjük, hogy egy általános képet kapjunk Pári[z]sról. E célból egyik omnibus¹¹⁵ imperiáljáról¹¹⁶ a másikra, hogy mindent lássunk. De roppant mulatságos egy pári[z]si omnibuson utazni! Ott oly jó kedvű, élces, derült beszélgetés folyik az utasok közt, mintha ismerősök volnának, holott mind ismeretlenek, de a francia elme nem nyughatik, így élénk. Van nevetés!

Másnap elmentünk a kiállításra, ami lakásunktól nem me[s]sze esik. Nem bántam meg, hogy elmentem, mert sok igen szép és érdekes dolgot láttam. Kingnek azonnal megírtam, hogy hol lakunk, de ő azt írta, hogy nem távozhatik, mert a segédei egy része szabadságon van, de nagy örömmel vár benünket minél ho[s]szabb időre.

Ezután felváltva, minden másodnap mentünk a kiállításra, a közbeeső napokat a pári[z]si nevezetességek meg szemlélésével töltöttük. Kirándulásokat is tettünk: egy nap Versaille[s]-ba oly napon, amikor [a] vízművek¹¹⁷ mind játszanak, mert ilyet a világon nem látni sehol. A versaille[s]-i nagykertből több fényképet hoztam, most is megvannak az ö[s]szes fényképeim, melyeket

---

¹¹¹ itinerarium (latin) = útleírás, itt: menetrend

¹¹² *A Boulevard de la Madeleine* a 4 párizsi nagykörút egyike, nevét a 11. sz. házban lakó Maria Duplessisről nyerte, akiről Dumas *Kaméliás hölgy* c. regényének hősnőjét mintázta. 1966 óta a *Moody Blues* nevet viseli.

¹¹³ *A Buolevard des Italiens* a 4 párizsi nagykörút egyike, nevét az 1783-ban épült Théâtre des Italiens-ről nyerte. Az első világháborúig a párizsi elit kedvelt találkahelye volt.

¹¹⁴ maison meublée (francia) = berendezett ház

¹¹⁵ omnibus (francia) = lovonatású társaskocsi

¹¹⁶ imperiál (latin) = társaskocsi tetején lévő ülések

¹¹⁷ Szökőkutakról és lépcsőzetes vízesésekről (cascade) lehet szó.

Pári[z]sban gyűjtöttem.¹¹⁸ Mindent, ami nevezetesség, megnéztünk, melyek elszámolásával nem akarom a papírt pazarolni, azonban vannak oly élményeim, amelyeket nem lehet elfeledni. Ugyanis a kiállítási épületek külsején köröskörül vonul egy circa 8–10 méter szélességű fedett pergola,¹¹⁹ ahol sorban vannak kávéházak, sörházak, restaurációk¹²⁰ s a t[öbbi]. Ott esténként ezer és ezer ember sétál körül. Itt-ott zene szól. Egy este mi is itt sétáltunk, miközben egy helyiség előtt – ez Fanta restaurációja volt és igen keresett hely volt – nekem feltűnt a cigányzene. Valami operanyitányt játszottak. Kíváncsiságból vacsorázni [mentünk]. Előre hatoltam a zenészek felé, és mit látok? – Patikárius Ferkót,¹²¹ kit Pápáról ismertem! Mert 1860-ban Pály Gyula, a postamesterünk fia, ki akkor a pesti jurátusok¹²² vezére volt, Pápán barátai részére nagy murit rendezett, melyre komáját, Patikárius Ferkót 4 legé[n]nyel meghozatta Pestről. No, volt ott multság reggelig! Örültünk, sírtunk, csókolódtunk a cigányokkal, és Patikárius Ferkóval „te tu” poharat ittunk.¹²³

Amint Patikárius Ferkó meglátott engem, azonnal lejött hozzám. Örültünk egymásnak. Azt kérdeztem tőle, hogy milyen darabokat adnak elő?

– Hát mindenfélét – mondja – overtürokat,¹²⁴ táncdarabokat s a t[öbbit].

– Hát miért nem játszottok magyar darabokat?

– Nem értik ezt a franciák ugye – mondta Ferkó barátom.

– Nincs igazságod komám, mert ez a kiállítás nemcsak francia, hanem világkiállítás, a föld minden nemzetéből jönnek ide, hogy lássanak, tapasztaljanak, tehát kell, hogy a magyar zenét is megismerjék. Tudod mit, Ferkó? Az én kedvemért játszd el a Repülj fecském-et!¹²⁵

– Szívesen komám!

Amint a fiúk elkezdtek, az egész csarnokban egyszerre csend lett. A darab végén olyan orkányszerű¹²⁶ bravo!-tombolás tört ki, hogy csoda volt.

¹¹⁸ Sajnos, ezek sem maradtak fenn.

¹¹⁹ pergola (olasz) = lugasszerű építészeti kiképzés, sétány, melyet szabadon álló oszlopsorra helyezett favázszerkezettel fednek és zöld növényekkel futtatnak be

¹²⁰ restaurációk (latinból) = vendéglők

¹²¹ Patikárius Ferkó (1827–1870) híres cigányprímás volt, zenekarával többször járt külföldön, így Párizsban. Az 1867. évi párizsi világkiállításon III. Napóleonnak is játszottak. A pápai Frank Ignáccal való kapcsolatáról: ÜRMÖS 2006. 17.

¹²² jurátus (latin) = joggyakornok, ügyvédbojtár

¹²³ értsd: pertut ittunk, tegező viszonyba kerültünk

¹²⁴ overtürokat, helyesen: ouverture-öket (francia) = nyitányokat

¹²⁵ Reményi Ede (1828–1898) miskolci születésű világjáró zeneszerző *Repülj fecském* c. népzenei átirata 1860-ban keletkezett.

¹²⁶ helyesen: orkányszerű

– Újra, újra! – kiabálták!

Patikárius Ferkó megismételte, aztán végeztével ismét lejött hozzánk kifáradva és melegegve.

– No látod „bibást”,¹²⁷ hogy nekem van igazságom?!

Megvacsoráztunk és újra hullott a magyar nóta, úgyszólván reggel ½ 3-kor mentünk haza.

Másnap találkoztam a kiállításban dr. Rómer Flóris¹²⁸ – volt nevelője József nádor fiainak, és nem is ment vissza tanárnak – mert bencés¹²⁹ tanár volt –, hanem régiségbuvárságra¹³⁰ adta magát. Ezért jött el a kiállításra is. Megemlítettem neki ezt is. Érdekelte. Ő[s]szebeszélünk, hogy a Fantánál vacsoránál találkozunk. Meg is jött Rómer dr. Szabó József egy[etemi] tanár társaságában,¹³¹ azzal a Szabóval, aki bár szándék nélkül, a pesti állatkerti épülettervek ügyemet elrontotta. Restel[l]te a dolgot, excuzálta¹³² magát, de ettől eltérített bennünket, mert Patikárius a Repülj, fecském-et kezdte játszani. Rómer, ki zeneismerő is volt, el volt tragadtatva. Mikor Patikárius szünetkor lejött hozzám, bemutattam vendégeinknek. Miután Rómer nagyon megdicsérte, említette neki, hogy az „Academie de Musik”¹³³ igazgatóját jól ismeri, kit a napokban kihoz magával, hogy hallgassa meg.

Ez meg is történt. A directort annyira meglepte ez a zene, csodálkozásának adott kifejezést, hogy ezek a zenészek mind és mindent hangjegy nélkül játszanak. Neki az a terve, hogy Patikárius zenekarát be akarja mutatni a párizsi közönségnek az „Academie de Music”-ban. S kérdezte Patikáriust én általam – mert Ferkó jó muzsikus, de franciául nem tud –, hogy nem szerződne-e egy 10 esti hangversenyre vele. Patikárius majd kibújt örömeiben a bőréből:

– A legnagyobb örömmel, de csak akkor, ha itt a „Fandánál” a szerződése lemúlik.¹³⁴

---

¹²⁷ bibas: cigány eredetű, kissé csúfolódó megszólítás „te ostoba”, „te együgyű” értelemben; Gárdonyi Géza stílusesszöveggé használta „Látod, bibás!” kifejezést az *Egri Csillagok* negyedik részében.

¹²⁸ Rómer Flóris Ferenc (1815–1889) bencés szerzetes-tanár, régész, művészettörténész. 1864-től az MTA tagja, 1868-tól a pesti egyetemen az archeológia tanára, 1869-től a Magyar Nemzeti Múzeum régiségtárának őre, 1877-től nagyváradi kanonok.

¹²⁹ A kéziratban: *bencze*, javítottuk.

¹³⁰ értsd: régészkedésre

¹³¹ A kéziratban: *társaságával*, javítottuk.

¹³² excuzálta (latinból) = mentegette

¹³³ helyesen: Académie de Musique (francia) = zeneakadémia

¹³⁴ lemúlik: értsd: lejár

– Azt nem kell várni – mondá a director – mert ő őket „matiné”-ban¹³⁵ is bemutathatja.

Másnapra meghívta hozzá az academiába szerződés kötése végett, ahová aztán Rómerrel ment. A kötés megtörtént, most már csak a sajtóban kell őket megismertetni. Napoleon évi napja minden évben augusztus 20-án tartatik meg nagy ünnepé[l]lyel. Amint ezen ünnepély elmúlt, napirendre tűzte a director a cigányelőadásokat.

Jelen voltunk mi is. A lelegegásabb társaság jelent meg a társaság¹³⁶ minden rétegéből. A cigányok kotta nélkül felléptek a dobogóra, a közönség nagy tapsal fogadta őket. Játszották a Himnus[z]t, a Hazádnak rendületlenül-t, a Repülj, fecském-et, és egyéb magyar népdalokat.¹³⁷ Nem lehet leírni azt a lelkesedést, amely minden – nekik exotikus – darab után tombolt. Ezzel a matinéval [elért sikert] – megállapították a cigányok is, hogy – ezt nem várták a franciáktól. A többi előadásokra már alig lehetett jegyet kapni a magas árak dacára, mert a lapok is nagyon behatólag foglalkoztak a magyar zene különös szépségével.

Patikáriussal Fantánál ismét találkoztunk. Nem győzte köszönni, hogy oly nagy szerencsét hoztam neki, amiről fogalma sem volt. Gondolom, jó csomó pénzt vittek haza a cigányok.

Most egy éjjeli mulatóhelyet írok le, a *Jardin Mabél*-t.¹³⁸ Ez egy külvárosi negyedben volt. Azt hiszem, ma már nem létezik. A belépéskor itt a férfiak 4 francot, a nők se[m]mit sem fizetnek. Kezdeté este 10 órakor. Sokat hallottunk róla, tehát nagyon kíváncsiak voltunk. Ez egy jó tágas kert, szépen, gondosan tartva. A szomszédok felől a falak ho[s]zában felfutó növényekkel borított kisebb lugasok¹³⁹ egész sora fut végig. Ezekben egyes kis társaságok, kik közt élemedett bankárok is pazarolták a pénzüket. Volt egy aszfalttal képezett tánchely, ahol a borbély és más gaminek¹⁴⁰ járták a francia quadrilt¹⁴¹ a la cancan-t.¹⁴² A publicum sétáló része demi mondok,¹⁴³ midinettekből¹⁴⁴

---

¹³⁵ matiné (francia) = délelőtti előadás, hangverseny

¹³⁶ értsd: társadalom

¹³⁷ népdal: értsd: az adott korban közismert, népszerű (szöveges) dallam

¹³⁸ magyarul: Mabél-kert

¹³⁹ A kéziratban: *lyugasok*, javítottuk.

¹⁴⁰ gamin (francia) = cibész

¹⁴¹ helyesen: francia quadrille = francia négyes

¹⁴² A *kánkán* gyors, 2/4-es ütemű, magasra dobált lábakkal járt csoportos, színpadi női tánc, ami 1830 körül tűnt fel a párizsi éjszakai életben, s kezdetben nagy botrányt okozott. Később Offenbach operettjeiben is jelentős szerepet kapott.

állt. Ezek a legutolsó öltözet¹⁴⁵ creatióit mutatták be. A haut volée¹⁴⁶ hölgyei is ide járnak tanulni új ruhaszabásokat, de ezek incognitóban jönnek.

A táncban nem vesz részt senki, úgy látszik, ez az alsóbb alakok szerepe. Ha éjfél tájban megindul a jókedv a lugasokban,¹⁴⁷ durrog a champagner,¹⁴⁸ ez egy bódító chaos. Gondolják most el, hogy a kertben nincs egyéb világítás, mint zöld színű üvegeken át, a kedves hangulatot, amint ez a világítás mutat, nem lehet leírni. Alig van utazó – kivált most, a kiállítás alatt –, hogy valaki elmulasztaná a „Jardint” megnézni. Én is így jártam.

Egyszer csak egy fiatal ember megfogja a vállamat, és azt mondja:

– Ejnye, hát építész úr is itt jár? No, megírom a feleségének!

Hát ez az ifjú báró Puteani Béla¹⁴⁹ [volt]. Ezután örültünk egymásnak, és reggel 3 óra tájban tértünk haza. E Mabéltől is vannak fényképeim.¹⁵⁰

Az időből lassanként kifogytunk. Még egypárszor benéztünk a kiállításba, egyet-mást venni az otthon valóknak. Rómerrel találkoztunk és elbúcsúztunk azzal, hogy ismét Londonba megyünk.

– Merre mennek? – kérdé Rómer.

– Úgy! Tudja, hogy az egész Esterházy Pál családja Boulogne sur merban¹⁵¹ van?

Tehát úgy határoztam, hogy arrafelé megyünk. Szeretnék [a] grófokkal találkozni. Mi s[z]eptember 2-án reggel 8-kor indultunk vasúton és Boulogneba¹⁵² délben értünk. Megebédeltünk és ledültünk a Hôtel Noba-ban nyugodni. Délután úgy 4 órakor kimentünk a tengerpartra. Sógorom akkor látott először tengert. Az Imperial Hôtelben tudakozódtam, [hogy] itthon vannak-e Esterházyék.

– Nincsenek, sétálni mentek.

---

¹⁴³ demi-monde (francia) = félvilági nő

¹⁴⁴ midinett (francia) = divatáruslány

¹⁴⁵ értsd: legfrissebb divat

¹⁴⁶ helyesen: haute volée (francia) = előkelő társaság

¹⁴⁷ A kéziratban: *lyugasokban*, javítottuk.

¹⁴⁸ helyesen: champagne (francia) = pezsgő

¹⁴⁹ Báró Puteani Béla (1837–1890) sziglieti földbirtokos, báró Puteáni Sándor és gróf czegei Vass Klára fia.

¹⁵⁰ Ezek a fotók sem maradtak fenn.

¹⁵¹ Boulogne-sur-Mer Párizstól északnyugatra mintegy 260 km-re fekvő kis kikötőváros, lakossága halászatból élt. 2006-ban 43.700 lakosa volt.

¹⁵² helyesen: Boulogne-ba

Mi ketten a tengerpartra mentünk sétálni. Egyszerre csak Néger Ágoston¹⁵³ nevelővel találkoztunk, nagyon meg volt lepetve látásunkkor. Mondtuk, hogy a pári[z]si kiállításról jövünk, és megyünk Londonba.

– No, hogy meg lesznek a grófék lepetve, ha Önöket meglátják! Amint látom – mondá –, már jönnek vi[s]zafelé a sétányon. Üljenek le hamar, de úgy, hogy feljük háttal legyenek, hogy ne tudják, hogy én kikkel beszélek!¹⁵⁴

Úgy is lón. Mikor odaérték, Néger feláll[t], vele mi is. Nagyon kellemesen voltak meglepetve, kérdezték, hogy mi hozott minket Boulonyba. Elmondtuk azt is, hogy csupán azért választottuk ezt az utat, mert Rómertől hallottuk, hogy a grófi család itt van fürödni. Leültünk a padra, a sok kérdésnek se szeri, se száma. A grófné Bélával beszélt. Kérdezte, mikor jöttünk el hazulról, és mi újság van Pápán. A gróf velem beszélt. Azt mondta, hogy tudom-e, hogy őt otthagytá Zámor főkertésze.

– Hallottam róla én is – felelém.

– Nézze, mily hátatlan ez az ember irántam. Én emeltem fel, és most itthagý, mivel József főherceg nagy fizetést ígért neki a Margitsziget újra rendezéséért.

Beszélgetéssel múlt az idő. A gróf órájára nézett, úgymond:

– Most már fürödhetünk!

Kérdezték, hogy mi fürdünk-e.

– Bizony, ránk fér, utazókra – mondám –, mire a grófné úgy mondotta, hogy fürödhetünk egyidőben.

Néger a gyerekekkel a parton maradt. Már fürödtek sok százan tale quale¹⁵⁵ keverve. Mi is cabinkocsiba ültünk és bevonultunk a tengerbe, ahol a víz derékig ért. A grófné figyelmeztetett bennünket már a vízben, hogy ne sokáig maradjunk a vízben, mert aki nem szokta, annak megárt. Azonban nekünk igen jólesett és még maradtunk.

Mire a grófné kimentek tőlünk, a vízben búcsút vettek, és kevésre rá mi is kimentünk, mert én el kezdtem fájni. Mondtam Bélának, hogy nem jól érzem

---

¹⁵³ Néger Ágoston (1838–1919) nagyváradi születésű katolikus lelkész, 1891-től veszprémi kanonok. Veszprémben hunyt el, az alsóvárosi temetőben nyugszik. 1864-től Esterházy Pál gyerekeinek nevelője, 1875-től pápai plébános volt. 1875-ben Katolikus Legényegyletet és Oltár-egyletet szervezett a városban, folyamatosan támogatta az irodalmat. Vö. KISS 1908. 138–139., PFEIFFER 1987. 166.

¹⁵⁴ Az eredetiben a mondat végén személyt váltott: *ne tudják, hogy ő (Néger) kikkel beszél*, amit átírásakor megváltoztattunk.

¹⁵⁵ tale quale (latin) = úgy, ahogy van

magamat, menjünk haza a hotelba. Én nagyon fáradt voltam és fáztam, vacsorát nem ettem, de jó erős teát kértem, s lefeküdtem. Béla lement vacsorázni. Én didergés közt elaludtam, és aludtam reggelig. Amikor felkeltem, oly jól éreztem magamat, a fáradságot feledve, újra megerősödöttnék éreztem magam. De sietnünk is kell, mert a gőzös 8 órakor indul. $\frac{3}{4}$ 8 órakor már a hajón voltunk. Pont 8 órakor megindult.

Kendőlobogtatások közt távolodtunk a parttól. Ha az ember tengeri hajón utazik, és a partot már nem látja, kíváncsiságból az utasokat vizsgálgatja, hogy miféle emberek lehetnek, hová utaznak, s a t[öbbi]. Béla Párizsban vett skót sapkáját a fejére nyomta, a hajó elején egy kötélhalomra ült, úgy bámulta a tengert. Én fel és alá sétáltam a födémen.¹⁵⁶ A hajón kevesen voltunk, hisz már s[z]eptemberben voltunk. Ugyan egy másik utas, egy kis zömök, sűrke kockás ruhában, [fején] szalma matrózforma kalappal szinte¹⁵⁷ fel és alá járt, de gyorsan. Kezeit dörzsölve odaszól nekem:

– Il fait très pelée, monsieur!¹⁵⁸

– Oh, oui monsieur!¹⁵⁹ – felelém.

A jég meg volt törve, kezdtünk beszélgetni. Beszélgetés közben észrevettem, hogy a pasas nem francia, hanem angol, és amint én a beszélgetést angolul folytattam, mondá ő angolul:

– Ó, hát Ön francia létére még angolul is tud?

– Nem vagyok én francia, hanem magyar!

– Magyar? Óh, hát ön három nyelvet is bír?

– Tudok én németül is!

– Németül is! Menjen ön, maga egy kis Mesofanti,¹⁶⁰ mert beszél magyarul, németül, franciául és angolul! Ez sok egy embertől!

---

¹⁵⁶ értsd: fedélzeten

¹⁵⁷ értsd: szintén

¹⁵⁸ Il fait très pelée, monsieur! (francia) = Nagyon hideg van, uram.

¹⁵⁹ Oh, oui monsieur (francia) = Ó, igen, uram.

¹⁶⁰ Giuseppe Caspar Mezzofanti (1774–1849) bolognai születésű világhírű olasz nyelvész, a bolognai egyetem tanára, majd a vatikáni könyvtár őre, 1838-tól bíboros, aki 39 nyelven (magyarul is) folyékonyan beszélt. 1832-ben az MTA tiszteletbeli tagjának választotta. Nápolyban hunyt el 1849. március 15-én. Itt *nyelvtelhetség* értelemben használja a nevét.

Életrajza: http://en.wikipedia.org/wiki/Giuseppe_Caspar_Mezzofanti [letöltve: 2011. augusztus 19.] 2011-ben Magyarországon az egyházi középiskolás diákok számára szerveztek *Mezzofanti Országos Nyelvi Versenyt* angol és német nyelvből.

Aztán már angolul beszélgettünk. Kérdezte, honnan jövök és hová utazom. Megmondtam. Aztán azt kérdezte, hogy ki az a másik utas, akivel beszéltem. Azt mondtam, a sógorom.

– A sógora? De az csak nem magyar? – Önről teljesen elhiszem, hogy magyar, de az az úr nem lehet magyar! Hogy hívják őt?

– Hanauer Bélának hívják.

– No lássa, hogy nem magyar ő, már a neve is német.

Aztán Ön barna, lesült, ő halovány, vereses szőke haja van.

– Úgy – mondtam –, hogy Németországból bevándorolt, de Magyarországba[n] a nyelvet megtanulták már az elei, ő a németet már iskolában tanulta.

Aztán Bélával lementünk egy pohár sörre, és egyet sétáltunk a hajó hosszában. A hajó orrára álltunk, figyelmeztettem a habok törésére, mily szép látvány ez. Valaki mellettünk magyarul közbeszól. Én rögtön figyelmes voltam megtudni, hogy ez a magyar ruhás fiatalember hová utazhatik. Kérdésemre azt felelte, hogy haza.

– Angliába? – kérdém.

– Oda – mondá.

– Hát hogy került Ön, uramöcsém, Angliába? Talán édesatyja magyar menekült volt?

– Nem én – mondja –, én angol vagyok, szüleim is azok.

– Hát honnét jön most?

– Gyöngyösről – mondá.

– Hát mi dolga volt Gyöngyösön és mikor tanult meg magyarul?

– Én mint nevelő jöttem ... gróf¹⁶¹ családjába ezelőtt két évvel, és most szabadságot kaptam szüleim meglátogatására.

Eközben már közeleedtünk a Themze torkolatához. A kis angol ismerősöm megint felkeresett, hogy megmutassa nekünk, hogy hol lakik. A partok alacsonyak, úgy hogy az ember a hajóról jól belát a szárazföldre. Egyszerre figyelmeztet egy kis házra, mely fák közt állt, ez az ő háza, igen örülne, ha londoni tartózkodásunk közben felkeresnénk őt. Feltételesen, ha időnk engedi, megfelelünk szíves meghívásának.

---

¹⁶¹ Voyta a grófi család nevére nem emlékezett, ezért helyét kipontozta. Gyöngyösön számos nemes család élt, köztük a legjelentősebb herceg Esterházy, herceg Grassalkovich, gróf Almásy, gróf Eszterházy, a báró Brudern és báró Vimpfen. FÉNYES 1851. II. 69–70.

Délután 5 óra tájban beérkeztünk a St. Katharin dockba.¹⁶² Kiszálltunk és egy hacknyvel¹⁶³ egyenesen King üzletéhez hajtottunk. A napos segéd, mr.¹⁶⁴ Bocuher, kit régebről ismerek, azt kérdezte tőlünk, hogy nem láttuk-e mr. Kinget, aki elejbünk ment, a dockban. Mondtam, hogy nem vettük észre, mire a segéd azt mondta, hogy van neki egy ismerőse a szomszédban a Westminster templom szolgájánál, aki egy évre adhat szobát. El is vittük oda podgyászunkat és visszatértünk az üzletbe. Akkor jött oda King nagy loholva. Sajnálja, úgymond, hogy nem találkoztunk, de hát hol van a podgyászunk?¹⁶⁵
– A lakásunk készen van.

Azonnal kocsit fogadott és fél óra alatt kint voltunk a lakásán. Nagy volt az öröm, oly kedves fogadtatásban részesültünk. Majd mindjárt ebédre ültünk és nem fogytam ki a beszédből, a sógorom nem tudván angolul, csak evett és kedves arccal vágott.

Ott voltunk vagy 10 napig, nagyrészt velük voltunk, de egy pár ismerősömet is meglátogattuk, köztük régi lakásomon mrs.¹⁶⁶ Prichardot, aki úgy megörült látásomnak, mintha testvére volnék. De a szegény a[s]szony már ősz volt. Nehezen búcsúztunk el egymástól, ígérve, hogy nemsokára ismét eljövök ho[s]szabb időre.

– Az isten hozza!

Béla, mint af[f]éle üzletember, aki nem ismer mást, mint [az] üzletet, somlai borából cipelt magával¹⁶⁷ két palackot, hogy majd Londonban eladjuk. Hát elvittem velem a városban a borkereskedőkhöz és ajánlottam a bort. A kereskedő kóstolgatja, és azt mondta nekem:

– It is a nice summer wine!¹⁶⁸ – azaz, jó kis nyári bor, de ő ilyen bort nem használhat.

Megyünk egy másikhoz, az kóstolás után azt mondta, hogy:

– Tudja mit? Csináljon belőle sherryt, és ha jobb és olcsóbb lesz, mint azt Spanyolországból beszerezem, akkor beszélhetünk üzletről.

---

¹⁶² Szent Katalin kikötőbe.

¹⁶³ helyesen: hackneyvel (angolból) = bérkocsival

¹⁶⁴ mr. = mister (angol) = úr, uram

¹⁶⁵ értsd: poggyászunk

¹⁶⁶ mrs. = mistress (angol) = férjes asszony; a rövidítést a férj családneve elé teszik

¹⁶⁷ A kéziratban: *vele*, javítottuk.

¹⁶⁸ It is a nice summer wine! (angol) = Ez jó nyári bor!

A harmadik hajlandó volt a bort 20 fontért megvenni ob Somlyó,¹⁶⁹ de sógorom 24-en alul nem adta. Meguntam ezen hercehurcát, még egy próbát tettem.

Régebről ismertem Diósi Márton¹⁷⁰ magyar menekültet, és úgy tudtam, hogy borral kereskedik, és a cityben¹⁷¹ van az irodája. Elmentünk hozzá. Arannyal kicifrázott setétveres bársonysapkával a fején, tajtékpipa a szájában, az ajtó felett a neve és az ország címere elárulták, hogy a jó Diósi bácsi itt lakik, illetve, itt van az irodája.

Diósi megkóstolta a bort és így nyilatkozott:

– Ez jó óbor, nekem is van óborom elég. Nekem legfeljebb két éves bor kellene, amivel a régi boraimat felfrissíthetném.

Vége volt a Geseftnek.¹⁷² És ezért kellett minden országi vámnál drukkolni, hogy meg ne találják, mert fenemód megbüntetnének bennünket, mint smugglereket!¹⁷³

Nagyon kedves volt nekem látni a régieket. Mindenki úgy örült a viszontlátásnak, mintha testvérek volnánk. A batyumban találtam egy jó csomó törött szegedi paprikát, amelyet egy magyar, akivel ebédnél megismerkedtem Pári[z]sban, amint hallotta, hogy Londonba megyek, megkért, hogy ezt a paprikát legyen szíves ennek és ennek a barátjának, lakik itt és itt, átadni. Megvallom, én bizony reste[l]item az utolsó ottani napokat arra fordítani, hogy a paprikát elvigyem az illetőnek. Inkább Kingéknek adtam. Ebédnél megkóstolták és oly finom fűszernek tartották, hogy mikor elfogyott, kértek, hogy küldjek nekik.

Dictum factum, mindennek vége szokott lenni, úgy a mi édenünknek is. Majdnem szívfájdalommal váltunk el egymástól, de mivel esti 11 órakor indul a hajó Rotterdamba,¹⁷⁴ kíséret nélkül szálltunk a hajóra.

---

¹⁶⁹ ob Somlyó (latin) = Somlyó miatt; t. i. a somlói bor híre miatt

¹⁷⁰ Diósy (1845-ig Neussbaum) Márton szilágynagyfalui születésű hírlapíró, borkereskedő. Veszprémben tanított, később Pestre költözött, ahol különböző lapokban és folyóiratokban jelentek meg írásai, műfordításai. 1848-ban honi izraeliták közt magyar nyelvet terjesztő pesti egyesület titkára. 1848/49-ben Kossuth titkára, a szabadságharc bukása után Londonban emigrált, ahol borkereskedéssel foglalkozott és angol hírlapokba írt. Itt hunyt el 74 évesen, 1892. március 21-én. SZINNYEI 1893. II. 885., UJVÁRI 1929. 203., 564., KENYERES 1981. I. 379.

¹⁷¹ City of London = London történelmi központja

¹⁷² helyesen: Geschäft (német) = üzlet

¹⁷³ smuggler (angol) = csempész

¹⁷⁴ A kéziratban: *Rotterdamban*, javítottuk. Rotterdam Hollandia második legnagyobb városa, Európa legforgalmasabb tengeri kikötője a XIX. század második felében.

Egy napot Rotterdamban töltöttünk. Onnét Ostendébe,¹⁷⁵ ahol fél napot; onnét Bruxellbe¹⁷⁶, ahol egy napot töltöttünk és innét Kölnbe,¹⁷⁷ ahol a rajnai gőzösre szálltunk. Reggel 6 óra és vasárnap volt, a gőzösen kevesen [utaztak], az I. helyen valami 6–8 utas volt velünk együtt. A reggelit a fődélzetben egy közös asztalra hozták, mert szép derült nap volt. Reggeli közt valami 3–4 utas egy társaságban evett. Reggeli után felkeltek, és az ő angol pipájukra gyűjtöttek, mert angolok voltak. Mi is felkeltünk. Béla szivarra, én pedig a hazulról hozott véghi [sic!] hosszúra vágott dohányomat egy kis rövid szárú csibukba tömve, jó bakonyi cserfa tutvát¹⁷⁸ reája, én is füstöltem az angolok felé menve, vagy sétálgatva. Azoknak az orrát az én tapló és régi dohányillat[om] megcsapta, egyre utánam sétáltak, elvenni azt a finom füstöt. Tudnivaló, hogy külföldön nem lehet olcsóbb szivart élvezni, mint 40–50-szereset¹⁷⁹ a mi pénzünk szerint. A dohányuk kutyának való. Így aztán ö[s]zeismerkedtünk.

– Beg pardon sir¹⁸⁰ – szállalt meg egyik anglius –, kérem, micsoda dohányt tetszik szívni?

– Én csak magyar dohányt szívok.

– Ezután mit tetszett rátenni, hogy meggyulladjon?

– Hát az bakonyi cserfatapló!

– Aztán kérem, miféle pipa ez? Ez is magyar?

– Nem, ez török pipa.

– Aztán hol kapni ilyet?

– Otthon, Budapesten.

– Aztán, hogy egy ily pipa?

– Nem sok, valami 7 shilling angol értékben.

– Hát Ön hazamegy?

– Igen – mondtam.

– Nem lenne oly jó nekem ezt a pipát eladni? Szívességet tenne velem!

– Nekem eladó pipám nincs, de ha Önnek örömet tehetek, szívesen odaadom Önnek emléken.

---

¹⁷⁵ Oostende belgiumi kikötőváros.

¹⁷⁶ Bruxelles, Brüsszel: belgiumi nagyváros.

¹⁷⁷ Köln ma Berlin, Hamburg és München után Németország negyedik, Észak-Rajna-Vesztfália szövetségi tartomány legnagyobb városa. A város a Rajna mentén található, a kölni katolikus érsek székhelye. 1388-ban alapított egyeteme egyike Európa legrégebbi egyetemének.

¹⁷⁸ értsd: cserfa dudvát = taplót

¹⁷⁹ értsd: 40–50-szer drágábbat

¹⁸⁰ Beg pardon sir! (angol) = Bocsásson meg, uram!

– Azt én nem fogadhatom el, mert én angol vagyok!

– Én meg nem adom pénzért, mert én meg magyar vagyok!

Így ment ez végig az úton, mire egyszerre észre vesszük, hogy a hajó mielőtt Mainzra¹⁸¹ ér, előbb leteszi [az utasokat[a Rajna bal partján,¹⁸² azon utasok érdekében, kik Olaszországba vagy Frankfurtba utazhassanak. A hajó kimenetelét megközelítőleg [ismertem]. Megkérdeztem az angolt:

– No, most, ha tetszik, odaadom a pipámat, dohányomat és taplómat, de csak emlékbem.

– No, hát isten neki, köszönettel veszem – és látogatójegyet¹⁸³ adja át, én viszont a magamét. Mire a hajó kikötött és az angolok kiszálltak. Még a parttól búcsút intettek. Bekiáltottak a hajóra, hogy ha Dublinba¹⁸⁴ megyek, okvetlen meglátogassam őket.

A hajó visszafordult, hogy Mainznál, mint a járat végpontjánál kikössön, ahol mind kiszálltunk. Megnéztem az ő jegyét. Kitűnt, hogy ezek dublini nagy posztócég tulajdonosai voltak. De én sohasem jutottam el Dublinba.

Mainzból aztán egyenesen hazautaztunk, ahol szeretteim örömmel vártak. Már én is örültem, hogy mind jól találtam a kedves Gyöngyikénnel együtt. Oly jól esett az a csendes, meleg, szeretetteljes kör, hogy szinte elfeledtem a majd hatheti vándorlást és az ezzel járó fáradságot.

Dolgaimat is rendben találtam. Amit hoztam, mindenkinek kiosztottam. A kis aranyos Gyöngyikémnek kis kacsóira és nyakára piros koral[l] gyöngyből karkötőt és nyakláncot. Luizámnak a kiállításán egy algiri arabtól vettem eredeti arab függőket, melltűt, és colliét¹⁸⁵ rózsafából faragva. Mindenkinek, még a cselédeknek és ismerőseinknek is hoztam valami emléket.

(folytatjuk)

---

¹⁸¹ helyesen: Mainzba; Mainz Rajna-balparti város, 1816-tól Hessen-Darmstadt tartományhoz tartozott, ma a Rajna-Pfalz szövetségi tartomány fővárosa és egyben legnagyobb városa. Egyetemi város, püspöki székhely. 1871-ben közel 61.000 lakosa volt.

¹⁸² Nyilván a hajó menetiránya szerint balról, ugyanis Frankfurt a Rajnától keletre van.

¹⁸³ értsd: névjegyet

¹⁸⁴ Dublin 1652 óta Írország fővárosa, az Ír-sziget keleti partján, az Ír-tengerbe torkolló Liffey folyó két partján fekszik.

¹⁸⁵ colliét, helyesen: collier-t (francia) = nyakláncot

RÖVIDÍTÉSEK

PK	= Pápai Közlöny
PL	= Pápai Lapok
VeML PL	= Veszprém Megyei Levéltár Pápai Levéltára

IRODALOM

- BÁN 1989 = BÁN Péter (szerk.): Magyar történelmi fogalomtár I–II. Bp., 1989.
- BENDA 1983 = Magyarország történelmi kronológiája. I–IV. Főszerk.: Benda Kálmán. Bp., 1983.
- BONA 1987 = BONA Gábor: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban. Bp., 1987.
- BONA 1988 = BONA Gábor: Kossuth lajos kapitányai. Bp., 1988.
- BONA 2000 = BONA Gábor: Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. (Harmadik átdolgozott, javított kiadás). Bp., 2000.
- BOROVSZKY 1904 = Pozsony vármegye, Pozsony sz. kir. város, Nagyszombat, Bazin, Modor és Szentgyörgy r. t. városok. Magyarország vármegyéi és városai. Szerk.: Borovszky Samu. H. n., é. n. [Budapest, 1904]
- FALLEBÜCHL 1994 = FALLEBÜCHL Zoltán: Magyarország főispánjai: Die Obergespane Ungarns 1526–1848. Bp., 1994.
- FÉNYES 1851 = FÉNYES Elek: Magyarország geographiai szótára, melyben minden város, falu és puszta betűrendben körülményesen leíratik. I–IV. Pest, 1851.
- GAÁL 1987 = Életpályák – életművek. [A pápai pálos, majd bencés gimnázium alapításának 350. évfordulójára.] Válogatta, összeállította és sajtó alá rendezte Gaál Zoltán. Győr, 1987.
- GERŐ–SEDLMAYR 1959 = GERŐ László–SEDLMAYR János: Pápa. Bp., 1959. (Városképek – Műemlékek)
- H. SZABÓ 1998 = H. SZABÓ Lajos: Pápa város díszpolgárai a 19. században. Pápa, 1998.
- HELYSÉGNÉVTÁR 1996 = Magyarország történelmi helységnévtára. Zala megye (1773–1808) I–II. Szerk.: Szaszóné Sin Aranka, Breinerné Varga Ildikó. Bp., 1996.
- HORVÁTH–TÓTH 1936 = HORVÁTH Elek–TÓTH Endre: Pápa megyei város múltja, jelene és környéke. Pápa város ismertető leírása. Pápa, 1936.
- HUDI 1995 = HUDI József: Pápa város önkormányzata a későfeudalizmus időszakában (1730–1847). Pápa, 1995. (Fejezetek Pápa város történetéből 2.)
- HUDI 2001 = Források Pápa város 1848/49. évi történetéből. Válogatta, szerkesztette, a tanulmányokat és a jegyzeteket írta: Hudi József. Pápa, 2001. (A Pápai Református Gyűjtemények forráskiadványai, Forrásközlések 2.)
- HUDI 2004 = HUDI József (szerk.): Hunkár Antal visszaemlékezése és iratai. Pápa, 2004. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések 6.)
- HUDI 2009 = HUDI József: Könyv és társadalom. Könyvkultúra és művelődés a XVIII–XIX. századi Veszprém megyében. Szerk.: Lipták Dorottya. Bp., 2009. (Nemzeti Téka/Bibliotheca Nationalis Hungariae – Gondolat Kiadó)
- ILA–KOVACSICS 1964 = ILA Bálint–KOVACSICS József: Veszprém megye helytörténeti lexikona. Bp., 1964.

- KATONA 2008 = KATONA Csaba: Écsy László fürdőigazgató naplói 1850–1852, 1856. Balatonfüred, 2008. (Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadványai 38.)
- KENYERES 1981 = KENYERES Ágnes (szerk.): Magyar életrajzi lexikon. I–IV. 2. kiad. Bp., 1981–1984.
- KISS 1908 = KISS István: A pápai plébánia története. Veszprém, 1908.
- KOVACSICS–ILA 1988 = KOVACSICS József–ILA Bálint: Veszprém megye helytörténeti lexikona II. Bp., 1988.
- LICHTNECKERT 2008 = LICHTNECKERT András: Écsy László balatonfüredi fürdőigazgató naplója 1863–1892. Balatonfüred, 2008. (Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadványai 41.)
- NÉMETH–SZABÓ 1989 = NÉMETH Adél–SZABÓ Lajos: Pápa. Bp., 1989. (Panoráma – Magyar városok)
- PÁLMÁNY 2002 = PÁLMÁNY Béla (szerk.): Az 1848–1849. évi első népképviseleti országgyűlés almanachja. Bp., 2002.
- PETRIK 2010 = PETRIK Iván (szerk.): Memoriae commendamus – emlékezetül adjuk. Válogatás Pápa város történetének forrásaiból. Pápa, 2010. (A Pápai Levéltár kiadványai I.)
- PFEIFFER 1987 = PFEIFFER János: A Veszprémi Egyházmegye történeti névtára (1630–1950). Püspökei, kanonokjai, papjai. München, 1987. (Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae VIII.)
- SASHEGYI 1984 = SASHEGYI Oszkár (szerk.): Az abszolutizmuskori levéltár. Repertórium 1. kötet. Kézirat, Bp., 1984. (Magyar Országos Levéltár, Levéltári Leltárak 82.)
- SOMFAI 1994 = SOMFAI Balázs: Pápa mezőváros igazgatása 1848/49 után. Vázlat a város múlt századbéli ötvenes éveiről. Tanulmányok Pápa város történetéből a kezdetektől 1970-ig. Főszerk.: Kubinyi András. Pápa, 1994. 351–368.
- SZINNYEI 1891–1914 = SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. I–XIV. Bp., 1891–1914.
- TÓTH 2004 = TÓTH Béla: ...Emlékezzél meg az egész útról... [A pápai evangélikus gyülekezet és a veszprémi egyházmegye története]. Pápa, 2004.
- UJVÁRI 1929 = UJVÁRI Péter (szerk.): Magyar zsidó lexikon. Bp., 1929.
- ÜRMÖS 2006 = ÜRMÖS Lóránt: Elfelejtett zeneszerzőnk, Szabadi Frank Ignác élete 1824–1897. Pápa, 2006.
- VARGA 1988 = VARGA Béla (főszerk.): Veszprém megyei életrajzi lexikon. Veszprém, 1988.

HORVÁTH ELEK

Pápa – amerikai szemmel

HORVÁTH ELEK egyike a két világháború közötti várostörténeti kutatóknak, akiknek írásai ma is tanulságosak, összegyűjtve kiadásra is érdemesek.¹ Értéküket növeli, hogy az általa felhasznált Esterházy uradalmi, illetve városi levéltári iratok a második világháborúban jórészt elpusztultak.

Horváth Elek Pápán született 1908. március 29-én. A bencés gimnázium elvégzése (1918–1926) után a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen jogot, a bécsi egyetemen pedig művészettörténetet tanult. Hazatérve újságíró lett. 1933–1938 között a Pápai Hírlap munkatársaként dolgozott. Szabad idejében szívesen foglalkozott a város múltjával, melynek jobb megismerése érdekében levéltári kutatásokat is végzett. 1935. június 2-án például az ő kezdeményezésére, kutatásai alapján helyezte el a Jókai Kör a Korona u. 45. szám alatti ház falán azt az emléktáblát, amely azt a házat jelölte, amelyben Deák Ferenc pápai iskolás korában lakott.² 1936-ban Tóth Endrével közösen korszerű, ma is használható városismertetőt készített és jelentetett meg.

1938-tól a Miniszterelnökség, majd a Kereskedelem- és Iparügyi Minisztérium tisztviselőjeként, 1940–1944 között Erdély idegenforgalmi biztosaként Kolozsvárott tevékenykedett. 1945-ben Budapesten megalapította a „Sarló” Könyv- és Filmszövetkezetet. 1948-ban elhagyta az országot. Salzburgban telepedett le, ahonnan 1951-ben az Egyesült Államokba költözött. New Yorkban, majd Washingtonban élt, az amerikai hadseregben magyar nyelvet és irodalmat tanított és a hadügyminisztérium Közép-Európa szakértőjeként dolgozott. Washingtonban hunyt el 1994. július 22-én.

Jelen írása, amely eredeti látásmódjának, újságírói kvalitásainak bizonyítéka, 1937-ben jelent meg a Pápai Hírlapban.³ Átírásakor a mai helyesírást tartottuk szem előtt, a párbeszéd részeknél is a mai gyakorlatot követtük. A kiegészítéseket [...] jelöltük. A szöveget értelmező lábjegyzetekkel láttuk el. (– H. J.)

* * *

---

¹ Horváth Elek életrajzát, válogatott bibliográfiáját összeállította és közzétette Mezei Zsolt. Vö. HORVÁTH–TÓTH 1999. V–VI. Korábbi számunkban Horváth Elek *Pápay Sámuel emlékezete* c. írását már közöltük. Vö. HORVÁTH 2005.

² Deák Ferenc emléktáblájának leleplezése. = PV 32 (1935) 24. sz. (június 9.) 2.

³ HORVÁTH Elek: Pápa – amerikai szemmel. = PH 34 (1937) 301. sz. (július 24.) 1–2.

Néhány hete szállt partra a kontinensen miss⁴ Grace A. Hardy, az Egyesült Államok polgára, az amerikai történelem tanára a New York szomszédságában fekvő New Brunswick város állami középiskolájában. Itáliai körütekintés után Budapestre utazott. Pestről nagyatyja sírjának meglátogatására jött Vinárra,⁵ majd Bakonyságon⁶ szülei rokonait kereste föl. Így került Pápára. Mert miss Hardy, bár kifogástalan angol nevet visel – jeles angol költő neve is⁷ – magyar származású. Szülei fiatal korukban vándorltak ki Amerikába. Ő azonban biztos fellépésű, ben[n]szülött amerikai (két éves diplomájával, 153 dolláros kezdőfizetéssel két év óta), aki a rohanó tempójú Újvilágból az óhazába csöppenve idegenül mozog. De a szíve nem szakadt el a magyar földtől, s minden apróságot nagy érdeklődéssel hallgat.

Miss Hardy tehát városunkban az első – és valószínűleg az utolsó – vidéki várost látja Magyarországon és – Európában. Komoly felelősségérzéssel mutatom hát Pápa értékeit. De kedvezőtlen auspiciummal⁸ indulunk. Mert amikor a Széchenyi téren Petőfi és Jókairól kezdek beszélni, félbeszakít: nem ismeri őket.⁹ Amikor Kissé meglepődve mondom, hogy ők [a] legnagyobb íróink, mentegetőzik. Középiskolai és egyetemi tanulmányai során alig hallott Magyarországról. A világháborúval kapcsolatban annyit, hogy Amerikával szemben álltunk.

Úgy látszik, a magyar perspektíva helyett magamnak is kívülről kell néznem a dolgokat, hogy érthetővé tegyem mondanivalóimat. Gyerünk hát elő-

---

⁴ miss (angol) = ifjú hölgy, kisasszony

⁵ Vinár Nemesszalók nagyközséghez beosztott kisközség a pápai járásban, Pápa város vonzáskörzetében. 1930-ban 196, 1941-ben 187 lakosa volt. Vö. HELYSÉGNÉVTÁR 1944. 621., ILA-KOVACSICS 1964. 409.

⁶ Bakonyság a bakonyszentiváni körjegyzőség tartozó kisközségben a pápai járásban. 1930-ban 461, 1941-ben 462 lakosa volt. Vö. HELYSÉGNÉVTÁR 1944. 97., ILA-KOVACSICS 1964. 119.

⁷ Thomas Hardy (1840–1928) angol költő és regényíró volt.

⁸ auspiciium (latin) = előjel

⁹ A Széchenyi (ma: Március 15.) téren áll Petőfi és Jókai szobra, melyeket 1931-ben, a főiskola fennállásának 400. évfordulója alkalmával, Horthy Miklós kormányzó jelenlétében avattak fel. TÓTH 1943. 15. A város és Petőfi kapcsolatáról: VASS 1923., HEITLER 1972., kritikai életrajzában: KERÉNYI 2008., 71–80., ismeretterjesztő jelleggel: KERECSENYI 2009.; Pápa és Jókai emberi-művészi kapcsolatairól: TÓTH 1943., ismeretterjesztő jelleggel: KERECSENYI 2008. – A két szobor alkotója Kisfaludi Strobl Zsigmond (1884–1975) szobrászművész volt. BÁNDI 1996. 219., 225. Bándi a *szoboravatás* időpontját tévesen március 15-re teszi, valójában *szeptember 7-én*, hétfőn délután 4 órakor történt. Vö. A kollégium négy százéves jubileuma. Horthy Miklós kormányzó városunkban. = PH 38 (1931) 37. sz. (szeptember 12.) 1–5., A Petőfi-Jókai szobor leleplezése. = Uo. 5–6.

ször is a legimponálóbbal: nézzük meg az Öregtemplomot. Beviszem, de mielőtt egy pár szó magyarázatot is adnék, azt kérdezem:

– Hogy tetszik?

Miss Hardy láthatólag megfogja a templom belső terének lenyűgöző szépsége.

– Nagyon tetszik – mondja – és úgye nagyon régi? Modern vasbeton térhatásával rokon!

– Hát amikor az amerikai függetlenségi harcok megindultak – válaszolom – Washington vezetésével, a templom már épült.¹⁰ S mire Hamilton elkészült az alkotmánytervezettel, már be is volt fejezve.¹¹ Szóval másfél évszázados.¹²

De megnyugtatom, hogy ne ijedjen meg. Nagyon helyes esztétikai ösztönnel fogta föl első pillanatra. A felvilágosodás kora, mely a klasszicizmusnak is szülőanyja, a mai kor szellemiségének fundamentuma, e kor stílusa pedig, melyben a templom is épült, a XX. század művészetének is őseként tekinthető. S az Öregtemplom nemcsak Magyarországon képviseli legelőször a klasszicista stílust, de kortársa a francia, német és olasz építőművészetnek is.¹³ Amerika is utánunk jött csak. Hogy ismert példával szolgáljak, a washingtoni Capitol¹⁴ sem – mely nem sokkal később épült föl – volt ilyen modern alko-

---

¹⁰ George Washington (1732–1799) az amerikai függetlenségi háború (1775–1783) főparancsnoka és győztes hadvezére, az Amerikai Egyesült Államok első elnöke (1789–1797) volt. Az ország fővárosát is róla nevezték el.

¹¹ Alexander Hamilton (1755–1804) amerikai politikus, alkotmányjogász. A függetlenségi háborúban George Washington szárnysegédje alezredesi rangban, a békekötés után a föderalisták egyik vezére. 1782-től New York állam küldötte a kongresszusban, 1789-től az Amerikai Egyesült Államok első pénzügyminisztere (kincstári államtitkára). 1804-ben Burr ezredessel, az Unió alelnökével párbajozott és halálosan megsebesült. Az alkotmányt 1787. szeptember 12-én fejezték be, 1789. március 4-én lépett érvénybe, miután 13 államból 9 aláírta. Az USA 1787-es 7 cikkből és 23 §-ból álló polgári alkotmánya szabályozta a konföderáció szervezetét és működését. Az amerikai demokrácia kialakulásáról: WOOD 1995.

¹² A római katolikus plébániatemplomot (helyi elnevezéssel: Öregtemplomot) gróf Esterházy Károly egri püspök, Pápa földesura építtette 1771–1786 között Fellner Jakab (1722–1780) tervei alapján, Grossmann József (1747–1785) tatai építész irányításával. Vö. KISS 1908. 99–103., HORVÁTH-TÓTH 1936. 56–57. (Utóbbiak a templom építésének kezdetét hibásan 1774-ben adják meg.) A templomot a belső berendezés befejeztével, 1795. május 3-án szentelték fel. KISS 1908. 103., NÉMETH-SZABÓ 1989. 38.

¹³ Városismertetőjük szerint a „templom barokk reminiscenciával küzdő klasszicisztikus építészeti alkotás”, mely a „klasszikus szellemet sugározza”. Vö. HORVÁTH-TÓTH 1936. 56–57. A ma használatos útmutató szerint a templom a késő barokk klasszicizáló irányzatának (copf) jellegzetes képviselője. NÉMETH-SZABÓ 1989. 38.

¹⁴ Az Amerikai Egyesült Államok Kongresszusának (United States Capitol) épületét a XVIII. század végén kezdték el építeni, első formáját 1811-ben nyerte el. Bővítését 1850-ben határozták el, kupolája 1863-ban készült el. 1904-ben és 1958-ban is bővítették.

tás, s klasszicista stílusát csak a múlt század közepén nyerte. Miss Hardy most különös respektussal gyönyörködik, amikor meg Maulbertsch¹⁵ freskóiról állapítom meg ugyanezt az úttörő szerepet, bámulata teljessé válik.

Péntek délután volt, s a templomból kijövet a hetivásár sátrait láttuk szét-szedni.¹⁶ Igen mulatságos volt számára – mondja – mikor délelőtt besétált a városba, s a Főtéren, a plébániatemplom körül sorakozó sátrakat megpillantotta, s bennök csizmákat, cipőket lengetett a szél. Hát persze, a vásárnak ez a sokszázéves, ősi formája is még életben van, magunknak már föl sem tűnik. De úgy látszik, nem haszontalan dolog üzleti szempontból, hiszen a magyar és külföldi árumintavásárok újta sátrakat készítenek, vásártáborokat vernek. A körforgás az emberi haladás minden terén megvan. A kereskedelmi életben is. Igen, a forgalmi élet is azt mutatja. Ha valaki innen Pápáról Budapestre gyorsan akar utazni, mondja, akkor arra az autóra ül föl, – mutat az úttestre.

– Én, ha New Brunswickból New Yorkba gyorsan akarok bejutni, vonatra ülök. Vonaton 45 percig utazom, autón másfél óráig.

Miss Hardy csodálkozik a bencés templomban a faragott padokon.¹⁷ Alig hiszi el, hogy az egész templom faragása öt esztendő alatt készült el. S nincs két egyforma darab! Megcsodálta már ezeket egy másik amerikai is évekkal ezelőtt. Egy milliomos gyűjtő volt az illető, aki a templom egész berendezését meg akarta vásárolni gyűjteménye számára. S mikor azt a választ kapta, hogy nem eladó, kitöltetlen csekklapot is hajlandó lett volna letenni érte, hogy gondolkozzanak az üzleten, amíg [ő] hazánkban tartózkodik.

Tizenhat, tizenhét, tizennyolcadik század, hallja tőlem miss Hardy léptenyomon sétánk alatt. Hát milyen régi város Pápa, kérdi tőlem.

– Kétféleképp [p] érthetem – válaszolok. Amikor Amerikát fölfedezték – így mondom, mintha bizony nekem is lett volna benne részem – Pápa már több mint egy évszázada városi rangot viselt.¹⁸ New York helyén ekkor még mo-

---

¹⁵ Franz Anton Maulbertsch (1724–1796) osztrák festő. Mintegy négy évtizedes magyarországi munkássága révén a legjelentősebb hazai barokk (rokokó) freskófestővé vált.

¹⁶ A városban 1848 előtt is pénteken tartottak hetivásárt.

¹⁷ Az 1638-ban Pápára hívott pálosok barokk temploma – melyet később a bencések használtak – 1737–1742 között épült, faragványait valószínűsíthetően nem pálos szerzetesek, hanem egy ideiglenesen Pápán működő faragóműhely munkásai végezték. Vö. HORVÁTH-TÓTH 1936. 86–94.

¹⁸ Pápát 1397-ben oppidumnak, a következő évben civitasnak nevezik. Vö. HORVÁTH-TÓTH 1936. 19. A mezővárosi fejlődést nagyban előmozdította, hogy a király 1389-ben a Garai családnak (Garai Miklósnak és Jánosnak) adományozta Pápát és a hozzá tartozó birtokokat

csaras őserdők voltak. De mint lakott hely, a bronzkorig megy vissza, szóval legalábbis 3000 éves.

Úgy látom, ez imponál legjobban az amerikai történelem tanárának. Bizonyítsam be, kér, ez nagyon érdekl. Igyekszem meggyőzni, hogy ez nem olyan nagy dicsőség számunkra, hiszen egy egészen kicsi falu helyén is voltak őskori telepek. Mi arra vagyunk büszkék, hogy kollégiumunk majdnem olyan öreg, mint a fölfedezett Amerika, hogy Pápa a dunántúli főkapitányság székhelye volt a XVI. században.¹⁹ A XVI. században már franciskánus²⁰ és református főiskolánk²¹ van, hogy Kant²² és Hegel²³ filozófiáját Pápa város tanítja először magyar földön. De hát ez csak szemelvény múltunk dicsőségéből, mondom miss Hardynak, amit úgyis érthet, hogy ezek talán nem si a legjellemzőbbek.

A történelmi hangulathoz kellő illusztrációt is kapunk. A városi öntöző kocsis bandukol el mellettünk. Fölkacag. Azt hitte, ilyen már csak [a] múzeumokban van. Igyekszem menteni a helyzetet. Ó, igen, nagyon mulatságos, mondom. Mi is úgy szedtük elő a lomtárból, mert olcsóbb, mint az öntöző autó. Spórolni kell, szegények vagyunk. Az nem lehet, hogy olcsóbb legyen,

---

(uradalmat), 1439-ben pedig Erzsébet Királyné harmincasvám-mentességet adományozott a településnek. Vö. PETRIK 2010. 33–44.

¹⁹ Az 1556-ban felállított bécsi Udvari Haditanács (Wiener Hofkriegsrat) a XVI. század második felében az Adriától Felső-Magyarországig 7 végvidéki főkapitányságot szervezett. Pápa a győri végvidék (főkapitányság) legfontosabb várai közé tartozott. Török Ferenc idejében (1566–1570), majd az 1570-es és 1580-as években egy-egy alkalommal Pápa a főkapitányság székhelye volt. Vö. PÁLFFY 1997. 9–11.

²⁰ A papnevelő intézettel bíró ferencesek 1560-ban hagyták el a várost és 1660-ban tértek vissza. HORVÁTH-TÓTH 1936. 24–25., TAKÁCS-PFEIFFER 2001. I. 66–67. – A református kollégium történetében Rúzsás Lajos is megemlíti, hogy Pápan a XVI. században „ferences teológia volt”. Vö. TRÓCSÁNYI 1981. 10.

²¹ Rúzsás Lajos helyesen állapítja meg, hogy Pápa esetében „nem ismerjük a reformáció kezdetét, elterjedésének módját”, az „egyes események emlékét csak a hagyomány tartotta fenn”, a „hagyományok azonban sok esetben összezavarják a tényeket.” A pápai református főiskola jogelődjének számító városi plébániai iskola 1531-ben már reformált volt, 1535-ből protestáns tanítóját név szerint is ismerjük. A református kollégium törvényeit 1585-ben állították össze. Vö. TRÓCSÁNYI 1981. 12–20., idézet: 11.

²² Immanuel Kant filozófiáját a Göttingenben tanult Márton István (1760–1831) professzor népszerűsítette, aki 1790-től haláláig tanított Pápan. Vö. ZOVÁNYI 1977. 392. Életéről és pedagógusi működéséről: TÓTH 1931., újabban Bodolay Géza tollából: TRÓCSÁNYI 1981. 109–173.

²³ Hegel filozófiai nézeteit pályája kezdetén a berlini egyetemen tanult Tarczy Lajos (1807–1881) főiskolai tanár népszerűsítette, amíg ebben meg nem akadályozták. Tarczy 1833-tól haláláig tanított Pápan. A kollégium történetében Bodolay Géza önálló fejezetet szentelt a két meghatározó tanáregyéniség, Tarczy és Bocsor István reformkori működésének. TRÓCSÁNYI 1981. 174–197. Tarczy és Hegel kapcsolatáról: uo. 178–180.

mondja. Egy kis lajtoskocsi olcsóbb egy nagy öntözőautónál. De annak a munkateljesítménye tízszeres. Engedem magamat meggyőzni, annál is inkább, mert magam is ugyanígy mulattam Berlinben, mikor a „Stralauer Fischzug” fölvonulásában a száz év előtti Berlint mutatták be, s a tömeg széles derűltisége mellett vonultak föl [a] mienkéhez hasonló lajtoskocsik.

Nagyon élvezi miss Hardy az utcáink görbeségét. Hogy ezeket még nem tudtuk kiegyenesíteni. Persze, hogy nem, mondom, mert nem is akartuk. Így érdekesebb, patinásabb. És előszedtem a város 1700-as térképét²⁴ és mutatom, hogy a mai Belvárosunk alaprajza tökéletesen megegyezik a harmadfélszáz évvel. Ezt aztán minden utcasarkon ellenőrzi, s örül, hogy valóban igaz. Nagy sikerem van a közléssel,²⁵ s a „pápai Tabán”-nal.²⁶ Egymás után kukkantatok be vele az öreg udvarokra. Mindez olyan számára, mintha Dickens²⁷ olvasna, képeskönyvet forgatna, vagy történeti filmet nézegetne. Csak azok a városukat leszóló pápaiak látnák az ő áhitatát! Bizony a Columbia Egyetem ilyent nem tudott semmiféle szemináriumban produkálni.

Mikor a Corvin-ház²⁸ elé érünk, s beszélni kezdek róla, kétszer kell megmondanom, hogy mikor épült. Igen, még Amerikát nem fedeztük föl. És vadászkastély volt. És azóta áll a ház? Hogyne, ugyanazon a helyen. Csupán az erdő ment beljebb a Bakonyba. – Csodálkozik, hogy az Esterházy-kastély

---

²⁴ Az évszám téves. A Belsőváros térképét a földesúr és város jogviszonyait szabályozó 1730-as örökös szerződés kiadása után készítette Maynczek Henrik. Az „1730 körül” készült térképet és átrajzolt változatát közli: HARIS 1994. 54–55.

²⁵ A belváros utcáit egymással összekötő kis átjárókat nevezik Pápan közléknek.

²⁶ A Tabán budai városrész; a budai Várhegy, a Gellért-hegy és a Naphegy közé ékelődő völgy. Nyugat felől a Déli vasút pályája, északon a Víziváros, illetve a Krisztinaváros és a közénk ékelődő Várhegy, keletről a Duna határolja. A girbe-gurba utcákból álló romantikus negyed a XIX–XX. század fordulóján a budapesti művészek kedvelt szórakozóhelye volt. 1933–1936 között lebontották, de a helyére tervezett negyed ekkor nem épült fel. Itt a „pápai Tabán” a belváros ódon részét jelöli. E kifejezés Horváth Elek egyéni nyelvi alkotása, a pápai sajtóban sem ezelőtt, sem ezután nem fordul elő többször.

²⁷ Charles John Huffam Dickens (1812–1870) angol író, egyesek szerint a viktoriánus kor legnagyobb, máig olvasott alkotója.

²⁸ A *Corvinus ház*, *Korvin-ház* a helyi hagyomány szerint mátyás király vadászkastélya volt. Vö. HORVÁTH-TÓTH 1936. 21. A *Corvinus* (helyi elnevezés: *Bábsütő*) utcát 1876-ban a magyarosítás szándékával *Hunyady utcának* akarták átnevezni, de a közgyűlés ekkor az utcanév-rendezeit levette a napirendről. – Áldozunk a multak emlékeinek. = PL 3 (1876) 35. sz. (nyárutó [=augusztus] hó 26.) 145–146. – Legújabbán Haris Andrea kutatásaiból kiderült, hogy a tévedés alapja, hogy a kapualjboltozat három gyámján látható 1515-ös címerpajzson csőrében gyűrűt tartó madár látható, melyet a Hunyadi család címerállatával azonosítottak. A címer valójában a Ráskai családé volt, a reneszánsz épületet pedig a Tahy család építtette. Vö. NÉMETH-SZABÓ 1989. 57.

kapuja Pári[z]sból került Pápára.²⁹ Viszont bosszankodik, hogy a kastélyt, ami a főértékünk, nem nézheti meg belülről. Pedig szívesen megfizetné. De hát erről le kell mondania.

Mikor sétánk végére értünk, azt mondja miss Hardy:

- Nagy[on] festői, érdekes város. Hasonlít Nápolyhoz. A régi részében.
- Igen, igen! (Halljátok, pápaiak?) S nyelek egyet.

Pedig igaza van. Az olasz barokk stílusnak [a] hatását lépten-nyomon érezhetjük. A franciskánusok,³⁰ a lábasház,³¹ s egyáltalán a belváros öreg utcáinak hangulatos részletei határozottan rokonságot mutatnak a régi olasz városokkal, városkákkal. (Főképpen, ha Nápoly és New York között kell választani. Nápoly inkább rokon!) Emlékeim megvettem miss Hardyval pápai könyvemet.³² Hadd mutassa misseknek és mistereknek,³³ mint Európa egyik érdekes városát.

* * *

---

²⁹ A Várkastély bejáratánál valaha állt, eredetileg aranyozott kovácsoltvas barokk kaput gróf Esterházy Ferenc Párizsból hozatta, valaha a Tuileriák bejárata volt. Vö. HORVÁTH-TÓTH 1936. 66. A kovácsoltvas kerítést 1945-ben lebontották, „a csodálatos kapukat pedig elrabolták”. NÉMETH-SZABÓ 1989. 37. A kastélyt 1945–1959 között a megszálló szovjet katonaság használta.

³⁰ A ferences rendház és templom ekkor a Szent Ferenc (a korábbi Barát) utcában található. Vö. HORVÁTH-TÓTH 1936. 104–111. Ma a Szelestey u. 1. szám alatt látható. NÉMETH-SZABÓ 1989. 59.

³¹ A Lábasház a római katolikus plébániával szemben lévő XVIII. századi barokk épület, melyet a Fő térre nyíló *Ruszek utca* (ma Ruszek köz) választ el a plébániától. A festői szépségű romantikus árkádsorban üzletek sora található. Vö. HORVÁTH-TÓTH 1936. 76–77.

³² HORVÁTH 1933.

³³ mister (angol) = úr

RÖVIDÍTÉSEK

AP = Acta Papensia
PH = Pápai Hírlap

IRODALOM

- BÁNDI 1996 = BÁNDI László (főszerk.): Emlékhelyek Veszprém megyében. Veszprém, 1996.
- HARIS 1994 = HARIS Andrea: A települések halmazától a városig. = KUBINYI András (főszerk.): Tanulmányok Pápa város történetéből a kezdetektől 1970-ig. Pápa, 1994. 43–72.
- HEITLER 1972 = HEITLER László: Petőfi- emlékek Pápán. Pápa, 1972.
- HELYSÉGNÉVTÁR 1944 = Magyarország helynévtára 1944. Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Bp., [1944.]
- HORVÁTH 1933 = HORVÁTH Elek: Pápa város múltja és jelene. Pápa, 1933.
- HORVÁTH 2005 = HORVÁTH Elek: Pápay Sámuel emlékezete. = AP 5 (2005) 1–2. sz. 217–228.
- HORVÁTH-TÓTH 1936 = HORVÁTH Elek–TÓTH Endre: Pápa megyei város múltja, jelene és környéke. Pápa ismertető leírása. Pápa, 1936. (Újabb kiadása 1999-ben jelent meg a Jókai Mór Városi Könyvtár sorozatában: Jókai Reprint 11.)
- KERECSENYI 2008 = KERECSENYI Zoltán: Pápai Petőfi zsebkönyv. Pápa, 2008.
- KERECSENYI 2009 = KERECSENYI Zoltán: Pápai Jókai zsebkönyv. Pápa, 2009.
- NÉMETH-SZABÓ 1989 = NÉMETH Adél – Szabó Lajos: Pápa. Bp., 1989. (Panoráma Magyar Városok sorozat)
- PÁLFFY 1997 = A pápai vár felszabadításának negyvenéves emlékezete 1597–1997. A bevezető tanulmányt írta és az okmánytárat összeállította: Pálffy Géza. A kötetet szerkesztette: Hermann István. Pápa, 1997.
- PETRIK 2010 = PETRIK Iván (szerk.): Memoriae commendamus. Emlékezetül adjuk. Válogatás Pápa város történetének forrásaiból. Pápa, 2010. (A Pápai Levéltár kiadványai I.)
- TAKÁCS–PFEIFFER 2001 = P. TAKÁCS J. INCE OFM – PFEIFFER János: Szent Ferenc fiai a veszprémi egyházmegyében a 17–18. században. 1–2. kötet. Szerk.: Kapiller Imre. Pápa–Zalaegerszeg, 2001.
- TÓTH 1931 = TÓTH Endre: Mándi Márton István élete. Pápa, 1931.
- TÓTH 1943 = TÓTH Endre: Jókai és Pápa. Pápa, 1943. (A Pápai Ref. Theol. Akadémia kiadványai 41.)
- TRÓCSÁNYI 1981 = TRÓCSÁNYI (szerk.): A pápai kollégium története. Bp., 1981.
- VASS 1923 = VASS Vince: Petőfi Sándor 1823–1923. A pápai református főiskola hódolata 1923. március 15-én. Pápa, 1923.
- WOOD 1995 = WOOD, Gordon S.: A demokrácia és az amerikai forradalom. = DUNN, John: A demokrácia. Befejezetlen utazás. Kr. e. 508 – Kr. u. 1993. Bp., 1995. 143–164.
- ZOVÁNYI 1977 = ZOVÁNYI Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. 3. javított és bővített kiadás. Szerk.: Ladányi Sándor. Bp., 1977.

Szemle

KERÉNYI Ferenc: *Színek, terek, emberek. Irodalom és színház a 18–19. században*. Ráció Kiadó, Budapest, 2010. 211 p.

Bármily meglepő, *Kerényi Ferenc*nek, a kiváló irodalom- és színháztörténésznek életében nem jelent meg önálló tanulmánykötete. 2008 nyarán a Ráció Kiadótól felkérést kapott ugyan arra, hogy a társadalomtörténeti kutatás szempontjából fontos irodalom- és színháztörténeti tanulmányaiból válogasson össze egy kötetre valót, de váratlanul elhunyt, mielőtt e faladatnak teljes egészében eleget tehetett volna. Így Szilágyi Márton és Scheibner Tamás irodalomtörténészekre, a kiadvány szerkesztőire várt a feladat, hogy a szerző elképzelését megvalósítsák. Kerényi ugyanis a szövegek újraközlése helyett azok kiegészítésére törekedett. Esszéit lábjegyzetekkel kívánta ellátni, s az újabb kutatási eredményekről is tájékoztatni kívánta az olvasót. A szerkesztők kapcsos zárójelek között látható kiegészítései mutatják a „beavatkozás” mértékét, egyúttal a szerkesztői munka nagyságát és igényességét.

Kerényi első, s remélhetőleg nem utolsó tanulmánykötetében 15 irodalom- és színháztörténeti tanulmány olvasható, amelyek az életpályáról is keresztmetszetet adnak. A tematikailag is szerteágazó írások több mint három évtizedet (1974–2006) fognak át és hűen tükrözik a szerző sokirányú érdeklődését. Ezeknek az írásoknak a *társadalomtörténeti* hozadéka hívjuk fel a figyelmet.¹

Napjainkban az irodalom- és színháztörténészek, egyáltalán: a történészek egy időben és térben jól lehatárolt, meglehetősen szűk terepen mozognak, azon belül próbálnak minél nagyobb tárgy- és anyagismeretre szert tenni. A fiatal Kerényi számára eleve tágabb terep kínálkozott: a régi magyar színpad világa, amely az idők során fokozatosan kitágult, és a XVIII–XIX. századot, egy-egy kalandozás során pedig – példa rá a kötetben a Mikszáth-dramatizálásokról (159–181), a Petőfi-kultusz történetéről (183–193) és a Nemzeti Színházról szóló tanulmánya (95–106) – a XX. század jó részét is átfogta. Sokoldalúságát mi sem jellemzi jobban, minthogy tanulmányaiban filológusi, nyelvész, zene- és táncművészeti erényeit is megcsillogtatta. Mindemellett

---

¹ A *rendhagyó recenzió* a Petőfi Irodalmi Múzeumban 2010. november 5-én könyvbemutató elhangzott előadás szerkesztett, kiegészített változata. A sajtóbemutatót a kötet kapcsán Kerényi munkásságát Csörsz Rumen István zenetörténeti, Kecskeméti Gábor irodalomtörténeti, Gajdó Tamás színháztörténeti, a szerző társadalomtörténeti szempontból méltatta.

szenvedélyes ismeretterjesztő és pedagógus volt, aki az irodalom- és színház-tudomány mellett az irodalmi muzeológiát is szívügyének tekintette.

A kötet olvasása közben meggyőződhetünk arról, hogy Kerényi írásaiban egyszerre van jelen az alapos forrásismerettel, módszertani felkészültséggel megáldott levéltáros, aki a források feltárása közben is a szerves összefüggéseket keresi; a biztos tájékozódású irodalom- és színháztörténész, aki az adott problémát az irodalmi és színházi élet folyamatában, az adott tudományterület korábbi olvasataival és értelmezéseivel szembeesítve értelmezi vagy értelmezi újra. A szövegek olvastán szinte föl sem tűnik, hogy a legkisebb írás mögött is milyen széleskörű, teljességre törekvő forráskutatás és -feltárás húzódik meg.

Amikor Kerényiről, a társadalomtörténészről beszélünk, nem egy önálló műfaj vagy irányzat művelőjéről szólunk, hanem egy olyan irodalom- és színháztörténészről, aki társadalomtörténeti szemléletmóddal és érzékenységgel művelte a maga szaktudományát. (Tekintsünk el most attól, hogy ma, az eklektikus társadalomtörténet korában lehetetlenné vált annak meghatározása, hogy voltaképpen mi a társadalomtörténet és ki a társadalomtörténész.)

Ez az érzékenység és tudatos viszonyulás pályája elejétől nyomon követhető. Ha csupán egyetlen szempontból tekintünk át a tanulmányokon és az életművön, azt is mondhatnánk: írásaiból körvonalazódik előttünk a modern kori magyar mentalitástörténet. A XVIII. század második felétől a XIX. század közepéig vizsgált részkérdések – mint a Telekiek külföldjárása (9–18.) , Dugonics András nagy népszerűségének és gyors elavulásának „titka” (23–43.), az első magyar hivatásos színtársulat mint vállalkozás és annak társadalmi bázisa (45–62.), a Nemzeti Színház hivatása és gyakorlata (95–106.), a reformkori színművekben tükröződő valóság (107–125.), a régi drámák személynevei (63–67.), a régi színésznők névhasználata (139–144.), az irodalmi nemzedékváltások sajátosságainak vizsgálata (145–157.), stb. – egy nagy kérdés részkérdései: milyen hagyományokra és újításokra épült a magyar nemzeti kultúra, hogyan tudott alkalmazkodni a nagyvilág újabb és újabb kihívásaihoz. A nemzeti kultúra kifermálódásában milyen szerepet játszott a színház, az irodalom?

A kérdések megválaszolására a feudális nyilvánosság – polgári nyilvánosság; nemesi éthosz – polgári éthosz; magyarítás és eredetiség; a polgári dráma, a népszínmű és operett viszonya, nemzeti és kozmopolita, népies és urbánus, kettéhasadt magyar irodalom – bizonyára az értelmezést szolgáló kulcsfogalmaknak tekinthetők az általánosításnak ezen a szintjén.

Az eredeti forrásokhoz, szövegekhez és szövegváltozatokhoz szinte mániákusan visszanyúló kutató folyton vitahelyzetben találja magát: disputára hívják a művek, a változó irodalomtörténeti értékrend és a koronként változó irodalmi kánonok. A mester keze nyomán új irodalomtörténet, új színháztör-

ténet és új társadalomkép születik. Egy-egy monográfia (Petőfi és kora², Madách Imre³, Pest vármegye irodalmi élete⁴) lehetőség nemcsak az írói életmű, hanem az irodalmi élet és a korszak társadalom- és kultúrtörténetének újraértelmezésére. A monográfiák a hagyományos biográfiákkal szemben az író származását, szűkebb-tágabb társadalmi és tárgyi környezetét, életmódját, jövedelmi viszonyait is feltárják.

Az esettanulmányok eredményei a monográfiákba is beépülnek. A *karperec* c. Jókai-novella (2004) mögötti bűnügyi történet segít megérteni a Madách-család 1849-es tragédiáját (*Egy Jókai-novella tárgyátörténetéhez. A karperec*. [135–138.]); a bizonytalan nemesi eredetű, pesti szalont fenntartó Csapó János ügyvéd váltóhamisítási ügye – a kötetben a 2000-ben megjelent *Biedermeier váltóhamisítás, a háttérben költészettel* c. tanulmány (127–133) egyik tárgya – Petőfi gyengéd szerelmi történetének bemutatásakor tűnik fel ismét a róla szóló monográfiában.

Kerényi kutatásainak köszönhetően ma már egészen másképp látjuk a színpártoló és színházlátogató közönséget – ennek részeként a nemességet, a városi polgárságot – mint korábban. Világosabban érzékeljük az igencsak rétegezett közízlés, a színházi ízlés változásait, melyet az általa kidolgozott műsorréteg-tipológia is kifejez.⁵ A Nemzeti Színház hivatását és gyakorlatát vizsgálva (*A nemzeti színházi eszme és gyakorlat néhány kérdéséről*) aforisztikus tömörséggel fogalmazza meg az egyik nagy, korszakokon átívelő tanulságot; hogy „a nemzeti és a művészi szempont szétválasztása mögött mindig a nemzeti-állami identitás zavarait kell keresnünk” (105.)

Remek irodalomszociológiai elemzésében, a reformkori Pest-Budát bemutató *Valóság és dramaturgia* (2005) c. dolgozatában nemcsak az 1838. évi jeges ár után megszülető nagyváros hétköznapjait és kultúráját villantja fel 30 kéziratos színpadi mű elemzése alapján, hanem arra is fölfigyel, hogy 1835-ben már megjelenik a humor új fajtája, a pesti vicc, amely 1849 után elapad és visszakanyarodik az anekdota felé, hogy évtizedekkel később újra felszínre törjön.

Hasonlóképpen tanulságos az irodalmi nemzedékváltások elmaradásának anatómiája (*Az elmaradt irodalmi nemzedékváltások tanulságaiból*, 2003). 1828-ban Kazinczy és Kisfaludy nevezetes kézfogása után polgári normák szerint szerveződött a magyar irodalom, az iránymutatást a romantikus triász, majd a reformkor végén (a költészetben) Petőfi vette át, de 1849 után az irodalmi élet szétzilálódott, s amikor újjászerveződött, Arany az irodalmi vezér szerepét elutasítva az irodalom robotosává vált, s az irodalmi élet szer-

² Petőfi Sándor élete és költészete. Kritikai életrajz. Bp., Osiris, 2008.

³ Madách Imre 1823–1864. Pozsony, Kalligram, 2006.

⁴ Pest vármegye irodalmi élete 1790–1867. Bp., Pest Megye Monográfia Közalapítvány, 2002. (Előmunkálatok Pest megye monográfiájához)

⁵ A régi magyar színpadon 1790–1849. Bp., Magvető, 1981.

veződését Ady felléptéig a nemzeti-konzervatív Gyulai Pál és köre határozta meg. A nemzeti és kozmopolita irodalom szembeállítására így lett közvetlen előzménye a népies-urbánus vitának.

Amiért a társadalomtörténész számára izgalmas a tanulmánykötet, s tanulságosak Kerényi munkái: a színházi és irodalmi keretek, működési és létformák nagyjában-egészében megfelelnek az adott kor társadalmának, így az elmozdulások, változások a társadalom átalakulását is tükrözik. A mentalitásnál maradva: a férjétől évtizedeken át különélő, de változatlanul férje nevét viselő színésznőt (Dérynét) és a lánynevét büszkén vállaló primadonnát (Fedák Sárit) a színházi gondolkodásmódban is nemzedékek, korszakok választják el egymástól. A huszadik század már „a művészeti nyilvánosság előtt megőrzött leánynevű története a színpadon” (144.).

A koronként változó mentalitások, ízlések világában az olvasó számára egy bizonyos: a remekmű titkát sosem fogjuk megfejteni, a siker titkát annál inkább: az ugyanis kifejezhető különböző mértékegységekben: eladott példányszámban, nézettségben és forintban.

A polgári éthosz szerint az embernek az egyéni teljesítmény ad hírnevet, szerez megbecsülést a művészet és tudomány szabad republikájában. Bár Kerényi teljes életművet még nem ismerjük – ehhez újabb tanulmánykötetek szükségeltetnek –, abban már ma is bizonyosak vagyunk, hogy ebben a republikában közismerten szerény mesterünk kimagasló tudományos teljesítményével és emberi kvalitásaival magas rangot vívott ki magának, így követendő példaként állhat a következő nemzedék(ek) előtt.

HUDI JÓZSEF

JAKAB Réka: *Levéltárismertető. Vezető az állandó kiállításhoz.* Veszprém Megyei Levéltár, Veszprém, 2011. 24 p.

A rendszerváltás óta a területi általános levéltárak, ismertebb nevükön a megyei levéltárak helyi társadalomban betöltött szerepe, funkciója, feladatköre mind a napi ügyviteli és kutatószolgálati tevékenység, mind pedig az intézmények rövidebb-hosszabb távú tudományos munkája területén megnövekedett. Az összetett folyamat kialakulásában számos tényező szerepet játszott. Ezek közé tartozik a jogbiztosító iratok felértékelődése, a családok, települések szintjén is megnyilvánuló múlt- és identitáskutatás felerősödése. Növekedett a társadalmi igény a levéltári iratanyag különböző szintű iskolák oktatásában történő felhasználására. Az egyes jelenségek természetesen nem előzmények nélküliek, gyökereik az 1960–70-es évek fordulójáig is visszanyúlhatnak. Elég, ha csak az „iskola és levéltár” szlogenre gondolunk, amely a két intézménytípus évtizedes gyümölcsöző kapcsolatára utal.

Elsősorban az oktatás területén történő együttműködést célozta meg a Veszprém Megyei Levéltár 2011. február 25-én megnyílt új állandó kiállítása, amelyet *Jakab Réka* levéltáros, *Gáty István* reprográfus, *Mórocza Eszter* restaurátor rendezett. Ez a kiállítás a levéltár négy helyiségében, egykori bútorokkal, célratorő, informatív kommentárokkal ellátott tablókkal, valamint enteriőr megalkotásával, az iratanyag segítségével mutatja be az intézményt. Az előadóteremben az egykori vármegyei archívum 1782-es szekrénye mellett 12 tabló reprezentálja a vármegye és a városok (pl. Veszprém, Pápa, Devecser) fennmaradt iratanyaga segítségével a különböző önkormányzatok múltjának gazdagságát.

Az ún. foglalkoztató teremben további 13 tabló a vármegyei községek, családok, domíniumok irataiból válogatva szolgálja ugyanezen célt. A közigazgatási hierarchia alacsonyabb szintjének, továbbá a magánszférának, illetve a gazdaság- és társadalomszervező uradalmaknak az iratai, az oklevélgyűjtemény egyes reprezentatív darabjai a mindennapi élethez hoznak közelebb bennünket. Egy további teremben a Veszprémi Székeskáptalan Hiteleshelyi Levéltárának a 18. századi szekrénye látható, mely műtárgy kapcsán a hiteleshelyi kiadványok típusait is megismerjük. Végül a negyedik szobában a XX. század első felének levéltári irodáját bemutató enteriőr már a hivatali munka tárgyi környezetét jeleníti meg.

A *Jakab Réka* levéltáros által írt és szerkesztett levéltárismertető alcíme szerint ehhez az állandó kiállításhoz készült vezető. A borítólap hátoldala fölöttébb hasznos és gyakorlatias: a megyei levéltár és a hozzá tartozó Pápai Levéltár elérhetőségeit tartalmazza. Az első nagy szerkezeti egység a Veszprém Megyei Levéltár rövid történetét vázolja fel a XVIII. századtól napjainkig. (3–4.) A második nagy egység az 1995. évi LXVI. ún. levéltári törvény, és annak a végrehajtási utasításaként emlegetett 10/2002. (IV. 13. NKÖM) rendelet alapján a közigazgatási és tudományos feladatot ellátó területi általános levéltárak szisztematikusan egymásra épülő tevékenységi köreit mutatja be; a gyűjtőterületet, az őrizetbe került iratanyag feldolgozását, segédletelését, kutathatóvá tételét, majd a kutató- és ügyfélszolgálatot, az állományvédelmi és reprográfiai munkát, a közművelődési és tudományos tevékenységet. (4–6.) Ezt követi a kiadvány legterjedelmesebb része, a mintegy 6000 fondba, állagba sorolt, 14.500 iratfolyóméter terjedelmű levéltári iratanyag fondfőcsoportonkénti bemutatása. (8–23.)

Jónak tartjuk, hogy a szakmai fogalmakat a szerző az ismertetés elején az érdeklődők számára egyszerűen, tömören megmagyarázza. A kommentárok révén rövid, tömör, de informatív ismereteket kaphatunk a megyei törvényhatóság, a megyei városok (Veszprém, Pápa) és községek (53 nagyközség, 66 körjegyzőség), iratanyagairól. Minden bizonnyal az író, szerkesztő érdeklődését tükrözi, hogy mindkét esetben (IV–V. fondfőcsoportok) a hangsúly az ún. feudális kori iratanyag bemutatására tolódott.

A legfontosabb helyi közigazgatási, önkormányzati iratanyagokat követően a központi államigazgatás területi szakszervei (pl. Pénzügyigazgatóság, Államépítészeti Hivatal, Balatonarácsi Szőlészeti és Borászati Felügyelőség), és a jogszolgáltatás ugyancsak területi szervei iratanyagának ismertetésére kerül sor (bíróságok, büntetőintézetek, közjegyzők iratai). Majd ezt követően a testületek, egyesületek intézetek és intézmények, gazdasági szervek – közöttük olyan országos, sőt, nemzetközi jelentőségűek, mint pl. Ciszterci Rend Zirc-Pilis-Pásztó és Szentgotthárdi Apátságának gazdasági levéltára (1714–1950) –, továbbá az egyházi szervek, intézmények más megyei levéltárakhoz viszonyítva kiemelkedő gyűjteménye, a gazdag családi levéltárak (főnemesi, köz- és kismemesi levéltárak, de polgárcsaládok levéltárai is), valamint a személyekhez fűződő irathagyatékok rövid, tömör bemutatása következik. A családi és személyi fondok súlypontja a XVIII–XIX. századra esik. A főnemesi családok közül a gr. Zichy, a köznemesiek közül a fajszi Ányos, Beniczky, szentgyörgyi Horváth, kertai Barabás, vámosi Saáry, gelsei Bíró iratait lehet megemlíteni. A Gyűjtemények ismertetője felhívja a figyelmet a 341 db Mohács (1526) előtti oklevélre, továbbá 92 db címereslevélre, és többek között a térképek, tervrajzok, fényképek gyűjteményeire, valamint tudományos célból készült gyűjtésekre (pl. földrajzi név-gyűjtések).

Ezt követően a modern – 1945, illetve 1950 utáni – iratanyagokat őrző fondfőcsoportok bemutatása következik; a néphatalmi és különleges feladatokat ellátó bizottságoké (itt vannak pl. az 1945–1949 közötti községi nemzeti bizottságok iratai), az 1945–1950 közötti megyei törvényhatóság iratanyaga, a levéltár legnagyobb fondfőcsoportját jelentő tanácsi iratanyagok (7 járási, 8 városi, 250 községi tanács 5500 ifm-es anyaga), valamint a korábbi fondszerkesztésnek megfelelően, a kronológiailag ide tartozó központi államigazgatás, jogszolgáltatás területi szervei; az intézetek, intézmények, gazdasági szervek, szövetkezetek iratanyagai. Külön ki kell emelni a XXXV. fondfőcsoportot, amely a megyei pártszervezetek 1990 után levéltárba került iratait tartalmazza. A levéltári állomány ismertetése az intézmény gyűjtőterületi feladatainak megfelelően az új önkormányzatiság első levéltári őrizetbe került iratanyagainak bemutatásával záródik.

A kis kiadványt – amely teljes terjedelmében letölthető a levéltár honlapjáról⁶ – precíz képjegyzék és az intézmény 1977-től megjelent kiadványainak listája zárja. (24–[25.]) A technikai szerkesztés, tipográfia, esztétikai megjelenés nagyon jól átgondolt, megtervezett és szépen kivitelezett munka eredménye. Az oldalakat Gáty István és Jakab Réka a levéltári épületekről, tárgyi emlékekről (pecsétnyomó, bútorok), a levéltár által őrzött iratokról készített fényképei díszítik.

⁶ http://www.veml.hu/leveltar//data/files/boritos_kiallitasvezeto.htm/

Összegezve: a Veszprém Megyei Levéltár által kiadott informatív „Levéltárismertető” gyors, lényegre törő tájékoztatást nyújt a levéltárról, annak történetéről, feladatairól, használatáról, a benne őrzött iratanyagokról, az intézmény tudományos kiadványairól. Hasznos tudnivalókat közöl nemcsak az intézménnyel most először találkozó érdeklődő, hanem a gyakorlottabb kutató számára is. Mindkét, a címben megfogalmazott célt kitűnően szolgálja, mely által minta lehet a többi levéltár számára is.

DOMINKOVITS PÉTER

VÖLGYESI Orsolya: *Írók, szerepek, stratégiák.* Ráció Kiadó, Bp., 2010. 239 p.

A magyar irodalomtörténetet ismerők aligha vitatják, hogy a felvilágosodás és reformkor időszaka az irodalomtörténet legjobban feldolgozott korszakai közé tartozik – ahogy azt sem, hogy a még a legjobban ismert korszakok kutatása terén is bőven akad tennivaló. A szemléletmód változása, új vizsgálati szempontok és területek önmagukban is megújítják az irodalomtörténetet, nem is beszélve a folyamatosan előkerülő új forrásokról. Az elmúlt bő két évtizedben a hagyományos mű- és íróközpontú irodalomtörténetet felváltotta a társadalomtörténeti nézőpontú megközelítés, amely számára az irodalom társadalmi funkcióinak változásai legalább annyira fontosak, mint az írói csoportosulások, nemzedéki önszerveződések vagy a befogadó közeg átalakulása, ízlésváltozása.

Völgyesi Orsolya, az MTA Irodalomtudományi Intézetének főmunkatársa eddig a reformkori politika- és irodalomtörténet műfajában is letette névjegyét. Mindkét területen társadalomtörténeti megközelítésben vizsgálódott. A reformkori politizáló köznemességet Békés megye példáján mutatta be, irodalomtörténészként pedig Kuthy Lajosról írt monográfiát.⁷ A filológusi munka szépségeivel és nehézségeivel Kölcsey politikusi naplójának kiadása során szembesült.⁸

Jelen kötetben a 2000–2009 között keletkezett írásai közül 13 tanulmány kiegészített, átdolgozott szövegét 5 tematikus egységre bontva tette közzé. A felvilágosodás és a magyar nyelvi mozgalom írójaként számon tartott Kazinczy Ferenc és a vármegyei politika viszonyát az 1820-as években két esettanulmány keretében, széleskörű forrásanyagon vizsgálja. A *Kazinczy Ferenc és a vármegyei politika világa* c. tanulmány szerint a törvénytelen újoncozás és

---

⁷ Politikai-közéleti gondolkodás Békés megyében a reformkor idején. A rendszeres bizottsági munkálatok megyei vitái 1830–1832. Békés Megyei Levéltár, Gyula, 2002. – Egy siker kudarca. Kuthy Lajos pályafutása. Argumentum, Bp., 2007.

⁸ Kölcsey Ferenc: Országgyűlési napló. Sajtó alá rendezte: Völgyesi Orsolya. Universitas, 2000. (Kölcsey Ferenc Minden Munkái)

adószedés miatt kibontakozó 1822–23. évi megyei ellenállás idején az író a passzív szemlélő és értelmező szerepét választotta és a zempléni és országos eseményeket abból a szempontból ítélte meg, hogy hogyan viselkednek a résztvevők, mennyire képesek a veszélyeztetett helyzetben lévők személyiségük integritását megőrizni.

A vármegyei közgyűléseken rendszeresen résztvevő Kazinczy a megye politikai eseményeiről is határozott véleményt formált. Ezt tanúsítja a szerző másik tanulmánya (*Etika és politika. Kazinczy és az 1827-es Zemplén vármegyei tisztújítás*). A hivatalos álláspont szerint az 1827 októberében megtartott Zemplén megyei tisztújításon a leitatott református „botskoros nemesek” okoztak botrányt. Kazinczy azonban másként ítélte meg az eseményeket. Leveleiben és feljegyzéseiben rámutatott arra, hogy különböző érdekcsoportok csaptak össze, melyek egyaránt felelősek voltak a történetekért. A költő a jó politikustól (vármegyei hivatalnoktól, országgyűlési követtel) a megfelelő képzettség, rátermettség mellett erkölcsi tisztaságot, a köz önzetlen szolgálatát, az indulatok és ellentétek feloldását várta. Éppen ezért elítélte a törvénytelen és erőszakos eszközök alkalmazását. A szavazó kispapok korrumpálása – miként erre újabban Soós István rámutatott – a visszaélések meggátolására bevezetett 1819-es választási reform (a fejenkénti szavazás bevezetése) után még nagyobb lendületet vett.

A reformkor meghatározó írójának-költőjének, Kölcsey Ferencnek az 1832–36. évi szerepvállalásának három egymással szorosan összefüggő, egymást részben átfedő tanulmányt is szentelt. (Ezekből a szerkesztés során a szövegszerű ismétlődéseket nem ártott volna kiiktatni.) Az egyikben (*Egy költő a rendi országgyűlésen*) politikusi kapcsolatrendszerét, a másikban (*Kölcsey és a magyar nyelv ügye az 1832–36-os országgyűlésen*) a magyar nyelv ügyéhez, a harmadikban (*Kölcsey és az ötödik vallásbeli üzenet keletkezése az 1832–36-os országgyűlésen*) a felekezeti kérdéshez való viszonyát tárgyalta. A szerző választása nem volt véletlen, hiszen a költő országgyűlési naplójának sajtó alá rendezőjeként egészen közelről megismerhette nézeteit és működését.

A dolgozatokból kitűnik, hogy a 42 évesen megválasztott szatmári követ kezdettől részt vett az ellenzéki konferenciákon, szót emelt a Partium visszacsatolása, Magyarország és Erdély uniója és a magyar nyelv ügye mellett. Megválasztott kerületi jegyzőként az akadémiai helyesírási normákat képviselte az általa megfogalmazott iratokban és felszólalásokban, melyek inkább esztétikai szépségükkel hatottak. Politikai felhasználhatóságukat többen megkérdőjelezték.

Az író pozsonyi tartózkodása alatt nemcsak Deák Ferenc, Novák Antal lett közeli barátja, az ifjú nemzedék körében is különleges tisztelet övezte. Az 1848-as nemzedékre különösen nagy hatást gyakorolt. 1831 ősztől nála joggyakornokoskodott Szalay László, pozsonyi országgyűlési szállásán rendszeresen

resen látogatta többek közt Pulszky Ferenc, Szemere Bertalan és Vukovics Sebő, csodálta a fiatal báró Eötvös József. Tekintélye tovább nőtt, amikor lelkiismereti okokból lemondott a követségről, s ezzel ritka „karaktert mutatott”. A megyei ellenzék mindent megtett újraválasztásáért, de nem járt sikerrel.

Kölcsey a magyar nyelv hivatali nyelvvé tételét azért szorgalmazta, mert azt a nemzeti identitás legfontosabb tényezőjének tartotta; a protestánsok vallási sérelmeit (reverzális-adás, áttérés szabályozása) pedig másokkal együtt nem vallási, hanem alkotmányos kérdésnek, a vallás- és lelkiismereti szabadság korlátozásának tekintette.

A *Két írói stratégia hosszmetsetben* c. tematikus egységben Bérczy (Stand) Károly, illetve Császár Ferenc írói karrierjét tárja elénk. Bérczy Károly (1821–1867) karrierje a honorácior rétegből származó író nemesi rendbe való felemelkedését példázza. Édesapja, Stand János (1776–1839) orvos névmagyarosítással elvesztette magyar nemességét, melyet nem tudott megszerezni többé. Bérczy Károly ügyvédi diplomát szerzett, a fővárosban telepedett le, de nem praktizált: írói-szerkesztői jövedelméből élt. Bár sikeresen integrálódott a nemesi társadalomba (a Vadász- és Versenylap szerkesztőjeként, a Pesti Lovaregylet titkáráként, a Kaszinó tagjaként az arisztokráciával érintkezett, 1867-ben nemességet nyert), mégis a polgári-értelmiségi létformát tekintette fontosnak, amelynek keretei között meg tudta őrizni különállását. Arany László szavaival élve, magatartását tekintve valóságos gentleman volt, „*a ki szóval, tettel, viselettel soha illemt, törvényt, jogot nem sért, ki egyéni és polgári kötelességeinek mindig eleget tesz, adott szavát megtartja és sulyos körülmények közt is mindig nemesen viseli magát.*” (112.) Bár költőként, novellistaként ma már csak az irodalomtörténészek ismerik, angol és orosz művek fordítójaként, a magyar nyelvű sportújságírás megteremtőjeként beírta nevét a magyar művelődés történetébe.

Császár Ferenc 1850-es évekbeli szerkesztői munkássága a karrierépítés más típusát képviselte. A váltójog tudósa az 1840-es években a neokonzervatív írók táborához tartozott, a következő évtizedben a neoabszolutizmus sajtómunkása, a Pesti Napló (1850), majd a Divatcsarnok (1853) kiadó-tulajdonosaként, szerkesztőként a pesti magyar irodalmi élet egyik újjászervezője lett, aki a korszak költőinek, íróinak színe-javát mozgósítani tudta. Nemcsak műveinek színvonala, hanem politikai kötődése is magyarázhatja, hogy az irodalomtörténet jóformán csak olasz műfordításait (Dante, Boccaccio) méltányolta.

Az *Irodalom, hivatás, identitás* c. részben három, egymással szorosan összefüggő írás kapott helyet. Az elsőben a révkomáromi származású Beöthy család tagjainak reformkori karrierjét ismerjük meg. Beöthy Zsigmond (1819–1896) ügyvéd, író, Beöthy Károly (1820–1864) ügyvéd, publicista és Beöthy László (1826–1857) színész, író, valamint rokonuk, Szinnyei (Ferber) József (1830–1913) ügyvéd, bibliográfus közötti összekötő szál az olvasás és a ma-

gyar irodalom szeretete jelenti. A második dolgozat Szinnyei József visszaemlékezéseinek irodalmi-történeti háttérét (a vidéki művelt táblabírák világát és életre szóló hatását), a harmadik Beöthy Zsolt irodalomszemléletének alakulását az irodalmi korszakok, főként a reformkor megkonstruálásának elemzésével mutatja be.

A kötetet *A magánélet titkai* c. rész zárja, melyben Kisfaludy Sándor háztartásáról (*A gazdálkodó költő*), illetve Fáy András és Kuthy Lajos magánéletének kevésbé fényes, az irodalomtörténetek által eltitkolt lapjait ismerhetjük meg (*Fáy András „különös házassága”*, illetve *Kuthy Lajos válópere*).

A nemzeti irodalomtörténeti kánon megalkotása idején ugyanis az irodalomtörténészek íróink, költőink életét tudatosan idealizálták, a tankönyvek pedig pedagógiai célzattal újabb mítoszokat, legendákat fontak köréjük. A társadalomtörténeti szemléletmód életviszonyaik, családi életük – s áttételesen műveik – jobb megértéséhez járulhat hozzá.

A dunántúli Kisfaludy család a birtokok elaprózódása miatt a XVIII. század végén már a kisebb birtokú köznemes famíliák közé tartozott. Kisfaludy Sándor a katonai pályát elhagyva Szegedy Rózával kötött házassága (1800) révén, a hozomány segítségével gyarapodott anyagilag, mivel arra törekedett, hogy a közös beruházásokra a saját birtokain kerüljön sor. Az 1805-től Sümegen élő gyermektelen házaspár mindennapjairól két fennmaradt gazdasági nyilvántartás ad számot: Kisfaludy gazdasági naplója (1800–1844) és felesége, Szegedy Róza 1820-as évek elején vezetett mindennapi számadáskönyve.

Kisfaludy naplójából kiderül, hogy közel sem volt olyan sikeres gazda, amint azt életrajzírói állították. Gazdálkodási stratégiáját a szerző „részben sikeresnek” értékeli. Róza konyhai számadáskönyvéből megismerjük a háztartás fogyasztás-szerkezetét, a bevételek és kiadások nagyságát, de a házastársak érzelmi életére is következtethetünk belőle. Róza takarékos, ugyanakkor jószívű háziasszonynak bizonyult. A nemesi szokásokhoz pl. hozzátartozott, hogy reggelente tejeskávét, más alkalmakkor csokoládét ittak, a teát (herbátéát) inkább gyógyászati célra használták. A férj szívesen hegedült, ezért kottákat is vásároltak. Róza viszont varrni szeretett. Kisfaludy halála után pénzügyi viszonyainak rendezése örököseire hárult.

Pest vármegye és Pest város közéletében fontos szerepet játszó, a nőnevelésről értekezést író Fáy András magánélete minden társadalmi normával ütközött, hiszen egy szegény özvegyasszony feltűnően szép lányát, Sziráki Zsuzsannát vette magához, hogy felnevelje. A lányt 14 éves korában teherbe ejtette, majd jóval később feleségül vette, így törvénytelen kapcsolatukat végül jogilag is rendezte. Badics Ferenc pozitivista alaposságú biográfiája írásakor (1890) feltárta a báró Wesselényi Miklóséhoz hasonló „különös házasság” történetét, de azt a kor elvárásaihoz igazodva megszépítve adta elő. Azt, hogy a feszültségekkel terhes kapcsolatot – alárendelt helyzetét – hogy élte meg a lányanyából lett feleség, ma sem tudjuk igazán.

Kuthy Lajos neves író válóperének története azért is külön figyelmet érdemel, mert a róla készült monográfia részletesen nem tárgyalja. Kuthy 1839. május 29-én vette feleségül Kalicza János jómódú komáromi gabonakereskedő Johanna lányát, de házasságuk – részleteiben nem tisztázható okokból – három hónap múltán véglegesen felbomlott. A Magyar Országos Levéltárban a Királyi Tábla peranyagában megtalált perkivonatból kitűnik, hogy a válópert – a szakirodalmi állásponttal szemben – nem a férj, hanem a feleség indította 1840. január 22-én a Komárom vármegyei törvényszék előtt a férj „nehéz erköltsé- s kegyetlen bánás módja” következtében keletkezett „engesztelhetlen gyűlölség” miatt. Miután a férj a békéltetési tárgyalásokon nem jelent meg, a két református házastársat első fokon 1842. augusztus 31-én örökre elválasztották egymástól. A feljebbviteli fórumokon azonban a „főbeli gyűlölségnek okát” nem látták megalapozottnak, ezért a per 1848-ig elhúzódott. A Királyi Tábla végül helybenhagyta a megyei törvényszék ítéletét.

A házassági viszályok e korban ritkán végződtek válással. Kuthy válópere azért is különlegesnek számít, mert felesége rövid együttélés után költözött vissza a szülői házhoz, s elhatározását közös gyermekük megszületését követően sem változtatta meg.

A visszaemlékezésekre, korabeli levelezésekre, levéltári forrásokra (titkosrendőri jelentésekre, perekre, családi iratokra stb.) támaszkodó kötet különlegessége, hogy az írókat társadalmi közegükbe helyezve, az irodalmat pedig működésében ragadja meg, s nem a meglévő elavult irodalmi kánonokhoz keres nyersanyagot, történelmi igazolást. A kötetben olvasható esettanulmányai támpontokat adnak a hiányzó korszerű magyar irodalomtörténet XIX. századi fejezeteinek újragondolásához, megírásához.

HUDI JÓZSEF

SZERZŐINK

DOMINKOVITS PÉTER levéltáros (SL, Sopron)

GERENCSÉR TIBOR PhD-hallgató (Pápa–Budapest)

HUDI JÓZSEF történész, levéltáros (DREL, Pápa)

HORVÁTH ELEK (1908–1994) újságíró, tanár (Pápa–Washington)

KARLINSZKY BALÁZS levéltáros (VÉL, Veszprém)

DREL = Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára
SL = Soproni Levéltár
VÉL = Veszprémi Érseki Levéltár

* * *

Borító és tipográfia
Mezei Zsolt

Nyomdai munkák
OOK-Press Kft Nyomdaüzeme, Veszprém
Felelős vezető: Szathmáry Attila

SZERZŐINK FIGYELMÉBE

1. A kéziratokat lehetőleg számítógépen elkészítve, lemezen vagy e-mailhez csatolt fájlként *.doc, *.docx vagy *.rtf formátumban, valamint egy nyomtatott példányban postán a szerkesztőség címére kérjük eljuttatni. A szöveget balra zárva, formázás és tipografizálás nélkül írják, lábjegyzeteléshez használhatják a szövegszerkesztő program (Word) automatikus hivatkozás-szerkesztőjét. A beküldött fájl (lemez) vírusmentességét kérjük ellenőrizni!
2. A leadott lemez lehetőleg ne tartalmazzon más fájlokat, csak a közleményt, illetve, ha a közlemény több fájlból áll össze, akkor a fájlok a közlés sorrendjében következzenek a lemezen is.
3. Fotókat csak korlátozott számban tudunk közölni. A rajzok tónusosak, jól láthatóak legyenek. Az illusztrációkat kérjük beszámozni és egy külön lapon képjegyzéket csatolni a közleményhez.
4. A szövegben az évszázadokat – idézetek, címek kivételével – római számmal tüntessék fel.
5. Külön bibliográfiát ne készítsenek, a forrásanyagra és a szakirodalomra történő hivatkozásokat folyamatosan, a lábjegyzetekben helyezték el. A hivatkozásokban a szerző vezetéknevét kérjük csupa NAGYBETŰVEL szedni.
6. A hivatkozások formai szabályai:
  - *Egy szerző esetén: SZERZŐ: Cím. (Kiadás). Kötetjelzés. A megjelenés helye, éve. (Sorozatcím, sorozati szám.) Oldalszám.* Példa: BEDY Vince: A győri székeskáptalan története. Győr, 1938. (Győregyházmegye múltjából, 3.) 407.
  - *Több szerző esetén: A mű címe. Szerkesztő neve. (Kiadás). Kötetjelzés. A megjelenés helye, éve. (Sorozatcím, sorozati szám.) Oldalszám.* Példa: Tanulmányok Pápa város történetéből a kezdetektől 1970-ig. Főszerk. Kubinyi András. I. Pápa, 1994. 399.
  - *Tanulmány esetén: SZERZŐ(K): Cím = A tanulmánykötet címe. Szerkesztője. (Kiadás.) Kötetjelzés. Megjelenés helye, éve. (Sorozatcím, sorozati szám.) Oldalszám(ok).* Példa: BODOLAY Géza: Petőfi Pápan = „A kényes úrfi s a rongyos baka” Tanulmányok két halhatatlan pápai diákról. Szerk. Mezei Zsolt. Pápa, 2001. 108–145.
  - *Folyóiratcikk esetén: A folyóiratcikk SZERZŐJE: Címe = A folyóirat címe évfolyama (éve), száma. Oldalszám tól-ig.* Példa: SZABÓ György: A Dunántúli Református Egyházkerület pápai Nagykönyvtárának története = Magyar Könyvszemle 102 (1986), 149–172.
  - *A jegyzetekben használható rövidítések:* Bp., köt., röv., jav., átdolg., kiad., s. a. r. (=sajtó alá rendezte), vö., uó., uo., i. m., jegyz., ld. (=lásd). Az Acta Papensiára az „AP” rövidítéssel hivatkozzanak.
7. A kéziratához mellékeljenek max. egy oldal terjedelmű rezümét angol, német vagy magyar nyelven. Magyar nyelvű rezümé esetén a legfontosabb szakkifejezések idegen nyelvű megfelelőit kérjük megadni.
8. Szerzőink számára öt darab tiszteletpéldányt biztosítunk.

a szerkesztők